

URÁNIA

LECIFJ. SZÁSZ KÁROLY
KÖNYVTÁRA

NÉPSZERŰ TUDOMÁNYOS FOLYÓIRAT
KIADJA AZ URÁNIA MAGYAR TUDOMÁNYOS TÁRSASÁG

E folyóiratot a Társaság tagjai
évi illetmény fejében kapják.

Alapította:
MOLNÁR VIKTOR
Felelős szerkesztők:
SZÁSZ KÁROLY és MOESZ GUSZTÁV

Nem tagoknak e füzet ára
80.000 korona.

Jókai emlékezete.¹

Írta Lukács György.

Mint ahogy az ötvenes években a kedélyeket megülő csüggettség helyébe a reménynek virága sarjadt ki azokból az ünnepélyekből, amelyeket Kazinczy születésének száz éves évfordulójakor, majd a Berzsenyi emlékezetére tartottak szerte az országban mindenütt: úgy merít Csonka-Magyarország sokat szenvedett nemzedéke erőt, biztatást és bátorítást abból az emlékezetből, amely a napjainkban csodás gyorsasággal egymásra következő centenáriumból felénk árad. Mint ahogy Schiller születésének századik évfordulója elemi erővel pattantotta ki a német egység gondolatát, úgy nyer életet napjaink centenáris emlékezetéből a magyar feltámadás eszméje és akarata. Petőfi, Madách, idősb Andrassy Gyula, Ipolyi Arnold, Jókai Mór: két rövid év alatt a nagyok ilyen nagyjainak száz éves emlékezetét ünnepeljük. Lehet-e, szabad-e csüggednie annak a nemzetnek, amelyre két szürke esztendő folyamán ilyen centenáriumból virradnak? Minden ilyen ünnep csak kirívóbbá teszi azt a mérhetetlen igazságtalanságot, amelyet a világháború győztesei ellenünk elkövettek. Azt, hogy a kultúrát rendelték alá a kulturátlanságnak. Melyike elnyomóinknak, az úgynevezett utódállamoknak, tudja a szellemóriások hasonló dicső sorozatát felmutatni, oly szellemóriásokét, aminőkkel mi már századokkal azelőtt ajándékoztuk meg az emberiséget?

Szegény-e a nemzet, amelynek kulturális multja kincsekben dúslakodik, kincsekben, amelyeknél ragyogóbbakat a Nyugat nagy vezető nemzetei sem mutathatnak fel? Elveszhet-e, szabad-e elvesznie az olyan nemzetnek, amely óriásokat produkál az egyetemes emberiség javára? Szabad-e csüggednie az ilyen nemzetnek, szabad-e lemondania, szabad-e összetörnie a sors csapásai alatt? Az a nemzet, amely a művelődés olyan gazdag forrásaiból meríthet,

mint a mi nemzetünk, nem merülhet el. Nem, ennek a nemzetnek élnie, virulnia kell. Ez a nemzet tettekre, alkotásokra van hivatva. Csak elhatározás és akarat kell hozzá.

Íme! Petőfi csodálatos géniusza előtt az egész világ hódol. Mindenki elismeri, hogy Petőfi mint nemzeti szellem, a legizőbb a világegyetemben, mint világtehetség pedig Homerossal és Dantéval egyívású. Még volt ellenségeink is sorra hódolnak előtte, csupán a három úgynevezett utódállam nem. Madách átfogó nagy szelleme, mély költői és filozófiai elméje előtt is szerte hódolnak nemcsak a hazában, hanem annak határain túl is.

Id. Andrassy Gyula mint államférfiú a maga idejében fényes helyzetet biztosított nemzetének a népek családjában. Ha valamikor, most lehet és kell ezt méltányolnunk, amidőn az a nehéz feladat vár megoldásra, hogy a világháborúban összeomlott és szinte kiközösített szegény hazánknak újból méltó helyet vívjanak ki a világ nemzeti sorában.

Ipolyi Arnold püspök, aki *Deus et patria* jelige alatt fejtette ki páratlanul gazdag tudományos és kulturális munkálkodását, szintén olyan ritka egyéniség, mondhatnám olyan kivételes kultúrproduktum, aminőkkel csak a nagy és művelt nemzetek dicsekedhetnek.

És most sorra jó Jókai.

Jókai a magyar nemzet halhatatlan mesemondója. Senki a magyar lélekhez oly közel nem férközött, mint Jókai az ő bűvös-bajos, örökszép írásaival. Jókai a legolvasottabb magyar író. Sok millió példányban vannak elterjedve munkáinak magyarnyelvű példányai. Ő a magyar olvasóközönség legnépszerűbb írója. De valamennyi kultúrnyelvre is le vannak fordítva jelesebb munkái, amelyeket a külföld nemcsak elkapkodott, hanem a legmegértőbb kritikával is kísért, ami megint azt is jelenti, hogy Jókai — noha elsősorban nemzeti író — munkáiban

¹ A Szabad Lyceum XXXI. közgyűlésén tartott felolvasás.

egyetememes emberi magaslatra emelkedik, minélfogva nemcsak a magyar irodalomban foglal el vezetőhelyet, hanem mint abszolút értéket a világirodalomban is tisztelet övezi. Jókainak világirodalmi elterjedtsége nemcsak azért fontos reánk, mert magyar író elhelyezkedéséről van szó, hanem különösen azért, mert írásai, amelyekből a magyar faj lelke beszél az olvasóhoz, a magyarság dicséretét és nagyrahitottságát hirdetik. Igaz, hogy fordításban nem érvényesülhet Jókai nyelvének hasonlíthatatlan bája és páratlan zamatja, mégis, még idegenbe átültetve is oly nagy az ő képzeletének ragyogása és oly lebilincselő előadásának modora, hogy annak hatása alól az idegen sem menekedhetik, úgy, hogy Jókai még fordításban is mindenfelé dicsőséget szerez nemzetének. Jótékonyan összekötőkapocs az ő regényeinek kincsesháza a magyarság és a külföld között és kitörölhetetlenül férkőzik be a magyarság iránt való rokonszenv annak az idegennek lelkébe, aki Jókait olvasta.

Ha ekképen az igazsághoz híven megállapítjuk is Jókai nemzetközi jelentőségét, Jókai értékének megítélésénél mégis csak az a hatás esik elsősorban és döntőleg a mérlegbe, amelyet írásai itthon, a hazában váltottak ki és váltanak ki szüntelenül. Ha nemzetére gyakorolt hatását vizsgáljuk, áldásba kell foglalnunk nevét, mert hiszen Jókai az, aki olvasóinak, ezek között elsősorban a magyar ifjúság egymásután következő sorozatos nemzedékeinek lelkébe a hazafias gondolkodás melegét, a nemes és tiszta érzéseknek fenkölttségét hinti el. Jókai mint olvasmány nemcsak páratlanul gyönyörködtető, hanem egyszersmind nemesítő hatást is gyakorol minden olvasójának, különösen az ifjúságnak lelkére és mintegy jótékony ellensúly azokkal az irodalmi művekkel szemben, amelyek az alacsony ösztönök felgerjesztésére vannak alapítva s azok ébrentartására törekszenek. Erkölcsei tisztaság, becsületre kényesség, izlés és szemérmesség árad felénk Jókai regényeiből, ugyanaz a nemes szemérmesség, amely költőink között Arany Jánost, államférfiaink között Tisza Istvánt oly jellemzően ékesíti.

Ami a hazaszeretetet és a magyarság bálványozását illeti, Jókai regényeit bátran mondhatjuk ez érzések kincsesházának. Regényeinek háttérét részben Széchenyi István fellépésének korából, részben 1848/49-iki dicsőséges szabadságharcunk idejéből, részben az erre következő elnyomás szomorú korszakából választja. Majd a fejlődő kortól elmaradt, de kultúrátlanságában, könnyelműségében, sőt kötelességmulasztásában is rokonszenves régi Magyarország képét festi meg művészi ecsettel, majd az ébredés korszakának nagyszerű lendületeit örökíti meg lebilincselő módon. Ragyogó fantáziájával olyan vonzó és meggyőző leírását adja nemzete képességeinek és nagyrahitottságának, amely a magyar öntudatnak jóleső elégtételül szolgál, a magyar önérzetet pedig lánggal hevíti és nemes tettekre serkenti.

Nem kevésbé emelő hatásúak Jókainak azok

a regényei, amelyeknek háttéréül a dicsőséges 1848/49-iki szabadságharcunkat követő elnyomás kora szolgál. Anélkül, hogy olvasója az író tendenciáját észrevenné, ezeknek a regényeknek szinte minden sora a legegyszerűbb és legtermészetesebb módon vezeti rá az olvasót annak a belátására, hogy mennyire a józan emberi ész és a természetszerűség ellen való a kultúrálag és politikailag fejlett magyarságot más népek rabigájába hajtani és szinte észrevétlenül érteti meg az olvasóval, hogy ilyen természetellenesség, a józan értelem illetén megcsúfolása csak ideig-óráig tartó lehet, csak szomorú epizód a nemzet életében, amely eltűnik és újból helyet ad a szabadságnak és önállóságnak.

Az önkényuralom korszakában Jókai regényei — megannyi a magyarság egy-egy apoteozisa — jótékonyan csillapították a nemzet epekedő szomjúságát sorsának jobbrafordulása után, gyógyító ír gyanánt hatottak a hazafiainak fájalmaktól hasogatott lelkére, megakadályozták az elcsüggedést, ébrentartották az önbizalmat, reményt és tetterőt öntöttek az elernyedte izmokba.

Ezernyolcszáznegyvennyolcban Jókai, az alig 23 éves ifjú, a kor lánglelkű fiatalságának élén, aktív tényező volt elalélt nemzetének márciusi újjáébredésében. Hiszen ő egyik megfogalmazója és varázsszavú hirdetője a „Mit kíván a magyar nemzet“ tizenöt pontjának s ő az és vele együtt Petőfi, Irányi és Vasvári, akik a sajtószabadságot tetteg kivívták és a szabad sajtó első közleményével hazájukat megajándékozták.

Ezt az aktivitást, amellyel nagy események megindítója lett, másnemű aktivitással váltotta fel az önkényuralom sötét korszakában. Lelket öntött írásaival a magyarságba, reménnyel és bizakodással töltötte el az elnyomottakat és így másodízben is tényezője lett feltámadásunknak. S íme, a centenárium újból életre hívja és előszólítja örök álmából a költőt, akire nemzetének megalázottságában, igazságtalan és erőszakos megcsúfoltatásában, szomorú csonkaságában újból szüksége van. És újból elő fognak kerülni a könyvespolcokról, az elzárt szekrényekből a Jókai írásai és újból ki fogják nyomtatni ezeket az életet hirdető írásokat millió példányban és a nagy költő varázsszózata harmadízben is át fogja hatni nemzetének lelkét, harmadízben is reményt, bizalmat, tetterőt fog önteni fásult tagjainkba.

Ha valakinek van felsőbb küldetése nemzetéhez: Jókainak van!

Akinek írásai ilyen küldetést töltenek be, annak alkotásaival szemben a kritikának megállapításai nem döntőek. Értékes lehet a Jókai művei fölött való kritika, de Jókai nagyságát eldönti egymagában az a tény, hogy írásai elemi erővel hatottak és hogy ez a hatás nemzedékről nemzedékre állandóan átszálló. Jókainak ezt az ellenállhatatlan hatását Mikszáth Kálmán következőleg fejezte ki: „Úgy viszi Jókait saját fantáziája, ahogy aztán az ő írása minket olvasókat ragad ellenállhatatlanul ungon-berken ke-

resztül az ő eszményített világába, nem is gondolkozunk már, csak követeljük elkábulva, megmámorosodva költészetének illatától nyelvének zengésétől és humorának édességétől. Még az is, aki nem mulatni akart, hanem bírálni, még a kritikus is elfelejti célját, lecsapja hibákat kijegyző ceruzáját s rohan, rohan a tündéries pompába öltözött betűerdőkön át mosolyogva, könnyezve, ahogy a nagy költő akarja s felkiált a végén, mint Erdélyi János: Jókait nem bírálni, Jókait élvezni kell!”

Jókai regényeiben is költő maradt. Az ő regényei prózában írott nagyszerű költemények. Csakhogy minő próza az! Jókai a magyar prózai nyelvnek eddig utól nem ért mestere. Az ő prózai nyelvezetére illik rá igazán a „remekíró“ kifejezés. Csodálatos fantáziája adja tolla hegyére azokat a ragyogó, pompás, bűbajos meséket, amelyeket regényeknek nevezünk, mert kötetlen beszédben vannak írva, amelyek azonban lényegük szerint költemények, még pedig a világ legnagyobb szerű költeményei közül valók. A magyar elbeszélő irályt azelőtt nem is sejtett magaslatra emelte regényeiben, amelyek színpompások, változatosak, bájosak, könnyedek és egyszerűségükkel és természetességükkel ellenállhatatlanul magukkal ragadják az olvasót. Szigorú jellemfestést, következetességet, az élet realitásainak hű visszatükrözését hiába keressük regényeiben. Ezeket a hiányokat kritikusai, élükön a jeles Gyulai Pállal, keményen kifogásolták és kifogásaikban kétségtelenül igazuk is van. Mindez azonban mit sem von le Jókai nagyságából, Jókai értékéből, főképen pedig annak a maradandó és jótékony hatásnak jelentőségéből, amelyet Jókai nemzedékekre gyakorolt és újabb és újabb nemzedékekre gyakorolni fog. Ő minden kritika dacára a magyar széppróza mestere, a magyar elbeszélő stíl hasonlíthatatlan művésze, a legnagyobb fantáziájú költő és irodalmi műveivel nemzetét állandóan, nemesen és jótékonyan befolyásoló hazafi. Ha mindez nem elég a nagyság megállapításához: akkor nincs is nagyság.

Nagyságának olimpuzsi magaslatáról sem az le nem ránthatja őt, hogy regényhőseinek jellemfejlésében hiányzik a lélektani következetesség, sem az, hogy regényei nélkülözik az élet valószínűségeit. Hiszen igaz, hogy a regénynek az életet kell visszatükröznie s igaz, hogy Jókai dúsgazdag fantáziája túlbogott a valóság és következetesség határain: de mindez nem kisebbíti alkotásainak nagyszerűségét s ezekért a hiányokért bőven kárpótol bennünket költői szárnyalásának dúsgazdagsága, amely ellenállhatatlanul ragad magával fantáziájának színpompás, derűs magasságába.

Jókait azért is nehéz és veszedelmes kritizálni, mert Jókai őserő, abszolút eredetiség, semmit mástól nem kölcsönzött, senkit nem utánoz, csak magából merit, csak azt adja tehetségének bőséges forrásából természetesen és könnyedén, amit az istenség belesugallott.

Szinte könnyelműen osztogatja a kincseket, amelyek lelke mélyéből üde forrásként törnek

elő. Romanticizmus az ő költészete, de olyan romanticizmus, amely nem kölcsönzött, nem utánzott, hanem amelynek ősforrása önmaga, a saját egyéni káprázatos fantáziája. S ha képzeletének birodalma nem egyez is a valóság országával, azzal ennek a birodalomnak szüvezenítésén mi csorba sem esik.

S mit mondjunk gazdag, derűs és optimista lelkének legszebb szülöttjéről, páratlan humoráról? Különösen regényeinek epizód alakjait fűroszti meg abban a színarany humorban, amely végtelenül gyönyörködtet, elbájol, megkacagtat vagy elandalít. De sohasem bánt, sohasem sért, soha lelki meghasonlást nem provokál. Ez a színhumor teszi örökéletűvé Jókai regényeinek nem egy epizódalakját.

S ha végül Jókait és hatását Szabad Lyceumunk különleges szempontjai szerint bíráljuk el: hát lehet-e a szabadoktatásnak, az iskolán kívüli népművelésnek hathatósabb előmozdítója, mint Jókai írásai? A szabadoktatásnak, az iskolán kívüli népművelésnek az ismeretek mélyítése mellett legmagasabb céljai: erkölcs és jellemképzés és a hazaszeretnek beoltása a lelkekbe. Jókai egymaga dicsőbb eredményeket ért el ezeknek a nagy és szent céloknak megvalósítása terén, mint egész korszakok minden összetett tevékenysége.

Óriás ő, szellemóriás, aki lelkének egész melegségét, szívének egész jóságát beleöntötte dúsgazdag képzeletének betűkbe szedett kincsesházába.

Ezt a kincsesházat reánk testálta. Lapozzuk szorgalmasan, szívjuk belőle magunkba azt a sok jót, szépet és nemeset, mi benne lakozik, szívjunk belőle reményt, hitet és akaratot rab nemzetünk feltámasására. A magyarok Istenének pedig rebegjünk hálát, hogy Jókait adta nekünk.

Kulturális értékvesztésünk a Felvidéken.

A jog és az igazság Trianonban katasztrofális vereséget szenvedett: A „Macht geht vor Recht“ elv talán soha sem érvényesült ridegebb formák között, mint a világháborút befejező békekötésekben. Hiába hivatkoztunk történelmi jogokra, földrajzi örök törvényekre, gazdasági egymásrautaltságra, hiába jósoltak szakértőink gazdasági összeomlást az elválasztott területeknek, mindez nem használt. Hazánkat szétdarabolták s mi mint a végtagjait elvesztett törzs vergődve nézünk magunk elé és igazságunk és sajnos, egyelőre tehetetlenségünk tudatában várunk. Azonban a jobb jövőre való sóvárgás mindig egy nemzet legszomorúbb történelmi korszakát is jelenti s szomorú vígasz az, hogy egyelőre ez jutott osztályrészül nemcsak nekünk, hanem a nagy német nemzetnek is. De a várakozás nem lehet letargikus semmittevés, készülnünk kell mindennap a kedvező pillanatokra. Egyelőre számolva, de meg nem alkudva

az adott helyzettel, számba kell venni azokat az értékeket, melyeket tőlünk elvettek, mert ha a kényszerítő viszonyok hatása alatt átadtuk is ezeket, de lemondanunk azokról s megfélelkez-nünk nem szabad soha.

Nem szabad elfelednünk, hogy ősi magyar földet szakítottak el tőlünk a Felvidékkel. A cseh multnak, a cseh történelemnek e földhöz semmi köze sincsen; minden városához, minden vár-omladékához magyar történelmi emlékek fűződ-nek. Igaz, hogy tíz évszázaddal ezelőtt Szva-topluk Nagy-Moraviája majdnem a Garamig terjedt, de ez az állam először is nem volt cseh, másodsor még kevésbé volt tót, harmadsor pedig összesen 50 évig állott fenn, tehát a cse-heknek történelmi jogaihoz alapot nem adhat. Uralkodtak még a XV. században Giskra cseh zsoldosvezér bandái is a Felvidéken, de ez a nagystílu condottiere épen mint V. László ma-gyar király érdekeinek védelmezője tudta itt lábát megvetni. Erről még a csehbarát francia írónak, Ernest Denisnek is ez a véleménye: „E rablóbandák egy-két vezére, — félig ke-resztes vitézek, félig banditák — letelepedett ott, hasonlóan ama rablóbandákhoz, melyeket Lajos trónörökös vezetett Svájcba vagy VIII. Károly Elzászba“. És ilyen gyenge alapokra fektetett történelmi jogokra való hivatkozással, másrészt hamis népesedési jogcímen, valójában azonban pártfogóiknak hatalmi szavával 63.004 km² terü-lettől fosztottak meg minket, magukévá tevén a régi nagy Magyarország területének mintegy 22%-át. S e területi veszteséget megközelítő százalékban fosztottak meg minket polgártársaink nagy zömétől, amennyiben 3,575.685 felvidéki lakost (régii népességünknek 19.6%-át) soroztak be a cseh-szlovák birodalom lakói közé. Két-

ségtelen, hogy e 3½ millió főnyi lakosságnak számban legtekintélyesebb része 1,702.064 lélek, azaz 47.6% tótnak vallotta magát, de ez még nem elegendő ok arra, hogy a cseh állam pol-gárává legyen. Minket keservesen sújt az a biztos tudat, hogy bár lelketlen és körmönfont izgatás következményeképen az egymillióhétszáz-ezer főnyi tótságnak egy része kívánta is a hazánktól való elszakadást, túlnyomó része azon-ban nemcsak érzelmi, hanem gazdasági okok alapján is hű maradt Magyarországhoz. De ennél sokkal szomorúbb és lealázóbb reánk nézve a nemzetiségi elvnek az a megcsúfolása, hogy az új országalakulásba 1,084.343 magyar anyanyelvű polgártársunkat kényszerítették be. Ha egy nemzet művelődésének egyik alap-tényezője értelmes polgárainak nagy számában keresendő, akkor mi itt egymillió magyar elvesz-tésével a magyar művelődésnek hatalmas bázisá-tól fosztattunk meg. Ez a tekintélyes, 30.3%-nyi magyarság, az ugyancsak magas műveltségű 7%-nyi elszakított népességgel s a cseh állam-ról tudni sem akaró 12%-ot kitevő ruthensséggel együtt, felülmulja az összes tótok létszámát. Igaz, hogy a csehek most mindent elkövetnek, hogy ezt a többséget megsemmisítsék, s mivel csehek eddig a Felvidéken nem voltak, terv-szerűen telepítenek be cseheket s a tót alatt-valókat cseh-szlovákoknak teszik meg. Sta-tisztikai adataik ezirányú törekvéseiknek sikeréről tesznek tanuságot. Olyan városok, mint pl. Kassa, a magyarságnak egyik végvára és büsz-kesége, a cseh népszámlálók adatai szerint foko-zatosan megszűnő magyar város benyomását teszi. Igen tanulságos, ha a most Kosice-nak elnevezett Kassának népességét az utolsó három népszámlálás adatai alapján egymás mellé állítjuk:

az 1910. évi népszámlálás szerint:	az 1919. évi cseh népszámlálás szerint:	az 1922. évi népszámlálás szerint:
magyar . . . 33.350	magyar . . . 17.470	magyar . . . 11.796
tót 6.547	tót 22.813	csehszlovák . . 31.811
egyéb 4.314	egyéb 5.895	zsidó 5.596
Összesen 44.211	Összesen 46.178	egyéb 3.046
		Összesen 52.249

Amíg tehát a magyar népszámláláskor, amelyen — felemelt fővel mondhatjuk, mindenki annak vallhatta magát, aminek magát érezte — Kassa lakossága 75%-ában magyar volt, addig 1919-ben ez a százalékszám már felényire esett, amennyi-ben mindössze 38% magyart találtak a cseh statisztikusok s ez az arányszám is további három év alatt 22.5%-ra olvadt le. Pozsony-nak, a másik nagy központnak 1910-ben kerek-számban 78 ezer lakosa volt, 31 ezer magyar-ral, 32 ezer némettel és 11 ezer tóttal. Az 1922. évi népszámlálás szerint, amikor is a város lakossága 93 ezer főre emelkedett, már 38 ezer csehszlovák (41%), 27 ezer német (29%) és csak 21 ezer magyar (22%) volt. A külön kimutatott zsidóság 4000 (5%) főben szerepelt. E két város iskolapéldája annak, hogyan dol-goznak a csehek a Felvidéken, miként szorítják vissza — egyelőre ugyan csak papíron — a ma-gyarságot s hogyan igyekeznek számbeli fölé-

nyüknek feltüntetésével a külföld előtt kimutatni, hogy ez a föld nem magyar s hogy a magyar-ságnak nincs joga e területekhez. Ha ezt a külföldön elhiszik, ez reánk nézve újabb vere-séget jelentene.

De nemcsak e hatalmas országrészt s annak magyar- és nem magyarajkú polgárait nem sza-bad felednünk, de nem szabad megfélelkez-nünk azokról a kulturális értékekről sem, melyeket ez a karthagói béke a csehek kezére játszott. Köteteket tölthetnénk meg azoknak a történelmi és műemlékeknek felsorolásával és méltatásával, melyekkel a Felvidék elvesztésével szegényebbek lettünk. Már maga Pozsony városa egy hatal-mas darab magyar történelem, mely a cseh-szlovák multtal semmiféle érintkezésben sem volt. Hogy miért kapta a város 1919 február-jában a cseh-szlovák kormányzótanács rende-letből a Bratislava nevet, ennek magyarozatával az elkeresztelők örökké adósak maradnak a

történelemtudománynak. A város első elnevezése 1042-ből való s ekkor az egyik író Pozsonynak, a másik Brezesburgnak¹ nevezi. Ez a két elnevezés azután sűrűn előfordul a hazai és a külföldi íróknál, de Bratislava után hiába kutatunk. Ezt a nevet, — amint azt Melich János legújában megdönthetetlen bizonyítékokkal kimutatta¹ — csak a XIX. század közepén a pánszláv vezérek alkották s e köré ködösen és homályba burkolt szláv impériumot képzeltek és igyekeztek másokkal elképzeltetni. Ellenben mi magyarok tudjuk, hogy Pozsony nekünk „ősi koronázó város“; hazánknak, a maihoz hasonlóan szomorú emlékezetű török megszállása idején — fővárosa volt. Ez a város, melynek falai között már az Árpád- királyok sokat időznek s ahol már I. Endre alatt győzelmesen harcolnak a betolakodó németek ellen, kilenc évszázadon át annyira beleszövődött a magyar történelembe, hogy azt onnan soha senki sem fogja tudni kiszakítani. A nagy Mátyás támogatásával egyetemet is kapott — az Academia Istropolitanát — s a Habsburgok alatt itt tartott számos országgyűlés valósággal hazánk fővárosává tette Pozsonyt. Hiába rombolták le a csehek Fadrusz műemlékét, a Mária Terézia szobrot, a Vitam et Sanguinem Pozsonyban mégis magyar lelkekből és magyar országgyűlésen hangzott el. S a Szent Márton székesegyház, melynek a XIII. századból való gótikus ívei alatt II. Mátyás, IV. Ferdinánd, I. Lipót, I. József, Mária Terézia, II. Lipót királyainkat koronázták, szintén régi magyar fényről és dicsőségről beszél. Ha a most már nemzetközinek nyilvánított folyamunkon, a Dunán végighajózva feltűnnek előttünk a most már romokban heverő ősi pozsonyi vár falai, jusson eszünkbe, hogy e várban Árpád-házi magyar királyok is tanyáztak, hogy itt tartózkodtak a Hunyadiak és Mária Terézia is. S mennyi nemzeti mult van eltemetve az Árpádok korából való pozsonyi városházának gazdag levéltárában! És ha nem is olyan nagy arányokban, de szintén nemzeti multról beszélnek a számos temploma miatt Kis-Rómának is nevezett Nagyszombatnak falai, s a XIV. századból való káptalani székesegyháza. A városnak már IV. Béla adott kiváltságlevelet s e kiváltságlevelet a város ma is őrzi. Nem felejthetjük el, hogy e város falai között húnyta le szemeit a leg-hatalmasabb magyar király, Nagy Lajos s hogy ez a város volt mai budapesti egyetemünknek szülőhelye. S bele lehet-e nyugodni abba, hogy Jókai Mór szülővárosa, a majdnem 95%-ban magyar lakosságú Komárom, mely már az Árpádok alatt magyar királyi birtok volt s melynek falai között Árpád- és Jagelló- királyaink, s Mátyás tartózkodtak s amelynek vára 1849-ben a magyar hősiességnek olyan lélekemelő példáját nyújtotta, most nem magyar, hanem cseh birtok? Ismételjük, nincs terünk, hogy mindazt a sok helyet, melyhez a magyar történelemnek

egy-egy emlékezetes mozzanata fűződik, vagy ahol egy-egy magyar műemlék hirdeti a magyar faj alkotó erejét, itt felsoroljuk s azért csak a legnevezetesebbeket említjük fel.

A galgóci ősi magyar várkastélyban, mely egykor királyi vár volt, az Erdődy grófok híres gyűjteményében Mátyás királyunk híres trónkarpitját őrzik s ugyanitt mutogatják Bakács Tamás bíbornoknak művészi szép házi oltárát. Nyitra, Trencsén, Zsolna mind beírták nevüket hazánk történetébe, de aki egyszer, hacsak rövid időre is megfordult Besztercebányán, az soha sem fogja feledni azt a magyar történelmi levegőt, mely e kis város ősi köveiből árad. A tü-ringiai bevándorlók által a XIII. században alapított bányaváros falai közt majdnem minden nevesebb uralkodónk megfordult: IV. Béla, akinek nevéből volt elnevezve a nagyszerű főtér, Róbert Károly, Nagy Lajos, Mátyás, Bethlen Gábor, aki 1620-ban itt tartja a híres besztercebányai országgyűlést. S művelődése, ipara, különösen az ötvösipar Magyarország egyik legfontosabb városává avatták. Főtemplomának déli oldalán emelkedik a felvidéki reneszánsz-építészetnek egyik megkapó alkotása, a XV. századból való dombormű, mely az olajfák hegyét mutatja be. A város múzeuma nagyon sok értékes kincsünket őrizte. Úgy Besztercebányán, mint az egész Felvidéken a műértőt bámulatba ejtik a minden pusztulást is túlélt szárnyas oltárok, melyekről jeles műtörténésünk, Divald Kornél kimutatta, hogy ezek nem németországi importcikkok, s nem is német hatás alatt készültek, hanem virágzó és önálló hazai művészeti fellendülésnek termékei. E téren rendkívül nagy kulturális veszteségeink vannak, hiszen a Felvidéken — még a nagy pusztulás ellenére is — annyi szárnyas oltárt ismerünk, hogy Németországnak, melyet pedig a szárnyas oltárok hazájának szeretnek nevezni, egyáltalában nincs oly szárnyas oltárokban gazdag területe, mint az Északnyugati felvidék. Ilyen híres szárnyas oltár van többek között a garamszentbenedeki apátság templomában. A monostort még I. Géza királyunk alapította 1075-ben, templomának gyönyörű díszkapuja, továbbá az úrkoporsó XV. századbeli építészetünknek egyik kiváló remekműve.

Nem hagyhatjuk említés nélkül az annyi kulturális és történelmi emlékekben gazdag Selmechányát, Körmöcbányát, Losoncot, Krasznahorka „büszke várát“, s Tompa Mihály szülővárosát, Rimaszombatot!

Felbecsülhetetlen művészi értékeket veszítettünk el Szepes és Sáros megye területén. Itt vannak még élő emlékei a magyar művészi szellem önállóságának: igaz, hogy az építészet és szobrászat kezdetben idegen hatás alatt, de későbbben egészen külön úton jutva indult itt nemzeti szellemű fejlődésnek s olyan alkotásokat hozott létre, amelyekhez hasonlókat az egész országban hiába keresünk. A felsőmagyarországi reneszánsz-emlékekre mindig büszkék lehetünk! A szepeshelyi XIII—XIV. századbeli templom,

¹ Századok 1924. évf. 695. l.

amelyben Róbert Károly koronázását ábrázoló falfestmény, Szapolyai István magyar nádornak 1499-ből való reneszánsz-motívumokkal ékes síremléke, továbbá a XV. századból való Szapolyai-kápolna van, a legkiválóbb magyar gótikus műemlékek sorában foglal helyet. A lőcsei Szent Jakab templom legnagyobb középkori templomaink egyike, telve van becsesebbnél becsesebb szobrászati és festészeti emlékekkel, nagyszerű szárnyasoltárokkal, reneszánsz- és barokk síremlékekkel. Akik a magyar művészet multjáról kicsinylőleg szeretnek beszélni, nézzék meg a lőcsei templom faragott góthikus főoltárát, a XVI. századból való s a nagy olasz mesterekhez méltó szobrokat — magyar művészek alkotásait — s lehetetlen, hogy meg ne hajoljanak a magyar géniusz nagy teremő ereje előtt. Nincs olyan magyar, aki ha megfordult Lőcsén s látta az árkádós városházát, a pompás reneszánsz házak homlokzatait, a sok történelmi emléket, ne gondolna vígasztalan lélekkel arra, hogy immár ezek idegen, a magyar multtól, szellemtől oly távol álló ország zsákmanói!

Mennyi méla búval énekeltük régen, hogy „süvit a szél Késmárk felett“, de mit érzünk most, amikor elgondoljuk, hogy Thökölynek késmárki pártafalás várkastélya felett idegen hódító lett az úr, hogy Thököly és Rákóczi Ferenc újból nem magyar területen alusszák örök álmukat. S milyen nagy mult élő tanuit veszítjük el a regényes Sáros megye ódon váromjaival és kastélyaival! Az Árpádok idejéből való sárosi vár, amelynek falai alól vitték fogságba Rákóczit, Sóvár, amelyről már Anonymus is említést tesz, Zboró, amelynek falai között az Erdődy-kastélyban I. Rákóczi György szeretett tanyázni s amely mögött a fejedelem okleveleiben is említett száz hársfa van, már nem a miénk! A színnyei templom magyar népies motívumokkal ékes sgraffitó-díszű tornya s a fricsi várkastély büszkeségei felvidéki építészettünknek. Elveszett Eperjes, amelynek pompás főutcáján egymás mellett látjuk a felsőmagyarországi reneszánsz építészet emlékeit, a pártázatos Rákóczi-házat, a XIV. századból való és Schulek mester által gyönyörűen restaurált gótikus Szent Miklós székesegyházat s a XVII. századbeli reneszánsz lakóházak egész sorát. Idegen kézre került a kis Bártfának reneszánsz stílusban épített városháza értékes múzeumával s a városka gyönyörű XIV. századbeli gótikus temploma. S a Hernád völgye, amely már Szent István korában az Aba-nemzetség birtokában volt, Kassával a „kuruc város“-sal együtt a csehek uralmát nyögi. Kassának számos történelmi és műemléke közül is kimagasló hazánk legnevezetesebb gótikus műemléke, a Nagy Lajos idejéből való s minden valószínűség szerint magyarországi mester alkotása, a Szent Erzsébet székesegyház. Mikor a nemzet szabadsághősének, Rákóczi Ferencnek, Zrinyi Ilonának, Bercsényi Miklósnak a hazai földben örök pihenőhelyet kerestünk, a fenséges kassai dómot

szemeltük ki számukra mint ősi elidegeníthetetlen magyar földet és akkor nem volt ember Magyarországon, akit az a rémkép ijesztett volna, hogy rövid két évtized mulva a hazai földbe visszatért nagy bujdosó az ősi kuruc város falai közt is idegen országban fog pihenni.

S e sok nemzeti kultúrérték elvesztése mellett a történelmi jognak milyen arculcsapása az, hogy a munkácsi vár, amely a Rákócziak és Zrinyi Ilona hősiességének emlékét őrzi s amelynek egyik ormán egy emlékoszlop büszkén hirdette, hogy ez a föld ezer év óta Magyarországhoz tartozik, most hatalmi szóval olyan országhoz csatoltatott, amelynek fiait ehhez a földhöz a kapzsiságon kívül egyetlen egy érzés sem köti.

Mérhetetlen nagy, számokkal és szavakkal alig kifejezhető veszteség ért minket, hogy elvesztettük a magyar művelődésnek végvárát, az oly nagy áldozatok árán felállított és fenntartott iskolákat. Hogy a magyarság arányszáma az utolsó 100 év alatt lassan bár, de állandóan javult, azt a természetes szaporodásnak ránk nézve kedvező arányszámán kívül elsősorban az iskoláknak is köszönhetjük. Bizonyos, hogy iskolák létesítése terén semmiféle határozott irányelvet sem láttunk. Az iskolaalapítás mindig öletszerűen, rendszeren jutalmazásképen történt és nem tervszerűen: a nyelvhatárokon szinte rajvonalyszerűen kellett volna iskolákat létesíteni s fokozatosan előrenyomulni új iskolákkal a nemzetiségi területen. Így az iskolák hatása sokkal nagyobb lett volna, mint a nemzetiségi nagy foltokba szórványosan elhelyezett s minden megfelelő háttér nélkül felállított iskoláké. De azért iskoláink mindenütt becsületes munkát végeztek, az állam és a felekezetek is sok helyen mintaszerű iskolákat létesítettek s olyan épületekben helyezték el, olyan bőkezűséggel szerelték fel azokat, hogy a bevonuló csehek nem győztek eleget álmélkodni iskoláink felett. S amilyen büszkeséggel néztük a magyar művelődésnek egy-egy olyan végvárát, mint pl. a zsolnai állami főreáliskola, az eperjesi, lőcsei középiskolák stb., épen olyan szomorúsággal kell arra gondolnunk, hogy e kulturális intézményekért hozott nagy áldozatok nemcsak, hogy mind hiábavalók voltak, hanem — és ez a fájdalmas — hogy most ezekből a díszes, jól felszerelt iskolai épületekből, az ott elhelyezett kulturális municióval indítanak írtó hadjáratot minden ellen, ami csak magyar a Szlovenszónak nevezett északnyugati felföld területén.

A cseh megszállás következtében 4280 elemi iskolától fosztottak meg minket, ezek közül 953 állami elemi iskola volt. Ezekben az iskolákban mintegy 420 ezer kis gyermekbe oltották be a magyar haza szeretetének érzését s most ugyan-ezek előtt épen a magyar hazát s a magyar történelmi multat becsmériük. Számra nézve kisebb, de azért jelentékeny a polgári iskolák terén szenvedett veszteségünk: 114 polgári iskolát vettek el tőlünk, mintegy 17 ezer tanulóval. A háború végén mintegy 50 férfi-tanítóképző és 42 leánytanítóképző volt. Férfi-tanítóképzőből elveszi-

tettünk 33-at, tehát a nagyobb felét s ebből cseh területre esik 11, leány-tanítóképző pedig 6. Ezekből a tanítóképzőkből kerültek ki — csekély kivételektől eltekintve — a magyar nemzeti eszme derék katonái, a magyar nemzet igazi napszámosai; a csehek most mindent elkövetnek, hogy magyarul érző tanító ne kapjon oklevelet a magyarok által létesített tanítóképzőkből.

Aránylag véve még legkönnyebben tudnók elviselni annak a 8—10 kereskedelmi iskolának elvesztését, amely a csehek által elfoglalt területen neveltek inkább hivatalnokokat, mint hivatásos kereskedőket. De annál nagyobb szomorúsággal kell a magyar nemzet szellemi értékeiből leírunk a cseh területen elhelyezett 43 fiúközépiskolát és 6 leányközépiskolát. Hogy a nemzetiségi vidékekről a középiskolán át a magyar értelmiségi osztály sorába került polgártársaink a magyar állameszmének olyan lelkes katonái voltak, hogy szívvel lélekkel magyarnak érezték mindig magukat, azt elsősorban annak a hazafias szellemnek köszönhetjük, amelyben középiskolai ifjainkat nevelték. És a csehek keleten értékelik is középiskoláink eddigi munkásságát. Ahol csak az a lehetetlenséggel nem volt határos, ott egy pillanatig sem túrték a magyar középiskolák további működését. Nem törődtek azzal, hogy a békeszerződés az egyházaknak autonómiát biztosított s hogy az egyházaknak joguk lett volna iskolák sorsát maguknak intézni, nem törődtek azzal sem, hogy a tanulók a bezárás következtében 1—2 évet elvesztettek, egymásután zárták be a középiskolákat, illetve máról holnapra alakítottak át olyan iskolákat, amelyekben a tanulók 90%-a magyar anyanyelvű volt, csehnyelvű középiskolákká. Egyetlen magyar iskolának kegyelmeztek meg: a komáromi bencés gimnáziumnak. Mivel a tiszta magyar városban tót nincsen, nem létesíthettek tót középiskolát, de a magyar iskola működését lehetővé teszik azáltal, hogy a magyar tanárokat elüldözik. A legnagyobb engedmény részükről az, hogy néhány tót középiskolában úgynevezett magyar párhuzamos osztályokat engedélyeznek, de itt is mindent elkövetnek, hogy ezek működését lehetetlenné tegyék. És mivel a magyar iskola elvégzése úgyszólván semmire sem képesít, a magyar szülők is lassan lemondó, fájdalmas érzéssel belenyugszanak a nyomorúságos állapotba s a tót középiskolák fokozatosan életképesek lesznek. Az a fanatikus düh, amellyel a csehek a magyar középiskolák ellen fordulnak, minden más ténynél beszédesebben szól azokról a nemzeti értékekről, amelyeket középiskoláink magyar nemzeti szempontból számunkra jelentettek.

Hazánk — akár területi nagyságát, akár pedig lakosságának számát vesszük tekintetbe — nem bővelkedett annyira főiskolákban, mint a nyugati nemzetek s így a felvidéken nem volt sok főiskolánk. Ezek most legnagyobb részben elmenekültek a megszállott területről. Földönfutóvá lett a nemrég alapított pozsonyi egyetem s egyideig itt tengődött a fővárosban, míg végre állandó elhelyezéshez jutott Pécsen. A híres eperjesi

jogakadémia, amelynek eredete 1531-ig nyúl vissza, amely annyi jeles jogászt adott az országnak, Miskolcon volt kénytelen menedéket keresni. A Mária Terézia által alapított selmeci bányászati akadémia szintén futva hagyta ott az ősi hajlékot. Tehát végeredményben ezeket a főiskolákat nem veszítettük el, de azért ez intézmények óriási vagyont érő telepei és berendezései nagyrészen a cseh állam birtokába kerültek s nagy szellemi károsodás érte azokat a megszállott területen lakó ifjainkat is, akik tanulmányaikat itt szerették volna befejezni. Csak a kassai jogakadémia maradt ott Kassán, szembenézve a bizonytalan sorssal, jobbanmondva a biztos megsemmisüléssel. Ez be is következett, mert 1922-ben a cseh kormány „politikai okokból” ezt az intézetet is megszüntette.

Jelentékeny ama közgyűjteményeinknek a száma is, amelyek a felvidék megszállásával kiestek a magyar művelődés hatóköréből. Felvidéki városaink, amelyek kulturális tekintetben a sokat szenvedett, többszöri pusztulásnak kitett alföldi városok fölé tudtak emelkedni, számos múzeummal, könyvtárral büszkélkedtek. E múzeumok legnagyobb részben magyar történelmi vonatkozásúak voltak, a könyvtárak nagyrészen magyarnyelvű könyvekből állottak, ez mind nekünk nagy érték volt, a mostani megszállónak legfeljebb kellemetlen teher lehet. A gyűjtemények sorában talán a legelső helyen áll az 1876-ban magánbuzgalom útján létesült felsőmagyarországi Rákóczi-múzeum Kassán, több mint 24 ezer darab etnográfiai, régiség- és természeti értékkel, Correggio, Rubens, Rembrandt, Dürer festményeivel, Mátyás királyunk nagy karéneskes könyvével, pompásan festett initialeival, egy 1590-ből való magyar bibliával. A bártfai sárosvármegyei múzeum, a besztercebányai, selmecebányai városi múzeum kisebb arányúak ugyan, de igen értékes tartalmukkal veszteségszámlánkat nagyon is megterhelik. S mennyi értékes gyűjtemény, könyvtár került a csehek kezére nagyszerűen felszerelt középiskoláink és főiskolánk lefoglalásával. Eperjesen csak a kollégium könyvtáraival több mint 40 ezer kötetet veszítettünk el, hasonlóképpen a késmárki liceum könyvtárával, ugyanannyi, mintegy 40.000 kötet került a csehek birtokába az alsókubini Csaplovics-könyvtárral. Igaz, hogy ez utóbbit sajnálhatjuk a legkevésbé, mert a könyvtár alapítója Csaplovics János már a múlt század első felében a szláv eszme egyik előharcosa volt. Kassán csak a főreáliskola, a Rákóczi-múzeum, a jogakadémia és a püspöki könyvtárban több mint 100 ezer kötet ment veszendőbe. Még ennél is nagyobb számú könyv maradt ott Pozsonyban, a különféle intézmények és intézetek könyvtáraiban.

De fölösleges a nagy művelődési értékvesztésnek apránként való felsorolása! Olyan nagy veresétség ez, amelyet nemzetünk nem egykönnyen heverhet ki. Annak a magyarságnak, amely ittmaradt a hazában, minden erejét ki kell fejtenie, ha e nagy értékek elvesztését pó-

tolni s a magyar kultúra fölényét a környező nemzetekkel szemben biztosítani akarja. De mintha a sors e tekintetben is ellenünk dolgoznék; a szegény szerencsétlen hazában épen az állam szegénysége miatt a művelődés ügye másodrendű kérdéssé kezd lenni, a materiális érdekek minden mást háttérbe szorítanak. A magyarság a legszívárabb jövőnek néz elébe, ha kultúráját, a kultúra munkásait újból talpra nem állítja.

M. F.

Petőfi és Széchenyi.

Vajjon a véletlen csodálatos szeszélyének, avagy érdekes rendszerességének tudjuk-e be, hogy a nagy egyéniségek gyakran már olyankor találkoznak, amikor még egyáltalán semmi jel sem mutat arra, hogy nagyraihivatottságuk folytán majd ama lapra kerülnek, melyet azok számára nyit a sors, akiket kiválasztott.

Így történt — említsünk csak egynéhányat például a sok esetből — hogy a Ludwigsburg melletti Solitude híres Károly-iskolájában az ifjú Schillernek a végbizonyítványt az akkor véletlenül odalátogatott Goethe adta át. Petőfi Jókaival — illetve akkor még Petrovics Sándor Jókay Móriccal — ifjuságuk első idejében találkozott a pápai iskolában akkor, amikor amaz még színész, ez pedig festő akart lenni. A győri elemi iskolában pedig kislánykorban együtt iskolázott Blaháné Jászaival . . .

Később azután a szeszélyes véletlennek már alig van valamelyes dolga abban, hogy a „nagyok” találkozzanak. Azok, akik szellemük hatalmával egyéniségük rendkívüli jelentékenységevel, tehetségük felsőbbbségével nemzetük fejlődésére hatással vannak — nagyszerű munkájuk közben kell, hogy vagy egymás mellé, vagy egymással szembe kerüljenek. Egymás-mellé, ha gondolatviláguk azonossága egy irányt szab nekik, — egymással szembe, ha felfogásuk, vagy szenvedélyük így hozza magával.

A forradalmak ideje, — mely rendesen nagy szellemek szülöttje és nagy szellemek szülője — élesen példázza azt, miképp helyezkednek el a vezéralakok. A forradalmi láz hevíti az embereket, jámbor nyárspolgárok lesznek általa barikádharcosokká, petrolőrökké; csendes, szürke, hétköznapi lelkeket gyújt fel és hihetetlen erőt, gyakran féktelen erélyt csempész beléjük . . . A természet nagy adományaival e világra jött egyének úgy köszöntik a forradalmat, hogy: ez az ő idejük! Arra virradt idő, hogy kirobbanjon lelkük s törtessenek a fórumra, a tettek mezejére.

*

Érzik, hogy a nagy világforgatag úgy rendezte ezt a hatalmas rázkódtatást, hogy eleve számított rájuk; számolt azzal, hogy itt vannak ők, akik eszközők az ő kezében, akik eszményt látnak csirázni a még alig megmozduló tömegvágyakban s ezeket ők érlelik meg, hogy hatalmas, világokat megváltoztató akaratokká legyenek.

Azok az egyéniségek, amelyek hirtelen fellobbanó szenvedélyességgel, lánglelkük féktelen hevével vetik bele magukat azokba a szent küzdelmekbe, melyek szerintük egyedül képesek új irányt szabni hazájuk, embertársaik sorsának, végzetének — a természet rendjénél fogva — kihívják maguk ellen azokat, akiket a nyugodtabb vérmérséklet, átfontoltabb gondolkodás, higgadtabb jövődöbelátás, vagy kétségbeesett kishitűség jóval kevesebb kíváncsi ellenzékké teszik amazokkal szemben.

Ilyen helyzet állott elő a nagy változás pillanatában Petőfi és gróf Széchenyi István között.

A forradalmi gondolattal telített tízek vezérszellemé, akinek a végzettől a toll adatott meg, hogy talpra hívja a magyart; akinek szenvedélyszító szava már oly régen hirdeti a világgosságot, amelyet szomjaz; és aki tombolva köszönti a pillanatot, amikor feltámadott a tenger, a népek tengere; aki készül a boldog hazának amaz ünnepére, mely a boldogságnak égi ünnepe leszen, — annak tiszta hazafiasságával szembe kerül egy másik tiszta hazafiság, melynek hite, hogy az az ember, aki mindég józan, mérsékelt és tud hallgatni — előbb-utóbb nagy felsőbbbségre fog szert tenni s népét fogja vezérelni, s aki azzal a biztos tudattal lép a haza küzdőterére, hogy az ő rendszere majd csak a halála után fog kezdődni, mert meggyőződése, hogy a szabad, de szegény Magyarország rabbá lesz, míg a gazdag rab Magyarországnak örök szabadságot kell nyernie.

Így kerül szembe hát a két forradalmi egyéniség: a féktelen, túlcсаpongó idealista és a tartózkodó, magát fékezni tudó higgadt realista.

Felfogásaik homlokegyenest ellenkeznek a szabadság, a felszabadulás kérdésében. Széchenyi jóslatszerűen — meg sem nevezve Petőfit — szól annak forradalmi akciójáról, mondván, hogy a politikai fanatizmusnak őrvjögésig menő fokozódása — vérbefullaszt minden szabadságot! Ettől fél és ettől félti hazáját. A politikában a fatalizmust kockázatnak tartja, s reálpolitikus felfogásával ki akarja kerülni, hogy forradalmi célja véráldozatos legyen. Simán bele akarja kényszeríteni a sorsot abba, hogy utóvégre szabaddá tegye hazáját, azt az országot, melyet a gazdagság, a jólét felment minden szolgaságából.

A forradalom abban a formában, amint megindul: csak Petőfinek kívánatos. A királyság helyett tiszta, erkölcsi alapon álló köztársaságot óhajt. Ezért lelkesül, amikor hírért hallja, hogy a franciák elűzték királyukat és kikiáltották a köztársaságot. Magánkívül van. Írja:

— „Vive la république! — kiálték fel, aztán némán, merően álltam, de égve mint egy lángoszlop.”

Mikor pedig Pesten is kitör a rég epedve várt nagy megmozdulás — így ír Aranynek:

— „Forradalom van barátom, s így képzelted, mennyire vagyok elememben.”

S ekkor is egyre a nagy francia forradalom jár eszében s annak vívmányai, tényei. Szintén Aranyhoz írja:

„Oh épen a mai napon, úgymint július 14-én ötvenkilenc esztendeje, hogy a párisi nép ostromolta és elfoglalta a Bastillet. Minthogy ez ily nevezetes nap . . .“ stb.

Ott volt hát a forradalom; előtte hömpölygött, zúgott áradata s nem gondol a jövővel, a jövő nagysággal, erővel, gazdagsággal s nem is gondolva az eshetőleges megsemmisülés-sel, csak a *ma* szabadságát, a felszabadulást, a rabláncok lehullását keresi és most ujongva köszönti azt, amiről egyszer így írt: „Úgy érzem a forradalmat, mint a kutya a földrengést!“

Pedig annak az előre megérzett forradalomnak egyformán volt szüksége a gyakorlat, mint a szenvedély emberére. Mert egy Petőfi lelkesedése, lángheve, erőszaka nélkül nem indulhat meg az átalakulás nagyszerű mozgalma, — de Széchenyi új eszméi és komoly megfontolt-sága, tiszta előrelátása nélkül olyan eredményre, aminőt mindkettő áhított — nem vezethetett.

Pedig Széchenyiben is él szenvedély, mely rokon a költőével. Naplóiban találunk olyan mondatokat, melyek akár Petőfitől is eredhetnének:

„Lenyesik szárnyamat, — lábamon járok; levágják lábamat, kezemen fogok járni; kiszakítják kezemet, hason fogok küszni — csak használhassak.“

Vagy pedig:

„Napról-napra nagyobb megvetésem az emberek iránt — s egyre büszkébben érzem önbecsemet.“

S mintha átírná Petőfi versét, mikor ezt jegyzi fel:

„Hazámé időm, tehetségem, vagyonom.“

S egész Petőfies emberbecsülő demokrata kitörés ez:

„Soha sincs az ember úgy lealázva, mint mikor valamely nagyúrnak előszobájában kell várakoznia“ . . .

Abban az életkorban ír így, amely körülbelül megfelel Petőfiének a szabadság-küzdelmek kirobbanásakor, de azután elmulik három lustrum és a szenvedélyes hazafi megállapodottabb lesz. Mire azonban aszerint cselekedhetik, akkor már Petőfi ideje virradt fel, az ő politikai jelentősége emelkedik — s nemcsak a *Talpra magyar!*-ral fellelkesített tömeg — mondjuk az utca — előtt, hanem a súlyosabb elemek között is. Pozsony, (ahol éppen az országgyűlés együtt ül) — holmi pesti hírek, kacsák nyomán izgalomba jő, mert ott Petőfi állítólagos negyvenezer felfegyverzett emberétől valamilyen és nem igen biztató, kívánatos fordulatot várnak.

Pedig — nem kell tőle félni. A költő vezérszellem, de nem vezér!

Nem ilyen kedélyvilág szüli a Dózsa Györgyöket, nem. Az a férfi, akit a maga szenvedélye úgy meg tud törni, mint őt, — nem lehet félelmes tömegvezető.

Szeptember 30-án, mikor Batthyány miniszter-

elnök Bécsben volt, az Egyenlőség-körben Petőfi rendkívül heves támadást intéz a kormány ellen, mert annak távollétét a közönség balul magyarázza. Petőfi többek közt így szól:

— Hol van Batthyány, *hol van Széchenyi?* Hol Kossuth? Éppen most futnak el, mikor mint a szikláknak megingathatatlanul kellene itt állniok? . . . Az én keblemet majdnem szétveti a hazám iránti aggodás . . . Még csak néhány óránk van . . . Ragadjon mindenki mit tud: kapát, kaszát, vasvillát és mint vértszomjazó tigrisek rohanjunk a komisz Jellacsics barmaira . . . Mentsük meg a hazát, e drága egyetlen . . .

És nem folytathatta beszédét; fuldokló zokogásba tört ki és az asztalra borult.

A forradalmi hadvezetőnek „nem ily szelid anyagból kén szerkesztve lenni.“ Neki imponálnak azok, csodálattal töltik el. Mint lírikus, az epikai hős alakok iránt bír érdekléssel és érzéssel, naplóiban kegyeletes lelkesedéssel emlékezik Rákóczi halála napjáról, s Aranyhoz írt levelében Dózsa Györgyért rajong. Hanem, akinek érzés és gondolatvilágában az ilyen alakok élnek, — miként ítéljen kedvezően a tervszerűen cselekedni akarók, a megfontoltak felett?

Széchenyi megítélésénél már befolyásolta szilárd demokratikus érzése is, mely a rangi és rendi különbségeket csak annyiban fogadta el, hogy aki mágnás — már nem lehet érdemes arra, hogy szóba álljon vele. Általánosságban még is engedékenyebb gróf Széchenyivel szemben. Mikor a pestiek Batthyány, Kossuth és az ő tiszteletére fáklászenét, kivilágítást rendeznek, naplóiban ilyen nembánom-jóváhagyással szól erről:

„Ha vesszük, e férfiak valamennyien megérdemelték a megtiszteltetést, melyben részesültek, de ha meg nem érdemelték is, csak úgy megtiszteltük volna őket.“

Szállka Petőfi szemében, hogy Széchenyi testestől, lelkestől angломán. Mikor a neves feltaláló Kliegel József vaspályájáról ír, ezt mondja:

„Kliegel a közlekedési miniszterhez ment új találmányával. A közlekedési miniszter Széchenyi István. Ezt tudni elég, hogy az eredményt is tudjuk! Széchenyi olyan ember, ki a fogpiszkálókat is Angliából hozatja magának, élven azon szent meggyőződésben, hogy a magyar ember hat ökor az effélékhez“ . . .

Egyébként „nagy embernek“ írja, de hogy ezalatt „nagyságot“ ért-e vagy inkább előkelőséget: nem egészen világos. Könyvei között a nagy férfiúnak egy munkája sem volt, egyedül Kossuth „*Felelet Széchenyi Istvánnak*“ című könyve, s ez igazolja már azt a bizalmatlanságot, amellyel azt a kormányt fogadta, melynek egyik tagja épen gróf Széchenyi, s amikor Batthyányék kormányra lépnek — nem titkolja kétségeit, amiért pedig „jó neve hírét, melyet évek folytán szerzett, elvesztette néhány nap alatt“.

Igy állt Széchenyi nagy alakja a költő lelke előtt; sajnos Petőfi nem ír arról, hogy milyen volt személyes találkozásuk. Egyszer állott szemközt egymással a két nagy férfiú. Széchenyi tudta jól, hogy Petőfi nem érez iránta rokonszenvet; negyvennyolc április tizenhetedikén már úgy ír róla naplójában, mint aki a „nemzet nevében“ beszél ellene nyilvánosan és magántársaságban. Nyilvánosan, a népgyűléseken ő ritkán marad néma. Május tizenhatodikán a Múzeum-téren nagy népgyűlés volt, melyen Degré *Emlékezései* szerint azt követelték a kormánytól, hogy adjon fegyvert a népnek a felkelt és titkos úton gonosz kezek által felfegyverzett rácok és oláhok ellen. A népgyűlés e követelését küldöttség közölte a kormánnyal, melynek szónoka Petőfi, Batthyány magánlakásán (abban az épületben, melyben ma a Nemzeti Kaszinó van) terjeszté a kormány elé a kivánságot, mire a miniszterelnök az üres állampénztárra hivatkozva kénytelen volt kitérő választ adni.

Petőfi e válasza különösen mosolyoghatta el magát, mert gróf Széchenyi István odalépett hozzá, megállt előtte és így szólt:

— Ön most azt gondolja, azért vagytok miniszterek, hogy teremtsenek, s ha másként nem lehet, hát a pokolból is.

— Ha tagadnám, se hinné el miniszter úr — felelt Petőfi.

— De önök elhihetik, hogy ily hirtelen még a pokolból sem lehet. Nekünk csaknem a semmiből kell teremteni...

Ez volt a találkozás, az egyetlen párbeszéd közöttük, melyet Széchenyi naplójában úgy ír le, hogy jelen voltak a miniszterelnök körül Duschek, Deák meg ő — és Kossuth. Batthyány lekicsinylően beszél, mire Széchenyi békítően, lágyan szól, Deák nyomatékosan. Kossuthról azt írja, hogy hallgatva a falnak támaszkodik, bebukólozik bő köpenyébe, mert erős láz gyötri. Az „erős láz“ szavak után felkiáltó és kérdőjelet tesz (!?).

Ez a találkozás tényleg megtörtént, de nem az oláhok és rácok elleni fegyverkezés, hanem a katonaság utcai vérengzésének megtorlása tárgyában hozott népkövetelés közlése alkalmából...

Hogy milyen volt a benyomás, amit ekkor Petőfi Széchenyiben keltett — nem tudjuk. Töredékesen közzétett naplóiban ennek nyoma nincs, de azt megállapíthatjuk, hogy Széchenyi becsülte Petőfit. A gróf érzékeny kedélyű ember, aki költészettel is foglalkozik, írásaiban gyakran szólal meg a lírai hang, s imái, amelyeket naplójába jegyzett, egy költői lélek ájtatos megnyilatkozásai. Leveleiben idézi a magyar költőket, különösen Vörösmartyval találkozunk gyakran; igaz, hogy Pyrkert és Saphirt — mint jeles *magyar írókat* emlegeti, dacára, hogy a magyarság iránti érzéke meg volt; barátjához és titkárához Tasnerhez írt egyik (1854 III. 14.) írgatott levelében ezt olvassuk:

„.....Zenénk, irodalmunk, nyelvünk etc. etc. sőt még szakácművészetünk is divatban lehetne — az most egészen világos előtttem. Magyarország olyan lakossággal, mint Amerika, most teljes kibontakozásában lenne. Áll Buda, él magyar még, ezt már nem mondhatjuk.“

Olvasmányait nemcsak hivatása szabja meg. Olvassa Fáy meséit s azoknak nem egy benyomását tudta értékesíteni. Shakespearet olvassa. Schillert is szereti s egy tépelődő, kétségbeesett felkiáltásában olvassuk:

„Mindenki Isten elé jut csak én nem, mint Moor Ferenc!“

És ugyancsak naplóiban egy helyen szatirikus éllel jellemzi magát mikor ezt írja:

„Lássuk mi minden akarna lenni az a gróf Széchenyi István?“

A felsoroltak között a 7. pont:

„Belletrist akarna lenni, verseket, tragédiákat írni...“

A Nemzeti Színház iránt — bár oka volna, hogy duzzogjon — állandóan érdeklődik s színészeit becsüli, Egressy még Döblingben is látogatói közé tartozik.

Petőfi verseinek 1844-iki kiadása megvan könyvtárában s figyelemmel, érdeklődéssel olvasta azokat a verseit, melyek az újságokban megjelentek. Bizonyítja, hogy mikor Pozsonyban a főrendűek hírért vették annak — ami természetesen nem felelt meg a valóságnak —, hogy Petőfi 40.000 emberrel indult Pest elfoglalására, s *A mágnásokhoz* című költeménye közkezen forgott, Széchenyi egy terembe nyitva, melyben mágnások voltak együtt — a vers eme szavaival köszönté őket:

„Dicsőséges nagy urak! hát hogy vagytok?“

És mikor Petőfit 1845 augusztustól 1846 ápriliséig hatalmában tartja a világfájdalom s akkor írt költeményeiben lelkiállapotának hű tükrét adja, s a *Felhők*, nemkülönben a tervezett, de soha ki nem adott *Csillagtalan éjek* című kötetének minden darabja súlyos lelki állapotról szólnak — Széchenyiben is visszhangra találnak azok a költemények s bennök betegsége által megújnodott énjének, kóros lelkiállapotának, önmagáról alkotott zavart ítéletének jelenségeit találta. Döblingi feljegyzéseiben — mint látni fogjuk — visszatér ezekre.

Petőfi világfájdalmas hangulata, mely áthúzódott lelkén és lyráján, nem az az önmagához szörnyen kegyetlen, gyilkos önvád, ami Széchenyi lelkét marja. Inkább a kívülről nyert hatások következménye. Ellenkezőleg Széchenyiével, aki-nél bensőjében ébred önmaga ellen a hangulat, de mégis Petőfinél sok hang ütődik ki ama rövid versekből, amelyekről Széchenyi úgy érzi, hogy e hang rokon az ő lelke megszólamlásával.

Ő is érzi, hogy „rajta átok fekszik“, hogy az ő szíve is „sötét földalatti lak, melybe ha az öröm egy-egy sugarat vet, — akkor látható, milyen szörnyek tanyáznak benne“; és hányszor kiált fel önmagában: „Igazság! alszol? vagy meg is haltál?“ És vele jár egy hihetetlen önvád, hogy ő a gazdag úr, miként gögösködik s mint nézi le a szegényt . . . gyöttri a vágy „kivágni kebléből a szívet“ és retteg, hogy egyszerre fölriad nagy álmából, fölkeltek egyre rémesebb álmai és az ébredés akkor a borzalom kétségbeesésébe kergeti.

És azután úgy érzi, hogy Petőfi mint látnok szólal meg, aki belelát az ő titka mélyébe — s *elmondja* mit lát ott:

„Fejemben éj van, éjek éjjele,
S ez éj kísértetekkel van tele;
Agyamban egymást szülik a gondolatok
S egymást tepik szét, mint vadállatok.
Lázzal verő szívemnek vére forr,
Mint boszorkány üstjében a bűvös víz,
Gyúlt képzeletem, mint meteor
Fut át a világon és magával visz.
Laktársam a kétségbeesés,
Szomszédom a megőrülés . . .“

Ez kísérti éjjelen és nappalán s mikor ez a megőrzítő kétségbeesés kitör belőle, ez a kitörés egy átok és egy áldás: megátkozza bölcsoját és megáldja koporsóját . . .

A *Felhők*-ről mondja döblingi levelében, — hogy aki ezt a cyklust elolvassa — őt megérti.

Megérti? Talán nem, csak belelát lelke összekuszált szövevényébe. De a betegnek megkönnyebbülést szerez a gondolat, hogy állapota, — melyet oly feldúltnak tud és lát, és melyet senki meg nem érthet most nem ő általa, de egy más valaki által, akit mint tőle távolállót hívhat fel magyarázóul, mint valóság van megvilágítva.

Ez a ránézve rendkívül jelentős jelenség ez a közösség, a gondolkodás és érzések közösségének tudata bizonyos szálakat teremthetett, amelyek hozzáfűzték a költőhöz. De hajlandóságot kelthetett benne a költő iránt az a levél is, melyet egy jó embere, igazí híve, Kovács Lajos 1848. március 20-án írt hozzá. E levélben ez áll:

„Petőfi előtt emeljük kalapunkat! Az egyik legnagyobb ember az országunk. Amily varázserőt fejtett ki az izgalom előteremtésében s áthatott verseivel, szónoklataival mindenben, úgy uralkodik most a rend felett . . . Beh kár, hogy Excellenciád nem tanuja, sok jó órákat s derültebb érzelmeket nyerne annyi aggodalma közt . . .“

A szegény oroszlány, — amint Wesselényi a beteg Széchenyit nevezte — sok gyengédséget érezhetett az iránt a költő iránt, aki magában hordta nemzete minden jellegét, tulajdonságát, akinek génusát kellett észre vennie és kellett tisztelnie s akivel egy volt az igaz hazaszeretben. Ez az érzékenység, gyengédség betegségében sem hagyja el, mikor betegségének híre először jelenik meg a nagy nyil-

vánosság előtt („Dongó“ 1848. aug. 6.) ugyanakkor olvashatta a közönség hogy: „hozzátartozói gyakran hallják, amint fel-fel sóhajt: Szegény hazám!“

Ez a mély érzés kíséri a döblingi intézetbe, ahol teljesen kibontakozik a szörnyű kór, mely emésztí. Ebben mindenki iránt csupa gyengédség, egyedül csak önmaga iránt nem. Ott írt Önvallomásai, melyet így kezd el: „Ich Stephan Széchenyi bin der unglücklichste Mensch oder eigentlich das elendeste „Geschöpf“ das je atmte . . .“ — telvék a legszenvedélyesebb, legkétségbeesettebb önvádakkal és mindenki iránt, aki környezetében élt, akivel érintkezett — csupa gyengédség. — Így nyilatkozik meg Petőfi iránt is. Ötvenegyben Tasnerhez írt leveleiben szóról-szóra ezt mondja:

„. . . És mint a látnokok, akik az utóbbi időkben állottak elő, mint pl. Petőfy (igy!) *aki az én fiam*, akinek anyját, mint oly sokakat hagytam, hogy elpusztuljon (ich liess sie krepieren) — a „Felhőkben oly tökéletesen megrajzolta az arcképemet . . .“

Abban a kifejezésben, hogy Petőfi az ő fia — minden célzatosság nélkül — jelzi a természeti okát annak, hogy miért érez Petőfi iránt úgy, ahogy érez. Neki több ő, mint kedvence, több mint kedvelt költője: Fia! Ez a kijelentés kétségtelen elismerés, a legmélyebb rokonérzés kifejezése. Megtalálja önmagát a költő szellemi alkotásaiban, így benne, magában a költőben énjének képét látja, vérségi kapcsolatot érez. A korkülönbség, ami közöttük van, kizárja, hogy apjának mondja, s midőn többet talál benne a rokonnal s jelentkezik a tévengés: *Petőfi az én fiam!*

E gyengédségből egy másik beteges következés ébred benne . . .

Azt a szörnyű vádat emeli önmaga ellen, hogy Petőfi anyjának halálában — ő a bűnös. Nem mondja határozottan, hogy ő gyilkolta meg, de a kifejezésben: *ich habe sie krepieren lassen . . .* benne lobog az a tudat, — hogy hozzájárult nem természetes, legalább is ok nélküli elpusztulásához. Hogy ehhez a tévengéshez semmi köze sincs Petőfinek, mégcsak közvetve sem — nyilvánvaló. A gondolat fűződését megtalálhatjuk, ha visszaképezzük téveszméi sorát. Megöltem a feleségemet — úgy érzi; Petőfi a fiam — állapítja meg; tehát az anyját öltem meg — következteti.

Egyébiránt csodálatos jelenség, hogy téveszméi között mily gyakori az, hogy gyilkolt, vagy gyilkol s annál csodálatosabb, mert mindig olyan valakivel van ez összekötve, akit szeret, akéhez ragaszkodik, mint maga írja — aki jótevője.

Említett önvallomásaiban üres, szívtelen, kegyetlenséggel vádolja magát s felsír, hogy nem őt hagyták el Isten angyalai, hanem ő hagyta el azokat.

„. . . *Lelkemet megöltem . . .* az érzékiség minden bűne által. Szívem végre telve lett

nagy ürességgel és nem volt benne részvét senki iránt. *Karolint* 7 esztendő alatt *megöltem* egy lassú tűzön. Sokan megszólítottak, sőt fülembé kiáltották: „mit művelsz nyomorult? Megölöd.“ Láttam haldoklását és a legnagyobb közönnyel néztem végig. Mikor 1820 (kimaradt a hónap) 9-én meghalt, elfogott a kétségbeesés.“

És 1851 március 14-én volt titkárának és bizalmasának Tasner Antalnak írt levelét így fejezi be:

... És szegény feleségem, aki mindenét feláldozta értem, igen bele kell örülnie stb. Még ilyen nem fordult elő, mióta a világ fennáll. Olvassa el Petőfi „Felhők“-jét. Megfogja érteni. Nincs az a vadállat, mely ne kímélné jötevőjét. *Karolinát* csak léhaságból *gyilkoltam* meg; azután unalomból, csak az időtöltés kedvéért a saját véretem, most *feleségemet* és *gyermekemet* ölöm meg. Ez borzalom.“

Aláírva:

„*Széchenyi István*,
a szegény gazfi.“

Pál bátyjához írt egyik levelét befejezi, de nem tudja letenni a tollat, még egy kétségbeesett utóiratot ír hozzá, melyben vádolja önmagát, hogy miután megölte hazáját, most *gyilkolja szerencsétlen* feleségét — die arme Madárka! és szerencsétlen *gyermekeit* . . .

Így kínozza a szörnyű gondolat s kegyetlen vád, hogy gyilkosa azoknak, akiket szeret. Ezek között a legelső: sógornője, Pál bátyjának ifjú, szép felesége, Lady O'Meade Carolin.

Ez a rendkívül bájos teremtés a szigetországból került ide hozzánk akkor, amikor sógora a minden testi és szellemi gazdagságban bővelkedő István gróf, mint huszárkapitány jött haza. Még nem a nagy hazafi, hanem a Napoleon-verbő huszártiszt nimbusza övezi, azé a nagy-szerű emberé, akinek bravúros lovaglása a népek csatájának véres pástájáról Blücherhez és vissza — mint valami mondába illő hőstett — jár szájról-szájra. Az észak leányára nem volt hatástalan a deli katonatiszt megjelenése, tiszta szerelemre gyuladt iránta s a beteg test — a szegény teremtest pusztító kór őrlő — érzékeny szíve lázas szenvedélyével csüggött az áhitott lovagon.

Hogy milyen volt közöttük a viszony, legjobban jellemzi az a rövid párbeszéd, amit Széchenyi naplójába jegyzett:

„*Széchenyi*: Ön egész valómat betölti s ha önre gondolok, minden szépre és jóra és nagyra lelkesülök.

Ő: Ha ez igaz, úgy annak oka én nem vagyok, hanem azon ima, mellyel naponként az ön boldogságáért az éghez folyamodom . . .“

Így érzett iránta a nő, s ő — úgy látszik — minden meggondolás nélkül mondott szépeket neki. Leveleztek; a bécsi rendőrség levéltárában fekvő, a döblingi hirhedt házkutatás alkalmával megtalált tizennyolc levél beszél arról a palyolat szerelemről, amivel ez a szép angol hölgy

feltekintett a magyar ifjúra; s az a lassú haldoklás, amely Carolina szomorú életsorsa volt, gyászos fináléja annak a néma kis tragédiának.

Mikor meghal — egy unokatestvére, Lichnovszky herceg szemére veti Széchenyinek, hogy érzéketlenségével ő a gyilkosa az ifjú hölgynek s a gróf betegsége legelső jelei közt olvassuk a naplófeljegyzéseket:

„ . . . Borzalmas lelkiismeretfurdalások. Carolina stb. stb. Átokvertnek érzem magamat. Isten könyörülj rajtam. Az egész világmindenségben nincs egy pont, amely felém derengene!“

És másnap úgy érzi, hogy a bőszen eumenidák korbácsolják. Majd mikor úton van, a trapisták priorjának 300 frankot ad át, hogy imáikban kedves sógornőjéről megemlékezzenek.

Felséges hangú imájában, amit naplójába ír — arra kéri Istent, hogy vezesse el végre boldogult öreg atyjához és Karolin sógornőjéhez, kiket mindenekfelett szeretett. S Karolin halálának évforduló napján ismét imádkozva borul le és kéri Istent, hogy adjon őneki nyugalmat, békességet, haragja őt (t. i. Széchenyit) érje, őt sújtsa le, amazt pedig vegye fel üdvözültjei sorába. Befejezése így hangzik:

„Hisz te vagy a mi atyánk — mi mintegy álomban éltünk — de sohasem mulasztottuk el, hogy nyomorunk porából Hozzád, Irgalomnak atyja — föl ne sóhajtozzunk!“

Halála napján pedig így ír:

„Meghalt az én őrangyalom és én imádkozom, hogy megörülhessek.“

Ez a zilált, nyugtalan, bűnbánó, önmagával meghasonlott kedélyállapot, melyet Széchenyi egy meggondolatlan, soha sem menthető kijelentésének emléke súlyosbít — ezt az alakot a szép, imádott Crescence-szal, „Magyarország gyöngyével“ hozza egy szintre — és ha kissé erőszakolva is keressük az analógiákat, mondhatnók, hogy Karolina — Széchenyi Etelkája . . .

Hosszabban foglalkoztunk Karolina végzetével és annak hatásával a nagy férfiúra, mert megrajzolni óhajtottuk annak körülményeit, miként foglalta el ez a hölgy helyét Széchenyi rajongásának tárgyai között.

Azt, hogy Crescence iránt miként érzett kezdetől fogva, az közismert s döblingi önvallo-másaiban részletesen és minden feszélyeztetés nélkül elmondja.

Hogy fiai mennyire szívéhez voltak nőve, nemcsak a véreből való vér fiai, de azok is, kiket Crescence első házasságából hozott magával, tudjuk. A Zichy-fiúk nem voltak kevésbé szeretettek, mint Béla fia, akihez felséges szép parainesisét írta 1857 novemberében.

Hazája iránti szerelme — egy, tragikus sor-sával.

Ime ezeket gyilkolta meg képzelmében. Nem Kossuthot, nagy ellenfelét, nem Batthyányt, a miniszterelnököt, akit ellenségének tart, hanem azokat a szeretve szeretetteket.

Ezek között a megöltek között emlegeti Petőfi anyját. Kétségtelen, hogy van rendszer a tébolyban és az ugrások ott csak azok, amelyeket nem figyel meg kellő körültekintéssel a vizsgáló. Ez az utóbbi gyilkosság ismét csak arra enged következtetni, hogy Petőfit — akinek halálát nem írhatta a maga bűnlajstromába — igaz ragaszkodással szerette.

Széchenyi és Petőfi személyi kapcsolata a nagy hullámverésben nem volt jelentékeny, de Széchenyire nézve nem volt közömbös. A magyar világ színpadának két különböző pontján ágált a két férfi. Különböző nagy érdekekért küzdöttek, de nem különböző szent meggyődéssel, igazságunknak tudatával és azzal a hittel, hogy nem hiába teszik, hogy eljön majd a pillanat, mely elismeri mind a két lángész igazát, eredményét és sikerét, aminthogy meg is írta Széchenyi magáról és költőjéről.

„Minden lángész mindenható a maga nyelvén, minden szív mindenható a maga hitében!”

Rexa Dezső.

Tallózás a „Romemlékek“-ben.¹

Beöthy Zsoltnak a Kisfaludy-Társaság kiadásában *Romemlékek* c. alatt megjelent tanulmánygyűjteményét olvasva, kétségtelenné válik, hogy Beöthy kedves költői — akikkel legtöbbször, legnagyobb szeretettel és legmélyebben foglalkozott — *Vörösmarty* és *Arany* voltak.

Ha Beöthy — amint munkáiból megállapítható — szinte élete vezércsillagaként követte Széchenyi tanítását, egészen természetes, hogy nagy érdeklődéssel s teljes megértéssel kellett *Vörösmarty*-hoz, a Széchenyi korának nagy költőjéhez fordulnia. Hiszen *Vörösmarty* a Széchenyi fő-fő elvét, programja alapvető tételét: az *emberi* és *nemzeti* haladás szükségyszerű és szoros kapcsolatát is a legtalálóbban formulázta. Széchenyi közéleti és lelki történetében három korszakot különböztet meg Beöthy: az ébresztésnek, az alkotásnak, és a lázongó keserűségnek korát, — s reá mutat, hogy *Vörösmarty* a maga munkásságában mint a *Zalán*-nak, a *Szózat*-nak és a *Vén cigány*-nak költője — mind a három korszak Széchenyijét híven és mesterien fejezte ki.

Nem habozik Beöthy megállapítani, hogy a nemzeti életre való korszakos hatás tekintetében a *Zalán futása* magasabban áll a *Zrinyiász*-nál és a *Buda Halálá*-nál is. *Vörösmarty* művészi fejlődésének mesteri rajzában (*Zalántól a Két szomszédvárig*) ép oly értékes tanulmányt nyújt a *Romemlékek* írója, mint amikor egy előadásában *Vörösmarty* történeti helyét kitűnő megfogalmazással abban a négy pontban jelöli meg, hogy nemzeti érzésünket legteljesebben ő avatta költészetté, — hogy irodalmunknak mind máig

¹ Ez a cikk, bár önállóan tekinthető, mintegy kiegészítése annak, amely a szerző tollából, *Beöthy Zsolt és mesterei* címmel, a *Budapesti Hírlap* 1924. évi 89. számában megjelent.

ő a legnagyobb nyelvűvésze, — hogy világfelfogásában és kifejező erejében magyar világunknak leghatalmasabb erkölcsi oktatója, — s hogy *Zrinyi* után ő első klasszikusunk. Bizonyos, hogy a magyar szellemi élet történetének későbbi historikusa is meg fogja erősíteni Beöthynek *Vörösmarty*-ról vallott amaz összefoglaló ítéletét, hogy az ő „neve és dicsősége nemcsak korának történetétől, hanem költészetünknek, sőt nemzeti életünknek egész jövő fejlődésétől örökre elválaszthatatlan“.

Világért sem értékeli azonban Beöthy kevesebbre *Vörösmarty*-nál *Arany*-t, Homéros méltó tanítványát, szűnyadó történeti érzésünk újra-ébresztőjét, kinek élete munkáját a maga fő fő vezérelve szempontjából nézve, a nemzeti és emberi szellem közösségének tulajdonául jelöli meg, amely munkásság annak bizonyossága, hogy népünk lelke az emberi szellem legmagasabb művészi fejlődésében is sikerrel érvényesülhet. Hogy pedig valamennyi költőnk között volta-képen *Arany*-nak adja az elsőség palmaágát, azt világosan kifejezi Beöthy — az epikus *Arany* nemzeti érzését fejtegetve — azzal a megállapítással, hogy „a magyar géniusz mindannak színével, ami benne mély és állandó, egy és örök: *Aranyt* ajándékozta meg legteljesebben.“

Mélyreható az a párhuzam, mit egy helyen *Arany* és *Kemény* — a két nagy jellemrajzoló — közt von Beöthy, oda konkludálva, hogy *Arany* „mind egyszerű lelkeket ábrázol, minél plasztikusabban, *Kemény* csupa összetetteket, minél mélyebben.“

A párhuzamokat általában nagyon szereti Beöthy, — miben *Gyulai* nagyszerű mestere volt, gondoljunk csak az *Arany* és *Petőfi* egyénisége s költészete közötti igazán művészi párhuzamra, *Gyulai*-nak *Arany* fölött tartott remek emlékezésében. A Beöthy párhuzamai között egyike a legérdekesebbeknek, amit egy elnöki megnyitótól előadott tanulmányában *Arany* és *Shakespeare* között vont: az ifjú optimizmusnak, a nagy tragédiáknak és a kiengesztelődő búcsúnak korát különböztetve meg mindkettőjük költészetében. De meg kell jegyeznünk, hogy ebben a párhuzamban egy helyen nem tudta Beöthy elkerülni ennek a rendszernek sokszor fenyegető örvényét, az erőszakoltságot, a mesterkéeltséget, — mikor t. i. a korszakok jellegének fenntartása kedvéért az első korszakban készült *Toldi estéjé*-ben a „fiatalos kedvtelés hangjának“ megcsendülését véli érezs hetőnek.

Tagadhatatlan, hogy *Arany* töredékeit nemcsak a közönség, hanem az irodalom sem értékelte mindeddig eléggé, pedig a legnagyobb remekhez méltó részletek vannak bennök. Egyikre, a *Csaba királyfi*-ről szóló „hún rege“ második dolgozatának második énekére — mi *A menyé asszony ébredése* címet viseli — Beöthy Zsolt hívta fel különös nyomatékkal a figyelmet, s tette népszerűvé ezt a maga nemében páratlan költeményt, melynek sajátos varázsa, hogy a naiv, gyermetes érzés a tragikai hatás indítékává válik benne. „*Aranyt*, a *kompozíció* mesterét, ez az

ének a *konceptió* geniálitásban mutatja be“, — mondja teljes igazsággal Beöthy, kinek ajánlatára vétetett föl pár éve ez a töredék a Kisfaludy-Társaság egyik Arany-matinéjának műsorára, s művészi elszavalásával, *Darius Lili*, az akkor még kezdő, fiatal színésznő, egyik legszebb sikerét aratta.

Petőfi-vel aránylag keveset foglalkozott Beöthy. De egyik tanulmányában érdekesen állítja párhuzamba Széchenyivel, kinek demokráciája abban a gondolatban fejeződött ki, hogy a népet nemzetté kell tenni — *Petőfi* pedig ennek a teljessé vált magyar nemzetnek lett első költője.

Csokonai-ról — halála százados fordulóján — mint irodalmunk felújulása korának legnagyobb tehetségéről emlékezett meg. *Kazinczy*-t pedig Horatiusszal veti össze, s megállapítja, hogy közös elvük a műgond fontossága, hogy mindketten a neológia harcosai, s hogy Horatius poétikai rendszerének talán az egész művelt nyugaton utolsó képviselője *Kazinczy*.

Meleg érzés fűzte Beöthyt *Jókai*-hoz, kiben az olvadékony szívű atyai barátot és komáromi földijét is szerette, nem csupán azt a nagy mesemondót, akit prózai költészetünk stíljének olyan reformátorául tisztelt, mint a milyen újjáalkotói voltak *Petőfi* és Arany a versnek. *Jókai* példátlanul nagy hatásának magyarázatát Beöthy a magyar néplélekkel való belső rokonságában találja meg, s különösen jellegzetes magyar humorát emeli ki. *Jókai* művei közt a kis *Sárga rózsá*-t tartotta Beöthy egyik legtökéletesebbnek, abban jelölve meg e kurta regény fő érdemét, hogy népünk lelkét a költői képzelet erejével páratlanul mélyen világítja meg.

Kemény Zsigmond-ot mint regényírot a *Romemlékek* egyik jeles tanulmánya méltatja. Az „élet tragikumá“ költőjének nevezi Beöthy *Keményt*, s költészetének legmélyebb problémája szerinte: a pesszimizmus, mint emberszeretet, — mert bizonyos, hogy amilyen zord volt világfelfogása a nagy regényírónak, olyan érző volt a szíve. *Kemény* történeti költésze „szinte igazabbnak látszik a történetírásnál“ mondja — nem túlozva — Beöthy, mint ahogy igaz az a megállapítása is, hogy a *Zord idő* és *A rajongók* írója „a *fátum* nagy görög tragikusaihoz, és a *lelkiismeret* nagy angol tragikusához“ áll közel.

A *Madách*-csal foglalkozó akadémiai értekezés — mely az *Ember tragédiája* költőségét, jelentését és magyarságát fejtegeti, s mely ezt a hatalmas művet „a szív vérével írt könyvek“ közé sorozza — a *Madách*-irodalom egyik legértékesebb gyöngyszeme..

És a nem a legelső sorokban állókról is mennyi szépet s mennyi igazat tud mondani Beöthy, ki az írók egyéniségének vizsgálatában a szív gyökeréig hatolva, s műveik esztétikai értékét és történeti jelentőségét egyaránt mérlegelve: valóban találó és helyes képet tud rajzolni róluk s pályájukról.

Mikes Kelemen leveleiben meleg érzéssel üdvözli egy vonzó és fogékony lélek hű és

gazdag rajzát, mely irodalmunk első igazán egyéni prózájából sugárzik. *Erdélyi János*-nak különösen mint műbölcselőnek jelentőségét fejtegeti nagy alapossággal. Szépen újítja föl emlékezetét *Greguss Ágost*-nak, ki egyetemi tanzékén elődje volt, s kinek esztétikai rendszerét részletesen tárgyalja. Az atyafi meleg érzésével szól — de a tárgyilagosság mértéktartásával — a jó öreg *Kovács Pál*-ról, az Auróra-Kör utolsóinak távozott képviselőjéről, ki víg elbeszéléseivel annyi derűs órát szerzett apáinknak. *Vadnay Károly*-ról mondott emlékbeszédében igen találóan mutat rá e kedves novella- és regényírónak arra a fő jellemvonására és nagy érdemére, hogy „tanulmányaiban és ízlésében sohasem szakadt el a franciáktól — képzeletében, felfogásában, hangjában soha a magyar világtól.“ Ez tette *Vadnay* munkásságát olyan nagy jelentőségűvé a *Fővárosi Lapok* szerkesztői szobájában, ahol kedves újságon sokan nevelődünk és lelkesedtünk, s melyhez hasonlóra ma is igen nagy szükség lenne.

A *Szász Károly*-ról — a püspökről — szóló emlékbeszéd is kitűnő példa arra, hogyan kell ebben a műfajban az igazságos ítélet fénye mellett a szív melegét is éreztetni. Idézi Arany-nak, *Szász Károly* egyik régebbi bírálójának azt a mondását, hogy *Szász* költésze a maga korában valósággal irodalmi szükségesség volt. Beöthy különösen két szempontból méltatja *Szász Károlyt*: mint epikust, ki maradandó értékű *Salamon*-jával a hún mondákat életre keltett Arany, és a honfoglalásiakat éneklő *Vörösmarty* mellett a *Szent László* mondakörének költője lett, — azután mint műfordítót, ki kora ifjúságában *Petőfi* és *Vörösmarty* tanácsára irányította fogékony lelkét erre a munkakörre, s kinek — Beöthy megállapítása szerint — világ-irodalmi műveltség tekintetében nagyobb befolyása volt a közszellem nemesítésére, fejlesztésére és gazdagítására, mint bárkinek irodalmunkban.

Az írói világ újabb hősei közül is többről van szó a *Romemlékek*-ben.

Rákosi Jenő-ról — s ez Beöthy utolsó dolgozatainak egyike, a pár éve lefolyt *Rákosi*-jubileum alkalmából — mint drámaíróról szól, úgy jelölve meg az *Aesopus* és az *Endre és Johanna* szerzőjének helyét drámairodalmunkban, hogy a képzelet nagyobb szabadságát, az érzés melegebb közvetlenségét és az érdekesebb mesét hozva: a költészet erejével hódította meg a színpadot.

Az elbeszélő irodalom két újabb jeleséről is találunk rövidebb tanulmányokat az első kötetben. *Mikszáth*-nak fő alakjaira mutat rá: a pusztuló nemesre, az okos parasztra, és a gyermekre. S kiemeli a *Jókai*-életrajznak azt az előnyét, hogy egy nagy embert, emberi voltában, közel tud hozni képzeletünkhöz és szívünkhöz. *Herczeg Ferencz*-et pedig a *Jókai* és *Mikszáth* utódának mondja, s úgyis mint társadalmi, úgyis mint történeti regényírot méltatja, az *Élet kapu*-járól szólóban kiemelve az író nemzeti

érzésének erejét, tanulmányának gazdagságát, lelkiismeretének komolyságát.

Tisza István emlékezete a *Romemlékek* egyik legremekebb darabja. Nem mint íróról beszél Beöthy Tiszáról, de nem is csak mint politikusról, a szó megszokott értelmében. Azt vizsgálja és állapítja meg, hogy Tisza kinek és minek mutatkozik a magyar közléleekben és a közlélek történetében. Tiszában — akár szavát hallgatja, akár cselekvését mérlegeli — mindig a magyar érzés egyik legnagyobb hőst látja, amely érzés folytonossága szolgáltatja a nemzeti jog folytonosságának erejét is. Tisza politikáját — mondja Beöthy — nem lehet jobban és igazabban jellemezni, mint azzal az egyszerű szóval, hogy *magyar nemzeti politika volt*, s az e politika sodrában kényszerűleg fölmerült, sokat emlegetett híres „erőszak“ nem a szabadság és törvény eltiprását célozta — mint Tisza sok nagyszájú és sok rosszhiszemű ellensége hirdette — hanem inkább a haza megmentését.

E megemlékezésben kitűnő, Tiszának, mint szónoknak rajza, s művészi kézzel vont két párhuzamot is találunk benne Tisza István, valamint államférfiúi nagy elődei: Széchenyi, Kossuth és Deák között. Egyik az egyéniségekre vonatkozik, s abban csúcsosodik ki, hogy Széchenyiből a világműveltség, Kossuthból a magyar lélek tüze, Deákból pedig az önfegyelem, önzetlenség, jogérzet és az örök magyarság volt meg Tisza Istvánban. A másik párhuzammal Beöthy e nagy férfiak munkájának lényegét világítja meg, mondván, hogy Széchenyi feltámasztotta aléltóságából a nemzetet, s megmutatta neki az élet útját, Kossuth felajzotta önértetét, Deák visszavívta a nemzeti életet, Tisza István pedig „az új Magyarország erejét mint magyar erőt először vetette súllyal a világpolitika mérlegébe“. Tisza István útján: az ő tüzével és kitartásával, az ő erkölcsi tisztaságával és hitével kell keresnünk a feltámadást mai lesújtottságunkból, hirdeti Beöthy, olyan igazságot szögezvén le vele, mit ma már nemcsak Tisza régi tábora érez, hanem milliónyi serege azoknak, kiknek szemét felnyitotta, lelkét megfordította, szívet megjobbította mindaz a sok veszedelem, ami a harc vonalat megbénító októberi zendüléssel, s a minden nemzetit eltipró proletárdiktatúrával reánk szakadt.

E veszedelemnek az irodalmi tevékenység hajszalcsövein előbb, majd mind szélesebbé váló csatornáin való közeledését jól látta, s nyugtalan aggodalommal szemlélte Beöthy Zsolt, ki nem elégedett meg az irodalomban a magyar szóval, hanem magyar lelket is követelt benne. A romok takarításának megkezdésekor intő tanulságul mindjárt rámutat — 1920-iki Kisfaludy-Társaságbeli megnyitójában — irodalmunknak az utóbbi évtizedekben feltűnt, nemzetromboló végzetes iskolájára, mely a „kultúra léha göggyével“ hirdette „nemzeti és erkölcsi közönyét“, nyugat-os modernkedésével különösen a „mázműveltségűek“ széles soraiban hódított, s amit mint veszedelmes metelyt, ki kell irtanunk.

Legutolsó beszédében is — miről fentebb

már esett szó — hangosan kikél az újra ébredni kezdő korcsirodalom ellen. Ez a beszéd komoly intelem és lelkes riadó mindenkihez, aki csak e haza sorsát szívén viseli. Értelme: hogy legyünk résesen, s keresve a munkát és nem kerülve a küzdelmet, igyekezzünk szolgálni az irodalomban a nemzeti szellem folytonosságának biztosításával „a magyar egységet, a magyar erőt, a magyar jövőt!“ . . .

Ez a szózat mintegy a Beöthy Zsolt közéleti végrendelete, mely pályája minden törekvésével, élete egész munkájával összehangzó. Jusson el ez a szózat minden magyar szívhez, termékenyítsen meg minden magyar elmét és edzzen meg minden magyar akaratot, hogy a Beöthy Zsolt példája és tanítása nyomán megőrizzessük a nemzeti szellem integritását, ami hivatva van megváltani bennünket, s valóra váltani legszebb álmainkat és legszentebb eszméinket.

Szász Károly.

A szent év.

1924 karácsony estéjén az ünnepi jelentekben oly gazdag római Szent Péter templomban a szokottnál is ünnepélyesebb aktus folyt le. A pápa körülvéve egyháznagyjaitól, díszes menetben a befalazott szent kapuhoz vonult, aranykalapáccsal ráütött a falra, mire az ott készenlétben levő kőművesek megnyitották az elzárt kaput s az ünnepi menet a pápával az élén bevonult a Szent Péter templomba. A szentkapu megnyitása által a pápa jelképileg tudtára adta a katolikus világnak, hogy az 1925-iki szent évet megnyitotta.

S az 1925-ik évben az egész földkerekségről megindulnak a zarándokok az örök város felé, hogy részesüljenek azokban a kegyelmekben, amelyeket a bűnbánó zarándokok részére a szent évre engedélyeztek. Nemcsak azokat, akik szerencsések lehetnek ez évben az örök várost meglátogatni, hanem bizonyára azokat is, akiknek ez a szerencse nem jutott osztályrészül, érdekelni fogja ennek a katolikus hitéletben nagyjelentőségű évnek a története.

A XIII. század végén és a XIV. század elején Szent Péter trónján VIII. Bonifác pápa ült. Nagyratörő egyéniség, kinek szeme előtt VII. Gergely és III. Ince álma lebegett: a pápaságot a világhatalom fölé emelni. Hazánkkal is rendelkezni akart: Róbert Károlyt hatalmi szóval akarta a magyar trónra ültetni. Nagy terveit azonban nem tudta megvalósítani, még Rómában is olyan hatalmas ellenségekkel kellett megküzdeni, melyek erőves világhatalmi politikája alól kirántották a biztos talajt. Kemény küzdelmet kellett vívnia a túlhatalmas Colonna családdal és csak hosszas nehéz küzdelem után tudta uralmát megszilárdítani. A Colonnákon való győzelem után 1299-ben elhatározta, hogy a századforduló megülésére az egész keresztény világot Rómába szólítja s evégből mindazoknak a hívőknek, akik 1299 karácsonyától 1300. év végéig Róma 7

főtemplomába zarándokolnak és itt a bűnbánat szentségeinek felvétele mellett vezekelnek, bűnbocsánatot hirdetett. Amint az egykorú írók írják, a pápa hívására valóságos népvándorlás indult meg az örök város felé. A pápa gondoskodott arról, hogy a római állam területén a zarándokokat semmi bántódás se érje, s hogy megfelelő elszállásolást és ételmezést kaphassanak. A szent év alatt naponta állandóan 200,000 idegen tartózkodott Rómában és egész évben több mint két millió volt a látogatók száma. Ez alkalommal, mivel a két part között levő egy híd nem volt elegendő a forgalom lebonyolítására, a Tiberisen egy új hidat vertek. Aligha csalódunk, ha Róma mérhetetlen idegenforgalmának megalapozását és gazdasági fellendülését épen ennek az 1300-iki jubileumnak nagyszerű sikerében látjuk. A város nagy látogatottsága kihatással volt az olasz irodalom két nagy szellemére is. Dante a tömegábrázolásokhoz ebben a nagy tömegvándorlásban nyerte az ihletet s a nagy firenzei történetíró Giovanni Villani krónikájában maga mondja, hogy a régi Róma emlékei, a szent városban ekkor szerzett mélységes benyomások indították történeti művének megírására.

A jubileumi év sikere a pápa nagyhatalmának egyik végső lobbanása volt. VIII. Bonifác harcba keveredett Szép Fülöp francia királlyal s meg kellett érnie, hogy mint a francia király foglya, távol Rómától halt meg. S utódai is eltávoztak Rómából, 70 évig francia földről, Avignonból, a „babiloni fogság“-ból intézték a keresztényvilág ügyeit. Róma ezalatt pártoskodások, testvérharcok színhelye volt, jelentőségében lehanyatlott, gazdasági élete megfagyott. 1342-ben római követség járt a pápánál és kérte, térjen vissza Szent Péter székhelyére, Rómába. Ezt a kívánságot VI. Kelemen pápa nem teljesíthette, de mikor a követség azt a kérelmet terjesztette elő, hogy a jubileumi szent évet, tekintettel az emberi életkor rövid tartamára, 1400 helyett már 1350-re engedélyezze, a pápa 1350-re tényleg jubileumot hirdetett, s így 100 év helyett az időközt 50 évre rövidítette. Ez a szent év is minden tekintetben fényesen sikerült. Matteo Villani — aki bátyja fentemlített munkáját tovább folytatta — azt állítja, hogy ebben az évben Rómában állandóan egymillió idegen tartózkodott s néha olyan tömegek látogatták Róma templomait, hogy az emberek egymást agyonnyomták.

A második jubileumi szent év sikere arra bírta VI. Orbán pápát, aki végre ismét Rómában székelt, hogy a jubileumévi 50 éves időközt még jobban megrövidítse. Azon az alapon, hogy Jézus 33 évet élt, az időközt 33 évre szállította le. Közvetlen utóda IX. Bonifác az 1390-ik évre hirdetett jubileumi évet, de a sikerre való minden kilátás nélkül. A nagy egyházszakadás kora volt ez, a Rómában lakó pápa és az Avignonban lakó ellenpápa kíméletlen harcot folytattak egymás ellen; egymást és egymás híveit kölcsönösen kiátkozták, maga Róma is egy elpusztult

város képét nyújtotta s így a jubileum nem is sikerülhetett. Azután gyors és változó időtartamban követték egymást a szent évek (1400, 1423, 1450) míg végre II. Pál pápa 1470-ben elrendelte, hogy a jubileumi szent évet minden 25-ik évben kell megünnepelni. Az első ilyen szent évet 1475-ben ünnepelték meg.

Ez idő óta a szent évek lustruma nem változott. Minden 25-ik évben megtartották, kivéve az 1800-ik évet, midőn a napoleoni háborúk miatt lehetetlen volt annak megünnepelése. A szent kapu megnyitását először 1500-ban vették be a megnyitó ünnepélyek sorrendjébe.

A mostani szent évnek — sorrendben a 24-iknek — ünnepélyes befejezése folyó év karácsony estéjén lesz, amikor a pápa aranyvakolókanállal — szertartások közepette — jelt fog adni a szent kapu befalazására.

ó. c.

A vármegyéről.

Sok szó esik mostanában — különösen a politikában — államéletünk egyik legősibb intézményéről: a vármegyéről. Ez még egymagában nem lenne baj, de ugyanakkor észrevehető irányzatossággal bizonyos körök kicsinylőleg szeretnek beszélni a régi magyar vármegyéről, és a mult emlékeinek lomtárába szeretnék helyezni örök pihenőre. Nem haladhatunk el szó nélkül e mellett a jelenség mellett és meg kell vizsgálnunk, vajjon csakugyan életképtelen intézmény-e a magyar vármegye?

Ezeknek a soroknak az lenne a feladatuk, hogy a jogtörténet és a történet adatainak segítségével vázolják a magyar vármegyrendszer államjogi és politikai jelentőségét, és hogy feleletet adjanak arra a kérdésre is, mit őrizzünk meg az utókornak nemzeti kincs gyanánt a magyar vármegyéből?

A vármegyék szerepe a politikai élet terén, az alkotmányvédelemben, 1526-ban kezdődik. A mohácsi vészt követő időkben lettek a vármegyék az alkotmány védőbástyáivá. A belső jogrend és közbiztonság védelmezői és biztosítói voltak és innen indult ki minden ellenhatás az állami önállóság és politikai szabadság ellen intézett támadásokkal szemben is. Ekkor bővül ki a legnagyobb mértékben a vármegyék jogköre, zilált közviszonyaink között dicséretreméltó erősséggel és a nehézségek leküzdése mellett teljesítik nemzeti hivatásukat, végzik kötelességeiket. Ezáltal válnak önálló politikai tényezőkké, állami életünk vezérorgánumaivá.

A vármegyék politikai jelentősége elsősorban törvényhozói téren nyilvánult: a követküldési és az utasítási jog gyakorlása által. A nemesség képviselői, követi megjelenésének első esete: 1385 nov. 8., Buda. Az utasítással való ellátás első nyoma pedig Zsigmond király 1433-iki honvédelmi javaslatának 24. cikkében található. Az utasítási rendszer azt a célt szolgálta, hogy a nemesség politikai befolyása és ezzel kapcsolatban a rendiség, sértetlenül megmaradjon — épp

emiatt vált sokszor és sok tekintetben merev konzervatívizmussá.

A törvényhozásban való részvételnél nagyobb jelentőséggel bírt az alkotmány ellen intézett támadásokkal szemben vívott küzdelemben vármegyénk 1848 előtti széleskörű önkormányzati hatósága. Ez önkormányzati jogból folyt a megyék opponáló joga (1291., 1298. és 1504. országgyűlések végzése) az alkotmány szellemébe ütköző rendeletek ellen, továbbá az ellenállási jog, amelyet első ízben az 1545:XXXIII. t.-c. ad meg kifejezetten a megyéknek. A megyék az ellenállási joggal igen sokszor kénytelenek voltak élni, különösen azokban az időkben, amikor a főispánok főhivatását a törvénytelen rendeletek végrehajtása képezte. A megyék az ellenállási jogot többféle módon gyakorolták. A legrégebben alkalmazott mód a *representáció* volt, amely abban állott, hogy a megyék előkelő emberek által tudatták a rendelet sérelmes voltát és kívánták annak visszavonását. A representációt I. Lipót idejében a *felírás* váltja fel. A felírási rendszer igen sikeres alkalmazásaival találkozunk II. József korában, továbbá a XIX. század első tizedeiben, az ú. n. Metternich-féle korszakban. (Nevezetesen: a papírpénz értékét devalváló 1811 február 20-iki, a cenzura tárgyában kiadott 1820 január 11-iki és az ujoncozási rendelet elleni 1821 április hó 24-iki felírás.) A felírat általi ellenállás legnevezetesebb alkalmazása az 1822 augusztus hó 13-án kelt udvari rendelettel szemben kifejtett opozíció. Ez a rendelet az addig papírpénzben fizetett adót aranyban vagy ezüstben fizetendőnek rendeli, ez ellen fejtettek ki impozáns ellenállást az ország összes vármegyéi — az egyetlen Békés kivételével.

Nagyon fontos eszköz volt még az alkotmányvédelemben a *passzív rezisztencia*, vagy *vis inertiae*. Ez abban áll, hogy a vármegye a kormánytól, vagy a királytól érkező alkotmány- vagy törvényellenesnek tartott rendeleteket félre teszi, nem hajtja végre. Szintén igen hatásos eszköz volt alkotmányunknak a felsőbb hatóságok sérelmes rendeleteivel szemben való megoltalmazására az országgyűlésileg megajánlott adó beszédésének megtagadása.

Az 1870:XLII. és az 1886:XXI. t.-cikk a megyék által 1848 előtt gyakorolt jogokat kifejezetten el nem törlik, de részben benne van azok megszűnése a megyei szervezet és hatáskör új szabályozásában, részint pedig kizárják ezen jogok gyakorlását — az egyetlen felírási jog kivételével — az 1848-iki törvényhozás által alkotott új politikai és társadalmi intézmények.

A hangzatos és büszke, de mégis tárgyilagos jelszó, amely a megyét tette meg az alkotmányos szabadság és az állami függetlenség védbástyájává, magától Kossuth Lajostól ered törvénykönyvünkben. Az ő javaslatára iktatta az 1848: XIII. t.-c. törvénybe, hogy a vármegyék „Magyarhon és kapcsolt részei alkotmányossága védbástyájának” tekintendők. Hogy mennyire a nemzet szívéből fakadt ez a jelző, hogy mennyire a közhangulatot fejezte ki, annak bizonyí-

tékául Desewffy Auréla, Kossuth egyik nagy politikai ellenfelére hivatkozhatunk, aki a vármegyék dicsőítésében vele tartott. Ő mondotta: „A megyék municipális jogaik alkotmányunk alapját, nemzetiségünk kezességét teszik, annyira, hogy míg megyei szerkezetünk megmarad, érjen bár bennünket akármilyen csapás, alkotmányunkat mindig ismét visszaszerezhetjük”.

A megyék tartották és tartják ébren ország-szerte a közszellemet, ők vitték tűzbe és fokozták az el-ellanyhuló nemzeti erőket, ők tartották fenn a hitet a magyar faj életképességében, vigasztaló reményt nyújtanak ma is egy szebb jövő közelsége felől azért, hogy leghívebb őrzői féltett nemzeti hagyományainknak, tradícióinknak.

Ez a vármegyék jelentősége a magyar politikai életben.

De a magyar vármegyerendszer jelentősége nemcsak politikai, hanem államjogi is. Most még ezt az államjogi jelentőségét akarjuk meghatározni és részeire bontani.

A magyar vármegyerendszer államjogi jelentősége szorosan egybekapcsolódik a politikai jelentőséggel: attól elválasztani nem lehet. A vármegyék államjogi helyzete és állása politikai tekintetben nyilvánult meg a múltban és részben ezen a téren jelentkezik ma is.

A vármegye 1848-ban a népképviselési rendszer behozatala (1848: V. t.-c.) által elvesztette a törvényhozásban való részvételt, a parlamenti kormányrendszer megalapítása folytán pedig elvesztette azt a nagy funkciót is, amelyben eddig leginkább nyilvánult a megye államjogi és politikai jelentősége: a kormány ellenőrzését. Végre 1869-ben (a IV. törvénycikk megalkotásakor) elvesztette a jogszolgáltatás terét is, mert az igazságszolgáltatást elválasztották a közigazgatástól és ezzel az addig oly hatalmas súllyal rendelkező vármegye pusztán közigazgatási organummá vált.

A törvényhatóságok államjogi szerepe az 1886:XXI. t.-c. 3. §-a értelmében ma a következőkben áll. A törvényhatóságok a törvény korlátaik belül: a) gyakorolják az önkormányzatot, b) közvetítik az állami közigazgatást, c) egyéb közérdekű, sőt országos ügyekkel is foglalkozhatnak, megállapodásaikat kifejezhetik és azt egymással és a kormánnyal közölhetik, kérvény alakjában a törvényhozáshoz (a törvényhozás bármely házához) közvetlenül felterjeszhetik.

Hogy e hármas hatáskör egyes mozzanataiban hogyan kapcsolódik az állami gépezetbe: ennek tárgyalása nem tartozik e dolgozatba.

A magyar vármegyék voltak mindig és a jelenben is, a magyar alkotmányosság legerősebb, legmegbízhatóbb oszlopai. Ezeken tört meg és török meg ma is minden alkotmánysértés, onnan indult ki minden nagy és nemes elhatározás, ami az ország felvirágzását van hivatva szolgáltni. A magyar vármegyének ezt a nagy közjogi, politikai jelentőségét, fontosságát mindig kellően méltányolták is közjogi íróink. A magyar vármegyét nem lehet — és ez is egyik

államjogi jelentősége — semmiféle külföldi ehhez hasonló intézményhez (kantonhoz, provinciához) hasonlítani, mert azok nem rendelkeznek oly széleskörű önkormányzattal, mint a mi vármegyénk és nincs oly nagy közjogi jelentőségük, mint aminő van a mi vármegyéinknek. A magyar megyerendszer államjogi jelentőségének további eleme az is, hogy a magyar államélet egyik legsajátságosabb és egyúttal legnevezetesebb intézménye a vármegye. Ez az az intézményünk, amelyben nemzeti sajátságaink a kor és idő követelményeihez képest a legtipikusabban nyilatkoznak. Ehhez járul az is, hogy végigtekintve nemzetünk és alkotmányunk ezeréves történetén, nem fogunk találni abban egyetlen egy olyan fordulópontot sem, amelyben a vármegye ne vitte volna a főszerepet, amellyel a vármegye ne lett volna a legszorosabb összefüggésben. Ott látjuk a vármegyét a magyar királyság kialakulásától, a királyság megerősödésétől kezdve a nemzet történetének minden olyan mozzanatában, amikor csak lelkesedni, akarni és tenni kellett.

E kettős jelentőséghez csatlakozik a magyar vármegyerendszer nagy nemzeti hivatása. 63 magyar vármegyéből többé-kevésbé megcsonkítva, vagy teljes egészében 25 vármegye teljesíti régi, nemes hivatását. Ennyit hagyott meg nekünk a szörnyű világégés: 63-ból csak 25. Mi mindnyájan jól tudjuk, hogy mit jelent e két szám közt levő különbség nekünk. 38 vármegyeházban ma idegenek pusztítják azt, amit ezer éven keresztül magyar szellem termelt, magyar kar, magyar erő alkotott. De az ősi falak közül nem lehet kiűzni a régi nagyok szellemét, akik évszázadokon át félénk szeretettel védték és őrizték az „alkotmányosság védbástyáit“. A magyar vármegye teljesíti ma is nagy nemzeti hivatását: benn a csonka hazában ellensúlyozza a demagógiát, ápolgatja a nemes hagyományok egyre satnyuló csemetéjét, künn az elszakított részeken pedig örök emlékjelül áll azok előtt, akik bizakodni és reménykedni akarnak.

Ha azt akarjuk, hogy még mi magunk elérjük a megálmodott és sokszor kért boldogságot: a nagy Magyarországot, ha azt akarjuk, hogy fiaink és unokáink boldogan és békességben éljenek e hazában, akkor ne engedjük megfordítani a magyar vármegyerendszer címerét és ha történnék is módosítások — amik elől elzárkózni igazán nem lehet — legyünk rajta, hogy államéletünknek ez az ősi intézménye lényegében mégis csak fenntartassék.

Csak a mult jól kipróbált intézményein és hagyományain felépült új állami berendezésünk vezethet a megálmodott dicsőség, boldogság és békesség felé bennünket. Ha ezt tartjuk szemünk előtt és ha így tekintjük a régi magyar vármegyerendszert, akkor sokszorosan megbecsüljük annak nagy politikai, államjogi jelentőségét és hivatását s igazi nemzeti értéként féltett kincseink közé soroljuk, hogy áldásaiban utódaink is részesülhessenek.

Tóth Lajos.

Az Ady-kérdéshez.

Nem egyszer vettett már föl az a kérdés: mi volt az oka annak, hogy Adyban a keleti fajmagyar-lélek egészen idegen szellemmel lépett sajnálatos mesalliancera?

Igyekezzünk keresni a feleletet, hogy az Ady-kérdést ezzel is közelebb vigyük a lehető végső megoldáshoz.

A magyar Parnasszus szülöttei között nem akad még egy költő, aki annyi kérdést, annyi miértet, annyi hozsannát és annyi megítéltet hagyott volna örökségül, mint éppen Ady Endre.

Megjelenik, mint hepe-hupás vén Szilágyság ízig-vérig kurta-nemes magyarja és eltűnik szemünk elől, mint Páris-rajongó, aki a magyar Bakony imádatát fölcseréli a Szajna-menti kő-tenger bálványozásával: lelkeben kialszik az egy haza fogalma s büszkén kiáltja, hogy a nagy világon e kívül mindenütt van élet, csak itt nincs. S a kúnfajta nagyszemű legény, nem a magyar ég csudás azurját nézi, hanem üveges szemekkel füstös kávéházak menyezetére bámúl, amíg fogai közül egy-egy csöndes szitok szalad ki, hogy reszkető kézzel papírra írva, kiáltó átokká legyen s végül minden fölhördülés belé vesszen egy csalódott ideál pokoli lármájába, a *mások* forradalmába.

Ez Ady Endrének, a költőnek rövid, elszomorító élettörténete. Mi volt, mi lehetett ennek az átváltozásnak az oka?

Erre a feleletet elsősorban két fogalom adja meg: a *Szerelem* és a *Péncz, Léda* és a *dísznőfejű Nagy-Úr*, másodsorban pedig a *milieu*, amelyben Ady élete kora ifjúságától lezajlott.

Ady életében a szerelem nem jelent csak néhány röpke dalt. Adynak nemcsak életét, hanem költészetét, költészetének irányát, fejlődését, dekadenciáját is a Szerelem, már most is mondhatjuk: *Léda*-szabályozta.

Ady életének két nagy szerelme volt: *Léda* és *Csinszka*, aki később felesége lett. Igaz, hogy műzsái között (mint életrajzíróitól tudjuk) többen voltak: Zsóka, egy zilahi zsidócsalád leánykája, Mária-asszony, aki „az orfeuménekesnő“ és a demimondi hivatás borotvaél vékonyságú demarkációs vonalán imbolygott, Mihályi Rozália, akinek csókja végzetes volt életére s még néhányan, de ezek inkább múltó ábrándozások és a vérnek ifjúi áradozásai voltak és nem szerelmek.

Adynak *Léda*-asszonnyal való barátsága fejt meg elsősorban azt a mesalliance-ot, amelyet Ady idegen lélekkel kötött. Természetes is. A Léda-barátság már nemcsak a vér szerelme, hanem a lelkeké is. Éveken át tart, szinte házastársi viszony már az, túlnöve a házassági háromszög keretein, a férj előtt nem titok, sőt szóbeszéd tárgya a hármas együttlétek alatt. Léda szereti a ledér és könnyed francia költészetet, a boulevard-lyrát, *akarja*, hogy Ady is szeresse és Ady Léda-asszony szerelmén át szeretője lesz Baudelaire, Verlaine és Rimbaudnak. Léda már akkor mindent *így* akart, amikor személyesen

még nem is ismeri s már azzal a gondolattal indul Párisból Nagyváradra látogatóba, hogy Adyt kiemeli Várad hinárjából s viszi magával Párisba.

Amikor 1903 júliusában Ady megismeri Lédát Váradon, aki egy gazdag művelt zsidócsalád sarja, még franciául se tud. *A könnyek asszonya* c. versének megírása után, amely az első Lédavers, szorgalmasan kezd franciául tanulni s már novemberben francia leveleket vált a Párisban időző Biró Lajossal. 1904 február elején már a Rue de Levis 92 alatt lakik, ahol Lédáék. Itt válik Ady, a vidéki verselgető újságíró Lédá hatása nyomán az *Új Versek* főlkent poétájává. Ady maga sem titkolja. „*E versek mind-mind a Lédá-asszony zsoltárai, aki kedvelte és akarta őket*“ — írja az *Új Versek* élén. És Ady igazat mondott. Ady Lajos is megerősíti, hogy Lédá Adynak több volt a Múza fogalmánál, mert nemcsak, hogy Lédá kedvéért tanult meg franciául s nemcsak, hogy Lédától hallotta először Baudelaire, Verlaine és Rimbaud neveit, hanem Lédá volt az is, aki a francia nyelvben akkor még kevésbé jártos poétát elvezette a francia impresszionista és szimbolista költők megismeréséhez. Az *Új Versek* hat műfordítása amely azonban mint fordítás nincs megjelölve a kiadásban, úgy született, hogy Lédá prózai fordítását írta meg Ady Endre kötött sorokban.

Ha Lédá nem jön Ady életébe, Ady Endre soha nem lesz a francia dekadens költészet legnagyobb magyarországi képviselője. S ez tény, mert Lédá idővel maga is szemére vetette ezt Adynak, mondván, ha nem jön érte Váradra, most is csak elzüllött vidéki újságíró volna.

Az idegen szellemmel kötött mesalliance-ra már jó részben megadta a feleletet Lédá-asszony. De az idegen légkörhöz való vonalmát az a környezet is magyarázza, amelyben Ady a maga életét leélte, az a kör — t. i. a Hatvány Lajosék köre, amelyből Ady mecénásai támadtak s amely kör valósággal idegenkedett a magyar nemzeti szellemtől, e szellem legtöbb vágyától és törekvésétől. Erre itt most részletesen nem térek ki, csak utalok arra, hogy *Írás Adyról* c. könyvemben (133—147. old.) az erre vonatkozó adatokat felsorakoztattam.

Még csak egy mozzanatra kívánok kitérni, amelyet főntebb röviden már említettem. Ez az Ady-fordításokra vonatkozik. Az Ady-verseskötetekben soha sem látjuk a megjelölését annak, (eléggé helytelenül) hogy a vers: fordítás. Az *Új Versekben* pl. a *Paul Verlaine álma* c. vers azt a benyomást kelti, mintha Ady azt valami nagy verlainei beleéléssel írta volna meg, holott az Verlaine *Mon rêve familier* c. versének egyszerű fordítása. Ugyanezt látjuk többek között a *Vér és Arany* c. kötetében, a *Halál rokona* stófáit olvasva E vers két szakaszáról már Gálos Rezső is kimutatta az Irodalomtörténeti Közleményekben, hogy valószínűleg *Dörrmann Felix* egyik verse után készültek. Talán nem lesz érdektelen, ha ezeket a stófákat itt, a mi olvasó közönségünk előtt is szembe állítjuk egymással:

A Halál rokona.

Szeretem a beteg rózsákat,
Hervadva ha vágnak a nőket,
A sugaras, a bánatos
Őszidőket

Szeretem a fáradt lemondást,
Könnyetlen sirást és a békét,
Bölcsek, poéták, betegek
Menedékét.

Was ich liebe.

Ich liebe die Fahlen und Bleichen,
die Frauen mit müdem Gesicht,
aus welchen in flammenden Zeichen
verzehrende Sonnenglut spricht.

Ich liebe, was niemand erlesen,
was keinem zu lieben gelang,
mein eignes, urinnerstes Wesen,
und alles, was seltsam und krank.

Tudom, hogy e vádat a t. túldal legkönynyebben azzal szeretné elütni, hogy Ady Endre németül nem is tudott. Ady Endre nem tudott, hanem Lédá, a művelt grande-dame, az tudott. S ha készülhettek Ady műhelyében francia műfordítások Lédá prózai fordításai után, miért ne készülhettek volna német fordítások is hasonló eljárással?!

Még csak arra lehetnénk kíváncsiak ezekután, hogy ha Ady Endre egyik legszebbnek vélt versére is az a gyanú, hogy nem önálló alkotás, mit fognak mondani azok, akik minket, mert nemzeti irodalmat követelünk „*patentirozott magyaroknak*“ gúnyolnak, „*akik hitvány régi irodalmunk ca-fatjaiban bolházzák a nemzeti szellemet*“? (Szabó Dezső, Nyugat, 1911 II. 109.)

Ifj. Zulawski Andor.

A trójai műveltség és az Alföld.

Az ókori görög nép magas műveltségének szuggesztív ereje annyira fogvatartotta a régi historikusokat, hogy még az óskori művelődés európai elemeit is Görögország, a déli szigetvilág s általában a Földközi-tenger környékéről származtatták. Később azonban a régészeti kutatások az óskori művelődés kialakulását más megvilágításba helyezték. Posanszky Artúr Dél-Amerika prehisztórikus műveltségét ismertetve (Eine praehistorische Metropole in Süd-Amerika. Berlin, 1914.) kifejti, hogy Ázsiában és Afrikában már 7000—8000 évvel ezelőtt rendkívüli fejlettségű kultúrák voltak. A babylóniai semiták és egyiptomi hamiták műveltségét megelőzte a sumir civilizáció, de művelődési elemeit ez a turáninak feltételezett nép is egy még régebbi forrásból, az amerikai őskultúrából merítette. És még ez az amerikai őscivilizáció is egy még ősbibb, a Panama-szorostól keletre esett civilizációból letkezett.

Hazánk területének kulturális jelentőségét az óskori művelődést illetőleg az elfogult külföldi bűvárok teljesen alárendeltnek tekintették s a palaeolithicumra vonatkozólag egyenesen úgy nyilatkoztak, hogy a régebbi kőkorban hazánk területe egyáltalában nem volt alkalmas a megtelepülésre. A megindult barlangkutatások aztán a többi között pl. olyan meglepetéssel kedveskedtek a fölényeskedő külföldi archeológusoknak, hogy a borsodmegyei, színvölgyi diluviális ősember fennmaradt kőeszközei közül nem egy, művészi tökéletesség tekintetében felülmúlja a híres franciaországi leleteket is. A kereskedőből lett kiváló német régész, Schliemann Henrik, a híres Trója-kutató a ritka értékű borsodmegyei

szihalmi őstelep emlékei alapján ama meggyőződésének adott kifejezést, hogy Trója őslakói s a magyarországi prehisztórikus telepések között műveltségi kapcsolat lehetett. Világhírre tettek szert a Maros mentén elterülő tordosi lapály őskori emlékei, melyek beható tanulmányozásával Thorma Zsófia foglalkozott. Különös jelentőségűeknek találta ama írásjegyekhez hasonló ábrákat, melyeket edények alján, agyagkorongokon, apró bálványokon stb. fedezett fel. Schliemann ugyancsak lelt ilyen különös véseteket a trójai leleteken is; a tordosiak nagyobbára megegyeztek a trójaiakkal. A kiváló oxfordi nyelvész, Sayce ezen írásjegyekről megállapította, hogy cyprusi syllabarium, mely a babylóni hittita hieroglyphékból fejlődött. Thorma Zsófia szerint Trója és Erdély lakói thrákok lehetnek. Báró Miske is megállapítja, nemcsak a tordosi, hanem a lengyeli és butmiri agyagművességről is, hogy thrák jellegű.

Hazánk területének a trójai kultúrával való kapcsolatára a saját kutatásaim is több fontos bizonyítékokat nyújthatnak. Hissarlik-Trója, Phrygia, Görögország, Cyprus, Egyiptom őskori eredményei kitűnően csiszolt, fényesített felületűek, míg ellenben a közép- és észak-európaiak a neolithicumtól részben a La Tène korig fénytelen, olykor egészen durva felületet mutatnak. Az általam felkutatott szarvasi Szappanos-halom, mely tiszta neolith-korinak bizonyult, oly edénymaradványokat tartalmazott, melyek között gyakori volt a veresre, barnára, feketére stb. festett és fényesített edénytöredék. A trójai keramikával való rokonság és hasonlóság egyéb eseteit is észleltem. A kúpos idomú edénylábak, az ugyancsak kúpos és zsinórra való felfüggesztés célját szolgáló edényfül-alakok, az edény oldalára felrakás által illesztett hullámos szalagdísz stb., nemkülönben a szárnyalt levélhez hasonló vésett növényi dísz, öttollú buzogányhoz hasonló diorit-bálvány szintén erős formai rokonság mellett szólnak. Igen figyelemreméltónak tartok azonban egy különleges alakú hálósúlyt, égetett agyagból, melynek formája feltűnően hasonlít a trójai aranykincs között szereplő s az ásatáskor 28 láb mélységből előkerült aranyserleghez (Dr. Henrich Schliemann: Ilios Stadt und Land der Trojaner. Leipzig. 1881.), melyet Homeros „*depas amphiküpellon*“-nak nevez. Nagyjából csónakhoz hasonló, megnyúló és ormányforma végekkel. Alapvonala hullámidomú. Az általam lelt hálósúly zömökebb formájú. A trójai serleghez s a szarvasi, szappanosalmi hálósúlyhoz hasonló formájú edényt a svájci cölöpépítmények felszínre került emlékei között is találtak. Miután figurális domborművel díszített cseréptöredékre is akadtam, a szappanosi keramika ezzel annál közelebb kerül a Középtenger keleti vidékének kultúrájához. Feltűnő megegyezést mutatnak a szarvasi leletekkel a torontálmegyei ó-besenyői- és bukova-pusztai neolithkori telepek emlékei is.

Megállapított tény, hogy az Alduna és Balkánvidék kultúrája a Cyprus, Trója és a

Görög szigetvilág praemikenei kultúrájával szoros nexusban van. Cyprusra és Trójára vonatkozólag azonban a hasonlóság csak a régebbi leleteknél észlelhető. Mivel pedig az ó-besenyői- és bukova-pusztai lelőhelyek az Aranka-folyó és Tisza révén egészen szépen belekapcsolódhattak az aldunai forgalomba s viszont az Alduna-menti prehisztórikus telepek a Balkán közvetítésével a déli szigetvilággal s Trójával is érintkezésben állottak, így fejthetni meg azokat a közös vonásokat és kulturális rokonjellegeket, melyek a Tisza és mellékfolyóinak mentén felkutatott őstelepek és a trójai prehisztórikus emlékek között észlelhetők. E hasonlóság az újabb kőkor végső szakából eredő leleteknél nyer legfeltűnőbb kifejezést. Megjegyzendő, hogy a K. e. II-ik évezredbe visszanyúló hazai bronzkor felszínre került tárgyainak díszítő motívumai a mykenei jelleg révén szintén a déli kultúrával való kapcsolatot jelzik (Arch. Ertesítő 1898. évfolyam). Schmidt Hubert (Neuerwerbungen aus der vorgeschichtlichen Abteilung des königlichen Museen zu Berlin. 1911.) a Trójában lelt bronz kapa-csákány, hosszúfokú fejszék stb. alapján megállapította, hogy ezek az alakok egy oly régebbi formakörből származnak, melynek hazáját a Balkán—Duna vidékén kereshetjük. És mert a magyar rézkor nyéllikas fejszéi, galyhói stb. e vidéken terjedtek el leginkább, Bella Lajos szerint tehát *hazánkat nemcsak a rézeszközök, hanem ezeknek a kőszerszámok formáihoz való nagy hasonlóságuk nyomán a kőeszközök eredő helyéül is tekinthetni, úgy az észak-európai, mint a déli (Balkán, Aegei-tenger szigetvilága, Kis-Ázsia) területeket illetőleg.*

Hoernes (Urgeschichte der bildenden Kunst in Europa. Wien. 1915.) behatóbb tanulmányai alapján kénytelen volt elejteni ama feltevését, hogy Kelet lett volna Európa minden kulturális mozgalmának középpontja s megállapította azt is (Urgeschichte des Menschen), hogy Trója, Tyrins, Mykene helyén a keleti műveltség az északi barbársággal keveredett s az északi és déli prehisztórikus kultúrák összekapcsolói részben talán a vándorló illyrek és thrákok lehetnek. Schmidt Hubert 1904-ben a „Troja, Mykene und Ungarn“ c. művében erősen vitatta, hogy Kis-Ázsia és Görögország műveltsége a Mykene előtti korban északibb területekről eredhetett, így pl. Kelet-Galicia, Erdély, Oláhország (és hozzátehetjük, a Nagy Magyar Alföldet is) festett keramikájú műveltségéből.

Míg Bella Lajos hazánkat az őskorban valóóságos kulturális gócnak tartja, addig dr. Roska Márton (Arch. Ért. 1909) a neolithkori sírok vörösfestékes vázai, fésűi, zárt karperecei, a cserépedények alapidomú női és állatformákat mutató idolkai stb. alapján kőkori műveltségünk déli vidékekről való eredetét bizonyítja, sőt szerinte Kelettel is állandó érintkezésben voltunk. Az igazság körülbelül az arany középuton van. Hibás és erőszakolt dolog ugyanis az őskultúra koncentrációja. Az őskorban úgy Európában, mint Európán kívül több kulturális góc lehetett

s ezek saajtságos műveltségüket szertesugározza a kereskedelmi és esetleg védelmi összeköttetés révén, ahogy a különböző népelemek, úgy a különböző kultúráramlatok is keveredtek, módosultak, új kultúr típusok alakultak, erős helyi jelleggel. Nagyon valószínű, hogy hazánk már földrajzi viszonyainál, természeti kincs-gazdagságánál fogva is szintén terjeszthetett a maga területéről igen jelentékeny kultúrhatásokat a legtávolabbi vidékekre is,

Kreosmárik Endre.

Az „Auróra-Kör“.

— Új magyar irodalmi társaság. —

1924 nyarán alakult. Elnökül Császár Elemér dr egyetemi nyilvános rendes tanárt választotta, alelnökei: ifj. lovag Zulauski Andor és ifj. Szász Károly, főtítkára: Tóth Lajos, titkára: Kozocsa Sándor. Céljával a fiatal magyar írók egyesítését a nemzeti eszme szolgálatában, és a régi, nemes írói hagyományok ápolását tűzte ki. A nyilvánosság elé f. évi április hó 5-én lépett, mikor is a Zeneakadémiában rendezett matinén Petőfi—Madách—Jókai hármas centenáriumának megünneplésével áldozott a nagy írók emlékének. A szeptembertől rendszeresítendő felolvasó üléseket megelőzőleg egy rendkívüli felolvasó ülést tartott, melyen irodalmi és társadalmi életünk számos kiválósága megjelent. — A társaság folyóirat kiadását is tervbevette.

Ha ezt a pár soros száraz tudósítást elolvassa valaki, talán nem is sejtí, miről van itt voltaképpen szó. „Na, ismét több van egy irodalmi társasággal“ gondolja csendesen magában s ha van benne egy kis irónia, hozzá teszi: „Hála Istennek“ s avval, mint aki jól végezte dolgát, szépen elfelejti az egészet.

Pedig talán érdemes egy kicsit bővebben foglalkozni vele. Hogy miért? Mindjárt el fogom mondani.

A magyarság nagy százada, a XIX. század után hanyatlás következett, ez természetes. A kerék forog: egyszer le, másszor föl. Ha illedelmesen akarnám kifejezni magam, azt mondanám, hogy tán nem hanyatlott, hanem csak stagnál, megállapodott. De hát ez nem igaz. Hanyatlás volt az sajnos minden téren, így az irodalomban is. Kikezdte azt is a filloxera, csakhogy itten más a neve. Itt nemzetköziségnek, erkölcstelenségnek, beteges újszerűség-hajhászásnak hívják. Az igazi magyar erények: a hazaszeretet, a szemérem, a józan haladás — mely nem visz szélsőségekbe — kihálóban vannak. Ami új, lehetőleg vad, megfűszerezve nagy adag pornográfiával: az kell, az az igazi! A közönség elvesztette kritikai érzékét (sok kritikus is), habzsolja az ilyesmit, mert megkapja benne a mérget, amihez lassan egészen hozzászoktatták modern íróink: az izgalmat. Kit érdekel ma az ideális, tiszta világba vezető irodalom? mikor olyan könyveket olvashat, melyeknek mindegyikéért pár hónapot ült a szerző az erkölcs és a szemérem megsértése miatt.

A hanyatlás mindinkább fokozódni fog. Ma még élnek egyptáran az öregek közül, akik még abból a világból valók, amikor még nem a pénz volt a legfőbb Isten, amikor még nyomtatásban sem szégyelték szeretni és tisztelni a hazát, az Istent, a szülőt. De mi lesz akkor, ha ők már nem lesznek? Haladni fogunk az erkölcs fogalmának tökéletes megsemmisítése felé?

Ezért van mély értelme annak, amit az „Auróra-Kör“ a zászlajára írt: a régi nemes irodalmi hagyományok ápolását

a nemzeti eszme szolgálatában! Ez adja meg ez irodalmi társaság tulajdonképpeni jelentőségét. Tagjai lesznek hivatva átvenni az öregek örökét s szolgálni a magyar irodalom nagy, magasztos, szent eszméit, azzal az odaadással, buzgósággal és kitartással, ahogyan azt a Jókai és Arany Jánosok megmutatták.

Sok gáncs, támadás fogja érni őket munkájuk közepette, de ne csüggedjenek! Ne feledjék el sohasem, hogy Róma akkor bukott el, mikor templomait megnyitotta az idegen isteneknek. A magyar nemzeti géniuszt templomába is bejutottak már az idegen istenek. A templom hajója már hangos a sok idegen beszédttől, de a szentély, hála Istennek, még tiszta és csendes! Meg kell védelmezni minden áron, minden erővel e szent helyet addig, míg eljön az, aki ki fogja a templom hajójából is verni a kufárokat. És akkor... A magyarok áldozati füstje ismét a magasba fog szállani, hirdetve Isten kegyelmét s a magyar nemzeti géniuszt örök dicsőségét!

Orbán István.

A kertészkedő Jókai.

Jókai, visszaemlékezve hatvan év előtti ifjúságára, komáromi diákéveire, azt írta, hogy mindabból, amit az ő kedves mentora, Vály Ferenc tanár vérebe ojtott, csak kettő maradt meg: a poézis és a kertészet. „A költészet is lehet, hogy kialszik egyszer. Lehet, hogy el fognak felejteni mint költőt, de az én szép fáim minden évben ki fognak zöldülni újra s hirdetni fogják, hogy kertész voltam.“ Mikor az 1896. évi országos kiállításán két szép körtefajtáját bemutatta, ezt felelte a királynak: „kertész vagyok, felség, és ez büszkeségem. Tizennégy éve kertészkedem a Svábhegyen.“ És amikor 1897-ben meglátogatta a kertészeti tanintézetet, mindattól, amit ott látott, annyira el volt ragadtatva, hogy kedve lett volna magát ebbe az intézetbe „kertésztanoncnak“ felvétetni. Ha az ember kertészeti cikkei olvassa, azt a benyomást nyeri, mintha a költő el akarta volna hitetni az olvasóval, hogy ő sokkal inkább kertésznek, mint költőnek érzi magát. Büszkén vallja magát kertésznek és bántotta, hogy egyesek nem vették komolyan kertészeti tudását, hogy benne mindig csak a poétát látták és megmosolyogták a kertészt. Hogy író társai megtették az írók királyának, arra nem olyan büszke, mint amilyen büszke volna arra, ha elismernék a „körték palatinusá“-nak.

A kertészkedés véreben volt. Ahol csak némi alkalom is kínálkozott, a növények egész seregét foglalta be meséibe. Tette ezt a legváltozatosabb módon, ügyesen minden erőltetés nélkül. Mint ahogy a kereskedő, a legdésesebb, legmutatósbab árucikkei helyezi el kirakatába, és mint ahogy az anya büszkélkedik gyermekeivel, úgy Jókai is azzal tünteti ki kedves virágait és fáit, hogy szinte előtérbe helyezi őket, akkor, amikor a cselekmény helyét és sokszor idejét is jellemezni akarja. Beleszóvi őket hasonlataiba és feldíszíti velök alakjait. És milyen szeretettel ír róluk! az egyszerű mezei pimpimpáréról ép úgy, mint a csodálatos Victoria regiaról.

Jókai önéletleírásában azt írta, hogy a növényeket név szerint mind ismerte. Ha ezt az

állítását nem is fogadjuk el szószerinti értelmében, mégis el kell ismernünk, hogy feltűnő sok növényt ismerhetett, hiszen költői műveiben 600-nál több növényt említ! Legjobban szerette a fákat, az erdőt, a parkokat. A tropikus tájak csodás fái ép úgy érdekelték, mint a mi vidékünk fái. Sokszor olyan melegen ír róluk, hogy szinte azt kell gondolnunk, hogy többre becsülte őket, mint a hírt, a dicsőséget és a vagyont. Az ő fát mondja legárnyékosabbaknak, a legszebbeknek. Megáldja a tardonai szép bükkfákat, amiért őt bujdosása idején rejtegették. A ribizskebokr adta neki azt a gondolatot, hogy megteremtse az „Üstökös“ élclapot. Vandáloknak mondja azokat, akik erdőt irtanak és sírni tudna az erdő kivágásán. Ellenben szobrot emelne Gyenes Mihály kecskeméti mérnöknek, amiért a város határában kétmillió fát ültetett el az ősi homokpusztákon. A „Jövő század regényé“-ben megjósolja, hogy a 2000-ik évben a föld sivatagjai is be lesznek már fásítva. Egy billió fát fognak elültetni az összes nemzetek közreműködésével! Hogy annyit dolgozhatott, azt is fájnak tulajdonítja, Csak Istentől megihletett költő tud olyan szépen írni fáiról mint Jókai: „hadd szóljak rólatok, leghívebb munkatársaim, segítőim, gyámolítóim: édes szép zöld fáim! akiket ültettem, magjáról neveltem, ójtva idomítottam: égnek emelkedő földi társak. Ti tudjátok, mennyit suttoztatok nekem? mennyi gondolatot hullattatok alá virágaitokkal? hányszor kerestem nálatok eszmét, felüdülést? mennyi álmot, ábrándot, árnyékoltatok be?... Ha egyszer valaki idejön azt kérdezni, miért tudtam többet dolgozni nyáron, mint télen, mondjátok el néki, hogy ti is ott voltatok akkor. „A szabad természet volt az ő sokat írásának legfőbb, legmélyebb titka“.

Annak az óhajának teljesülését, hogy négy kedves ezüsthársfája alatt pihenhessen, a sors nem engedte meg a halhatatlanságba távozott költőnek. Eltemették a Kerepesi-úti temetőbe, kőoszlopok közé, amelyektől pedig úgy irtóztott!

Hogy a kertészkedésben otthonos volt, azt költői művei is igazolják. Szívesen szerepeltet kertészeket és botanikusokat regényeiben. Nagy kedvvel sorolja elő a szegfűveknek, tulipánoknak, rózsáknak és pelargoniumoknak kerti formáit, melyekről olykor rövid de találó jellemzést is nyújt. Gyakran említ olyan növényeket, melyekről csak a kertésznek van tudomása, mint például: *Retinospora*, *Casuarina*, *Napoleona imperialis*, *Melaleuca*. De a jó kertésznek nemcsak a díszes, növényekhez kell értenie, hanem a gyümölcsökhöz és a veteményhez is. Jókai ezeket sem hanyagolta el. Egy-egy vidék leírásában nem mellőzi el azokat a színeket sem, amelyeket a káposztás ágyak, saláta ültetvények a kalarábföldek és a lenvetés táblái nyújtanak, Ami hétköznapi, prózai burgonyánkat is bele tudta foglalni nem egy regényébe. A „Rab Ráby“ regényének egyik alakja versaillesi fajta kantaloup dinnyét természet, de ezt féltennie kell a szomszéd uborkájától, nehogy elkorcsosuljon általa. Valósággal elámulunk azon a tudáson, amelynek

akkor adja tanuságát, amikor felsorolja az Otthon város piacára kerülő gyümölcsök nagy számát a „Jövő század regényében“.

Jókai 13—16 éves diák volt, amikor megismerte a kertészkedés elemeit. A révkomáromi iskola udvarán ásták fel a kertet és a kis diákok maguk végezték a kapálást, gyomlálást, plántálást, öntözést. Az a gyönyörűség, amely ezzel a munkával járt, kitörölhetetlen emléket hagyott lelkében. Férfikorában beteljesült az a vágya, hogy kertje legyen. A Svábhegyen 1853-ban telket vásárolt. Hogy ezen a háromholdas, hegyszakadékos, részint kopár, részint bozóttal benőtt, területen hogyan létesítette gyönyörű kertjét, azt szebben és jobban senki sem írhatta volna meg, mint ő maga. Nem is vállalkozom arra, hogy ezt a kertészeti tevékenységét ismeressem. Elolvashatja azt mindenki „Hajdan, most és valaha“ című kedvesen megírt cikkében és „Kertészgazdászati jegyzeteim“ című művecskéjében. Utóbbi munkája tanulságos és élvezetes. Komoly megfigyeléseit és okos tanácsait aranyos jó kedvével fűszerezi. Aligha van a világirodalomban ehhez hasonló munka. Főképpen ezzel a művével érdemelte ki az országos Magyar Kertészeti Egyesület részéről tiszteletbeli taggá való megválasztását 1896-ban.

Svábhegyi telkén virágokat ápolt, gyümölcsfákat nevelt és szőlőt ültetett. De nem nézte ölbe tett kézzel fájnak csendes növést. Szemét mindennap végigjártatta fáján és szőlőin és ahol valami bajt talált, azonnal hozzáfogott a gyógyításhoz. Áttanulmányozta *Linhart* és *Mezey* munkáját a szőlőbetegségekről. Többszörösen igénybe vette *Molnár István* igazgató tudását is. Voltak azonban saját megfigyelései, eredeti gondolatai és eljárásai, amelyekkel sikeresen tudott védekezni különféle növénybetegségek ellen. „Jogot érzek a szőlőbetegségekhez hozzászólni, mert nekem van filloxerám is, peronosporám is, dematofórám is, melyek a szőlőkertemnek kétharmadát a míg azokat nem védtem, teljesen elpusztították, amikor aztán a megmaradó harmadrészt védelmezni kezdtem, küzdelmemet tizenhárom év óta évről-évre fokozódó diadal jutalmazza, úgy, hogy ez a megmaradt szőlőkertem soha szebben nem díszlett, mint amióta a hármass ellenség ostromolja... Ha csak egy esztendő, ha csak egy évszakot elmulasztanék, sőt többet mondok, ha csak egy kedvező időjárást elmulasztanék, ők győznének le engem.“

Pillantsunk be, Jókai kertjébe és lessük meg őt kertészkedése közben, hogy megtudjuk miképpen járt el a növénykárosítók ellen?

A filloxera elleni védekezés szempontjából legfontosabbnak tartotta, hogy akkor kell a védekezéshez fogni, amikor a szőlőtőke még életerős. A sárguló tőke már meg nem menthető. Ányyira lelkiismeretesen vigyázott szőlőjére, hogy minden munkásának egy-egy nagyítóüveget adott, hogy a gyökéren hamar megtalálják a gyanús sárga foltokat. Csak ősszel szénkénegezett, mert ilyenkor árt a szénkének a legkevesebbet a

gyökérnek. Hogy a tőke jobban eltűrhesse a szénkéneget előbb megerősítette azt műtrágyázással. Az istállótrágyát kerülte, mert ez elősegíti a gyökérlenész (dematophora) kifejlődését. Annak, aki a szénkénegezéssel és műtrágyázással járó bajlódást ki akarja kerülni, ajánlja az amerikai szőlőt. Csakhogy ez nagyon válogatós a talajban. Azért az, aki *úr* és nem nézi a pénzt, az ültessen *Othellot* és *Herbemontot*, vagy pedig ültessen már megnevesített amerikai gyökéres vesszőket; a számító szőlősgazda azonban ültessen *Riparia Solonist*, mert ez nem válogat a talajban és annak nem árt sem a filloxera, sem a gyökérlenész.

A peronoszpora ellen biztos védekezést nyújt a rézgáliccal való permetezés. Mész helyett azonban szódát kevert a rézgálicos oldatba. Ha a betegség legkisebb jele is mutatkozik, azonnal kell permetezni. Elvirágzás után pedig feltétlenül kell permetezni. „Amely szőlősgazda elkésik a permetezéssel, az aztán permetezhet háromszor is egy évben, 6 percentes oldattal is, mégis kétes marad a sikere. Ha pedig valamely szőlősgazda azzal a lamentálással kerül elélem, hogy a peronoszpora tönkretette a szőlőjét, annak azt mondom: úgy kell neked! Már most igyál vizet!„

Különös figyelmet érdemelnek azok a fejtegetései, amelyek a *gyökérlenészre* (dematofóra) és ezzel kapcsolatosan a *mézharmat*-ra vonatkoznak. Vannak szőlők, amelyek ellent tudnak állani a gyökérlenésznek. Ilyeneknek mondja Jókai az amerikaiak közül a *Solonist*, a hazaiak közül a mézes szőlőt, kadarkát és dinkát. De a gyökérlenész nemcsak a szőlőt, hanem a gyümölcsfákat is megtámadja. Amikor a barackfa levelén édes csillámló nedv képződik, amit mézharmatnak neveznek, akkor tudhatjuk, hogy annak a gyökerét a dematofóra már megtámadta. Jókai szerint a mézharmat nem más, mint a dematophora hirnőke. Abban az időben még sokan úgy magyarázták a mézharmat keletkezését, hogy ezt a levéltetvek izzadják ki magukból. Jókai azonban megfigyelte, hogy olyan levelek is mézharmatosak, amelyeken levéltetvek nincsenek. A levéltetvek csak később kerülnek a mézharmatos levelekre. Jókainak ez a megfigyelése helyes. Magam is láttam a Hűvösvölgyben, forró nyári napon olyan kecskerágó bokrokat, amelyek levelei ragyogtak a rajtuk levő sok mézharmattól, de levéltetűt hiába kerestem a leveleken. Voltaképen most sem tudjuk még, hogy mi okozza a mézharmatot. Könnyen lehetséges, hogy Jókainak igaza lehet abban, hogy a gyökér megbetegedése okozza a mézharmatot. Hogy a gyökér betegségét a dematofóra idézi elő, az ismét más kérdés. Jókai tehát egy új elméletet állított fel, melyről ezt írta: „Érdemes lenne az általam felállított véleményt tudományos vizsgálat tárgyává tenni, hogy t. i. a dematofóra működése idézi elő a barackfákon a mézharmatot.“ Elmékedését Jókai így fejezte be: „Mindén növénynek a gyökere szenved, amikor a saját levéltetűje meglepi. Ez az én állításom.“

A dematofóra ellen, amely okozója volna az elsárgulásnak, a klorózis-nak is, vasgáliccal védekezett, úgy, hogy annak oldatával öntözte a gyökerek körül felásott földet. Ilyen kezeléssel mellett barackfái egy hét múlva új sötétzöld hajtásokkal pompáztak, a megmaradt gyümölcs pedig lerázta magáról a kormot, egészséges és piros lett, megérett. Tanulságul ezt írta fejtegetése végére: „Tehát lehet megküzdeni a poklokkal, csak ne legyen lusta az ember.“

Megfigyelte a katicabogár szereplését is. Így írt róla: „Nyáron át elnézem órahosszat az üdvös működését. Egyetlen Istenbogárkája egy óra alatt elemészt tizenkét levéltetűt: egy nap alatt százat.“ Kívánatosnak tartaná, ha tudós kertészeink kitalálnák annak a módját, hogyan lehetne ezt a bogarat mesterségesen szaporítani, mert ezek egyedül megtudnák szabadítani kertjeinket a levéltetvektől. „Hanem hát erre nekem tudom, hogy minden ember azt fogja mondani, hogy: oh te poeta!“

A pajzstetveket úgy irtotta, hogy spirituszba mártott flaneldarabbal végigdörzsölte a fák kergét.

A darazsak és dongók ellen, melyek „tolvajbandája“ az érőben levő szőlőbogyót dézsmálják meg, úgy védekezett, hogy a szőlőtőkék közé 50 darab légyfogó tüveggarangot helyezett el, amelyek alá mézzel bekent papírost tett. Az eredményről így számolt be: „Én ezzel a stratagémával egy szüreti évadban húszezer darazsat és dongót öltem rakásra.“

Hogy mennyire átérezte azokat a bajokat, amelyek szőlőjét és gyümölcsfáit érték, az legjobban azokból a rövid cikkekből látható, amelyekben indulatos hangon hírt ad a bajt okozó ellenségről és harcba szólítja a gazdákat az ellenség ellen. Példának idézem a következő sorokat; „Uraim! Szőlősgazdák! Talpra valamennyien! Itt az új ellenség! Nyomunkban a szőlőmoly! A filloxeránál, peronoszporánál gonoszabb féreg, mert ez a virágzó szőlőfürtöket emészt el...“ E „pokolbeli féreg“ ellen a kvassziaforgács és a szappan főzetét ajánlotta. Ez a lé permetezésre való, de ezzel csak a kukacot lehet megölni. Az éjjel röpködő pille ellen tüzek gyújtásával védekezett; és hogy a pillék még biztosabban belerepüljenek a tűzbe, annak közelébe csalogatónak almaszeszbe mártott aszaltszilvákat helyezett el.

Ezzel a riasztó közléssel szemben *Jablonovszky József* és *Koritsánszky János* megnyugtatták a közönséget, kijelentvén, hogy a szőlőmolyt már régóta ismerik. Aggodalomra nincsen ok, mert csak szórványosan és csak kisebb mértékben szokott jelentkezni.

Egy másik példa: „Amikor a filloxeráról meg a szénkénegezésről beszélnek, akkor Hunyadi János lesz belőlem a ki arra a híre, hogy „jön a pogány!“ félholtából felugrik és siet az igaz hitet megvédelmezni.“ Jókai a szénkénegezett hazai fajok hitét vallja, emellett megengedi, hogy az amerikaival is lehet idvezülni, csakhogy drágán, míg az ő hite olcsóbb.

Számítással kimutatja, hogy a szénkénevezés olcsóbb, mint az amerikai telepítés. „Aki úr, ültessen amerikai: vegyen fel rá államkölcönt, de aki szegényember addig nyújtózzék, a meddig a pokréc ér s kövesse az én hitvallásomat. Ennyit el kellett mondanom, mert kifúrta volna az oldalam.“

1898-ban jelent meg a liztharmat a szőlőjében. „A Kert” szaklapban ekként adott róla hírt: „Új ellenség! Megint riogatom a szőlősgazdákat!” . . . „Elkeseredésemben azt találtam ki, hogy fogtam egy gömbölyű fogkefét s azzal lekéféltam a fűrtöket. Most aztán nincs rajta liztharmat. . . . Tudom, hogy megint ki fognak nevetni a fogkefe-stratagemámmal, de hát csak én nevessek utóljára!”

Hogy hosszadalmas ne legyek, még csak néhány olyan tapasztalatát közlöm, amelyeket rövid, velős mondatokba foglalt és amelyeket megszívlelendő tanácsként kötött a kertészkedők lelkére. Ilyen tanácsai a következők: „Rossz talajba ne ültess jó talajból vett fát! — Aki ép, egészséges fákkal akarja benépesíteni a kertjét, az nevelje maga az alanyokat magról. — Használhatatlan föld a kertészre nézve, csak szikes ne legyen. — Soha olyan gyümölcsfáról ojtóágot ne mess, amelynek a gyümölcsét nem láttad a fáján. — A hernyóirtásnak egyedüli gyökeres módszere a madarak védelmezése. — Az olyan állatokat pedig, melyek az énekes madarakra vadásznak pusztítani kell. — Amint meghallod, hogy öt mérföldnyi közelben valakinek a szőlőjét megrontotta a filloxera, rögtön szénkénevezd be a magad szőlőtőkédet.”

Ezekből, az itt összezsúfolt szemelvényekből is látható, hogy Jókai szívvel-lélekkel kertész volt. Szép mondása ez is: „A kertésztnél nemcsak az az élvezet mikor a gyümölcsöt leszedjük a fáról. Akinek nem gyönyörűség az első ojtványának a rügyfakadása, akinek nem repes a szíve az első virágbimbó kipattanásánál a gyümölcscesmetén, az menjen a piacra, vegye meg a kész almát s ne vesztgesse az idejét kertészkedésre.” Ezek a szavak mutatják Jókai lelkét a leghívebben. Ezekben a szavakban valóban együtt van a költő és a kertész lelke: a poézis és a kertészet, amit az ő kedves mentora ojtott a lelkébe, mikor még kis diák volt.

Az ő hatalmas költői alkotásai mellett a közönség alig vette észre kertészeti cikkeit és jegyzeteit: korlátlanul szárnyaló fantáziáját ezekben fékezte leginkább. Mikor ezeket írta, első sorban kertész akart lenni, de elmaradhatatlan kedves humora itt sem hagyta cserben s ezért kertészeti cikkei sem száraz, tudományos értekezések hanem, kedves, vonzó olvasmányok, amelyekhez hasonlókat aligha tud más nemzet irodalma felmutatni.

Elejétől végig tréfás hangú cikke az, amelynek a következő címet adta: „Amíg a termőrügyből körte lesz, vagy mennyi mindenkinek van beleszólása a szegény kertész dolgába?” Többi cikkei, ha megcsendül is bennük a tréfa hangja, valamely komoly témát tárgyalnak.

Jókait a kertészt különösen jellemzik azok az írásai is, amelyekben a kertészet fontosságáról szól. Magyarországra nézve valóságos életkérdésnek tekinti a kertészet ügyét. „Mi még mindig csak játéknak, mulatságnak tartjuk a gyümölcs-, a szőlő- és zöldségkertészetet, pedig a kertművelés nem tréfadolog. Zseniálítás, tapasztalat, kitartás, tudomány kell ahhoz. . . . El merem mondani, hogy Magyarországon a kertészet van hivatva arra, hogy a mostani nyomorúságos agrárius állapotokat gyökeresen átalakítsa, jobbra fordítsa“. Franciaország lebeg a szeme előtt melynek gyümölcsstermését más nemzetbeliek drágán vásárolják. Franciaországban, az ország határától Párisig haladva, az utazó nem lát mást, mint szakadatlan folytonosságban kertet, gyümölcsösöket és veteményes földeket.

Egy másik cikkében ugyanerről a témáról így írt: „Újból és újból visszatérek arra az állításomra, hogy Magyarországon az agrárkérdést (inkább mizériát) csak úgy lehet megorvosolni, ha a kertész- és bortermelő-gazdaságot kifejlesztjük. Ez a kétszerkettő négy. Több szőlőt, több kertet ültessünk, több zöldséget vessünk. Hanem hát kényelmes urak vagyunk. A magtermeléshez nem kellett egyéb, minthogy beboronáljuk a magot a többi aztán a pap dolga, hogy imádkozzék rá esőt és jó időt kellő időben. De a kertésznek mindennap dolga van, okossággal járó dolga.”

Az Uránia hasábjain, alkalmam volt közönségünkkel megismertetni azokat a botanikai vonatkozásokat, amelyeket Petőfi költeményeiben nagy szeretettel alkalmazott. Petőfi író társa, barátja és szellemi nagyságban úgyszólván ikerestvére, Jókai, szintén, nagy szeretettel szötte be a növényeket költői műveibe. Nehéz volna megmondani, mivé fejlődött volna Petőfi ha olyan kort ért volna el, mint Jókai? Azt azonban valószínűnek mondhatjuk, hogy Petőfinak aligha lett volna türelme a kertészkedéshez. Nehéz is volna elképzelni Petőfit olyan sokirányú és nagy figyelmet igénylő kertészkedés közben, mint amilyet Jókai folytatott. Temperamentumuk nem egyezett. Petőfi talán szívesen fogadta volna, ha a „zord Kárpátoknak fenyesekkel vadregényes tája” helyén is „aranykalással ékes rónaság” lenne, míg Jókai, Délfranciaország mintájára országunkat egy óriási nagy kertté alakította volna át. De a mi trianoni kis kertünkbe bele sem fér Jókai hatalmas szelleme: túlterjed az a határokon is. Ha a szellő megmozgatja a határokon kívül díszlő virágokat és fákat, gondoljunk arra, hogy hódolattal hajlanak meg ők is a virágok és fák melegsívű barátjának, a költő és kertész Jókai emléke előtt!

*

Tekintettel arra, hogy csak kevesen ismerik Jókai kertészeti munkáit, melyek címeit nem is veszik fel munkáinak jegyzékeibe, talán helyénvaló lesz, ha itt felsorolom azokat, amelyekről tudomásom van.

„Amíg a termőrügyből körte lesz. (Emlékeim. 1875. II. 156.) — „Levél a szerkesztőhöz.”

(A Kert. 1895. 298. Szőlőültetésről és a levéltetvekről.) — „Kertészgazdászati jegyzetek.” 1896. Saját kiadása. — „Észrevételek a kertészgazdai feljegyzéseimre.” (A Kert. 1896. 251. A darazsak és a dongók irtásáról. Felelet egy kritikai megjegyzésre.) — „Zöldbeoltás a szőlőknél.” (A Kert. 1896. 290. Ismerteti a zöldbeoltás három módját.) — „Paizstetvek.” (A Kert. 1896. 386.) „Miért férges a gyümölcsünk?” (A Kert. 1896. II. 803. Az almamolyról és annak irtásáról.) — „Vészkiáltás” (Pesti Hirlap. 1896. VI. 25. és Kertészeti Lapok. 1896. 192. A szőlőmolyról és irtásáról.) — „Azok a kertészek.” (Kertészeti Lapok. 1896. 232. A kertészet fontosságáról.) — „Európai vessző vagy amerikai alany.” (A Kert. 1897. 195.) — „A gellérthegy paradicsom.” (A Kert. 1897. 710. Ismerteti a budapesti m. kir. kertészeti tanintézetet.) — „A Kert szerkesztőjéhez.” (A Kert. 1897. 698. A levéltetvekről és a levélfodrosodásról.) — „A peronoszpóra elleni védekezés.” (A Kert. 1898. 346.) — „Liszt-harmat.” (A Kert. 1899. 542.) — „A szőlőlisztharmat betegség.” (A Kert. 1899. 576.) — „Flóra színháza.” (Kertészeti Lapok. 1899. 252.) — „Hol kezdtem én a kertészkedést?” (A Kert. 1900. 603. old.).

Végül megjegyzem, hogy „Jókai növényismerete” című dolgozatom, melynek anyagát Jókai költői műveiből merítettem, a Természettudományi Közlöny 187. füzetében jelent meg.

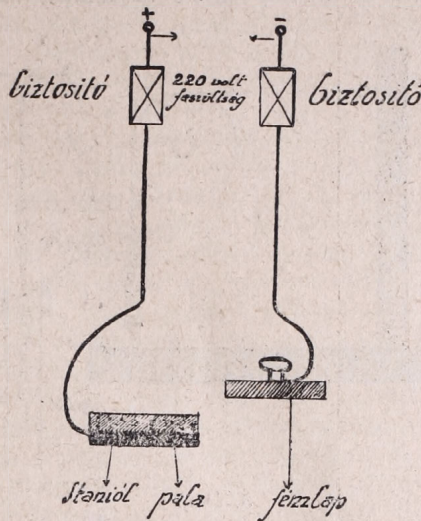
Dr. Moesz Gusztáv.

Az elektromos vonzás.

A technikus gyakorlati készülékeiben és mérőeszközeiben az elektromos vonzás alkalmazását nem igen találjuk. Kétségtelen, hogy vannak igen érzékeny mérőeszközök, az ú. n. elektrométerek, amelyek az elektromos vonzás, illetőleg taszítás tüneténél alapulnak, de ezek az eszközök inkább a fizikus, nem pedig a technikus szerszámai. Annak, hogy a technikus készülékeiben az elektromos vonzást nem alkalmazza, igen egyszerű oka van. Az elektromos vonzás ugyanis, mondjuk például két fémlap között a lapok közti feszültségkülönbség négyzetével egyenesen, míg a két lap egymásközti távolságának négyzetével fordítottan arányos. Hogy tehát nagy legyen a vonzó hatás, a fémlapokat nagyon közel kell egymáshoz elhelyezni és nagy feszültségkülönbségeket kell létesíteni. Nagy közelség és nagy feszültségkülönbség azonban az *átütés* veszedelmét rejti magában.

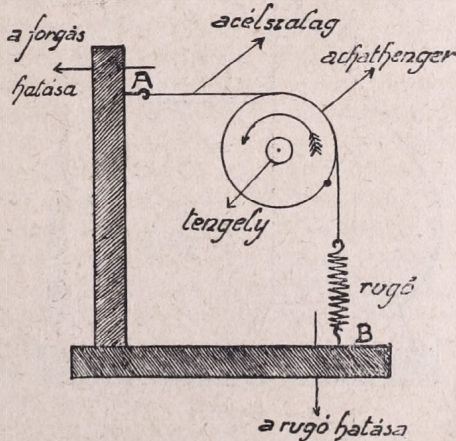
Legújabbán két dán, *Johnsen Alfréd* és *Rahbek Kund*, egy igen érdekes elv alkalmazásával megmutatta, hogyan lehet az elektromos vonzást gyakorlati készülékek szerkesztésére felhasználni. A két feltaláló ugyanis az ú. n. *félelektromos vezetők* közbeiktatásával a vonzott felületeket nagyon kis távolságra hozza s így már aránylag kicsiny feszültségkülönbség mellett is nagy vonzóhatásokat ér el. Az idevonatkozó alapkísérletet az 1. ábra mutatja. Akármilyen síma felületű félelektromos vezető jó a kísérlet-

hez, de különösen alkalmas a litográfkönek az a felülete, amelyről a levonatok készülnek. Ennek a palának alsó felületét vízüveggel (jó vezető) odaragasztott sztaniol borítja. A sztaniolt vezetődrót köti össze valamely elektromos forrás + pólusával. A fogóval ellátott fémlap pedig az elektromos forrás — pólusával van összekötve. Ha a fémlapot a kőre helyezzük, meg-

1. ábra.

lepő jelenség mutatkozik: a kő a fémlapot erősen magához húzza. Annak az áramnak az erőssége, amely a + pólusból kiindulva, a dróton, a sztaniolon, kővön, fémlapon és a másik vezetődróton a — pólushoz áramlik, igen csekély, — még egy milliomod ampérenél is kisebb. S így kétszáz voltfeszültség alkalmazása

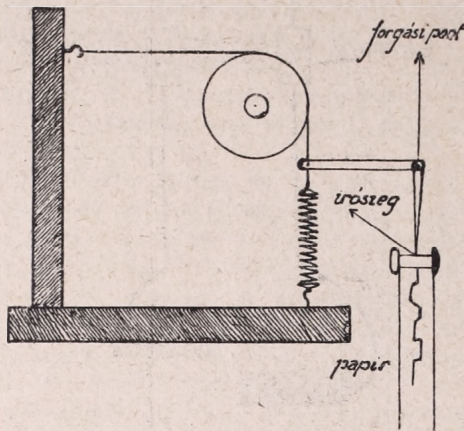

2. ábra.

mellett a vonzáshoz igényelt effektus kb. csak 2 százezred watt.

Az így tapasztalt vonzás azonban nem — amint azt könnyen hinni lehetne — a fémlap és sztaniol között van, hanem a kő- és fémlap között. Erről igen egyszerű módon győződhetünk meg. Ha a kő felületét alkoholos vattával végigsimítjuk és a felül leírt kísérletet megismételjük, a fémlap nem tapad a kőhöz. Amint az alkohol

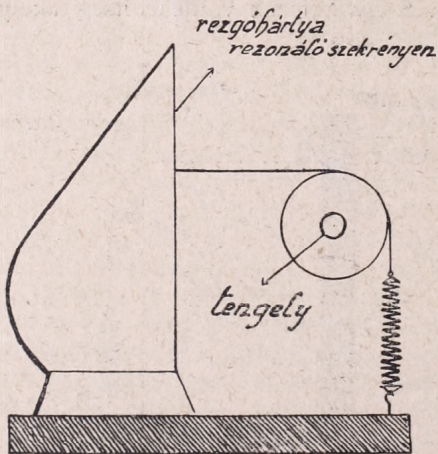
fokozatosan elpárolog, úgy a kő- és fémlap között a vonzás folyton erősebb lesz, míg végül előbbi nagyságát éri el. Ha a kő- és fémlap között tökéletes vezetőösszeköttetés van (az alkohol jelenléte), úgy a kettő között nincs feszültségkülönbség, de van feszültségkülönbség a fémlap és a sztaniol között — és vonzás még sincs. Világos tehát, hogy a fellépő vonzás tisztán a kő- és fémlap közti feszültségkülönbség

3. ábra.

eredménye. Ha a kő- és fémlap között nincs alkohol, úgy a kettő között van feszültségkülönbség és van vonzás is.

A leírt vonzási jelenség elméleti magyarázata a következő: Bár a kő felülete síma, azon mégis igen kis kiemelkedések (hegyek), s kis-mélységű bemélyedések (völgyek) vannak. (Kü-

4. ábra.

lönösen így van ez a litográfkövön.) A kis hegyeknek igen kicsiny a vastagságuk, azért igen nagy az elektromos ellenállásuk. Az alkohol a völgyeket kitölti, s így az áramerősséget csak a kő ellenállása szabja meg. Ezt az ellenállást a feltalálók 300.000 ohm-nak találták. Amint az alkohol elpárolog, az áram erősségét nem csupán a kő, hanem ezen kívül még a kis hegyek ellenállása határozza meg. Ez az ellenállás (a kő és a kis hegyek együttes ellenállása) 300.000.000 ohm-nak adódott. A feszültségcsúcs tehát a

sztanioltól a hegyek tövéig 0.1%, a hegyek tövétől azok csúcsáig 99.9%. Tehát 250 volt hálózati feszültség mellett a hegyek tövétől azoknak csúcsáig a feszültségcsúcs 219.8 volt. Minthogy a hegyek magassága nagyon csekély, azért a kő- és fémlap nagyon közel vannak egymáshoz, s így ezen nagyon csekély távolság mellett már aránylag kis feszültség is elegendő nagy vonzások létesítéséhez.

A kő- és fémlap kölcsönös távolságát még jobban is lehet kisebbiteni. Az elrendezés mikéntjét a 2. ábra mutatja. A félvezetőn, mondjuk egy acháthengeren fémszalag nyugszik. (Megerősítési pontjai A) és B). Az acháthenger tengelye fémből van. (Ez a tengely a sztaniolapnak felel meg). A hengert e tengely körül a nyíl irányában forgatjuk. Ha a fémszalagot az áramforrás egyik, és a fémtengelyt az áramforrás másik pólusával kötjük össze, úgy a szalagot az acháthenger magához húzza. A forgóhenger ilyen módon a fémszalagot magával viszi és a rugó megfeszül. A forgás és rugó ellentétes irányban úgy hat, hogy a fémszalag jobban hozzásimul a hengerhez, s így az egymásra ható felületek kisebb távolságban lesznek; a vonzóhatás nagyobb lesz.

Több olyan készüléket szerkesztettek már, ahol a most ismertett elektrosztatikus vonzást alkalmazzák. Ezek közül a két legérdekesebből tegyünk említést. Az egyik a *gyorsan író Morse-gép*, a másik a *hangosan beszélő telefon*. Az elsőnek a sémáját a 3. ábra mutatja. Az acháthengert a motor állandóan forgásban tartja. Ha a szalagot és a fémtengelyt a Morse-jeleknek megfelelő áramlökések érik, úgy a rugó a lökés tartama alatt megfeszül, áramszünet alatt pedig ismét felszabadul. Ha a rugó felett egy szög-emelőt alkalmazunk, amelynek alsó végén írószeg van, úgy a szeg alatt elfutó papíron a Morse-jeleknek megfelelő rajzot kapunk. Ez az írószerkezet tehát nem tartalmaz elektromágnezt, így tehát a vas mágneses remanenciájával, valamint a tekercsek önindukciójával nem kell számolni. A közönséges Morse-gép súlyos emelője is elmarad. Innen van, hogy mivel a szalagnak, illetve a rugónak gyors mozgási sebességeket adhatunk, nagy *írássebességeket* érhetünk el. Ily berendezésű írógéppel 2000 szót is lehet percenként írni.

A hangosan beszélő telefon elvét a 4. ábra mutatja. A fémszalag egyik vége egy rezonálószekrényre erősített érzékeny hártáéhoz van kötve. Ha a henger forog és a szalagot és a tengelyt valamely mikrofontól származó áramlökések érik, úgy a henger az áramlökések ritmusa szerint a szalagot magával viszi, majd elereszti, s így az érzékeny hártá rezgéseket végez, a mikrofont érő beszédet hangosan halljuk.

Az ismertett két példából is kitetszik már, hogy az elektromos vonzást a technikus is hasznosan alkalmazhatja, s nagyon valószínű, hogy még számos szellemes készüléket fogunk megismerni, ahol az elektromos vonzást alkalmazzák.

Hauser Ignác.

A földimogyoró. (*Arachis hypogaea*.)

Mintegy 20 esztendeje annak, hogy a földimogyoró általánosabban ismeretessé vált. Most már nemcsak a csemegeüzletekben, hanem az utcai árusoknál és a piacon is kapható. Árúsítják hüvelyesen, valamint ebből kifejtve is. Egyéb nevei: búrmogyoró, földimakk, földimandula, földidió, földipisztácia, mandulibab, aschantidó és amerikai mogyoró. A földidió hüvelyes termése egy egyéves növénynek, mely a hüvelyesek családjába tartozik. A trópusokban és a szubtrópusi zónákban a bennszülöttek mint élelmiszernövényt — a kultúrnépek pedig ezenkívül, mint olajat adó növényt is termesztik. Nagyon művelik az Egyesült-Államokban s különösen értékes terménynek tartják Észak-Karolinában és Virginiában. Igen nagy mennyiségben termesztik Senegálban, Algériában, Egyiptomban, Dél-Spanyolországban, Dél-Franciaországban és számos egyéb helyen.

A növény legfeljebb 50—60 cm. magas, szára fekvő. Sajátsága, hogy csak legalsó virágai fejlődnek terméssé. Ezek az elvirágzás után hosszú nyélen a föld felé hajolnak, ebbe behatolnak s a gyökértő közelében 5—8 cm. mélységben borszerű, többnyire kétmagvú hüvelyes termést érlelnek meg. Ezért nevezik a kurta, tömzsi, barna színű hüvelyeket, valamint az ezekben levő magvakat földidiónak.

A növény eredeti hazája valószínűen Afrika. *Ferdinand de Oviedo* San Domingóban írta le először a XVI. század elején, mint Amerikában előjövő növényt. *Wiley* szerint „a virginiai mezőgazdasági megbízott közölte, hogy Virginiában évente körülbelül egyszázezer acre területen termesztik. A mondott területen 4 millió bushel-en felüli mennyiség terem. (1 bushel búza, rozs, tengeri, árpa, zab egyenlő 27·21, 25·40, 21·77, 14·50 kg). Acre-nként 50 bushel-t jó átlagtermésnek tekintenek. Jóminőségű földidió termesztésénél igen fontos a vetőmag kiválasztása. Az ültetéshez a legerőteljesebb és legfejlettebb magvakat választják ki, s pedig különösebben azokat, amelyek hasonló alakú és nagyságú növényektől származtak.

A földidiót élelmiszerrül használják, még pedig közvetlenül pörköltve vagy közvetve azáltal, hogy olajat sajtolnak belőle. A pörkölés javítja ízét, miután pörköléssel illatos, dióra emlékeztető zamatot nyer. A belőle sajtolt olajat, megfelelő finomítás után igen értékes étkezőolajnak — oleum arachidis — tartják. Olaja igen zamatos, kellemes ízű és nagyon tápláló. Vagy tisztán, vagy más étkezési olajokkal, főképen olivajjal, keverten használják étkezőolajnak, továbbá saláta készítésére is. Az olaj kisajtolásánál nyert maradék, a földidió-pogácsa, igen értékes állati takarmány, mely jelentékeny mennyiségű fehérjemenű tápláló alkotórészt — s olajat is tartalmaz. A földidió-pogácsa és ennek őrlménye, a pogácsaliszt, átlagosan 48% fehérjét és 8% olajat tartalmaz. A földidió-pogácsa nyers fehérje-

tartalmának 91%-a, s olajtartalmának 86%-a, ürökkel végzett etetési kísérletek szerint, emészthető. A földidió-pogácsa-liszt nyers fehérjetartalmának 90%-át, olajtartalmának pedig 92%-át emésztették meg az ökrök, amit szintén etetési kísérletekkel állapítottak meg. A romlott pogácsa, mely takarmányozási célokra már nem alkalmas, trágyául használható.

A földidió összetétele, származási helye szerint jelentékenyen ingadozó. Mint élelmiszer, főértékét jelentékeny fehérje és olajtartalmának köszönheti. A kereskedelemben hüvelyében és abból kifejtve árúsítják. A hüvely barnásfehér, lepkebáb- vagy zacskóalakú, szívacsos borszerű, mely 1·50—3 cm. hosszú és 1—1½ cm. vastag. A megérett hüvely zártan marad, belül két, ritkábban egy éskiv ételesen három mogyorónagyságú mag található, melyekét fehér vagy róka-vörös maghéj takar. A hüvelyen több, hosszában lefutó durva edénynyalábpatam számos, finomabb oldalelágazásával dús erezetet alkot. Megállapították a hüvelyek súlyarányát a magvakhoz, mely alkalommal azt találták, hogy átlagosan 22·76% jut a hüvely súlyára, 77·24% pedig a magvakra. A magvak súlyából 92·95% esik a magbél, 5—8% a maghéj súlyára.

A trópusokból származó földidió rendszerint olajban dúsabb, mint az Észak-Amerikából, Spanyolországból (Valencia), Dél-Franciaországból és Olaszországból származó magvak. Előbbiek ezért inkább olajnyerésre, utóbbiak pedig inkább pörkölésre és étkezési célokra alkalmasak. *Wiley* szerint a forgalomban található hámozott földi mogyoró 9·20% vizet, 25·80% fehérjét, 38·60% olajat, 24·40% keményítőt és cukrot, 2·50% oldhatatlan rostot és 0·90% hamut tartalmaz.

A trópusi tájak népei megpörkölik és élelmiszerrül használják. A fentebb közölt adatok szerint a földimogyoró különösen sok fehérjét és olajat és aránylag kevés szénhidrátot tartalmaz. Élvezeti okokból keményítőben dús anyagokkal egyetemben kellene fogyasztani, aminők a burgonya, a rizs és a tapióka. Amerikában nem annyira mint élelmiszert, hanem inkább mint étvágygerjesztőt és mint csemeget fogyasztják, még pedig rendszerint túlnagy mennyiségben, és mert vele együtt egyéb, helytelenül összeválogatott anyagokat is fogyasztanak, azért mértéktelen élvezete kellemetlen következményekkel szokott járni. Néha ezért alaptalan előítélet támad eme különben értékes élelmiszerrül szemben.

Étkezési célokra való olaj előállítására hüvelynélküli, durván meghámozott földidió magvakat használnak, amelyekből a sziklevek közötti gyökérkét is eltávolítják. Ez ugyanis hig, folyó, könnyen megavasodó olajat tartalmaz. Egyidejűleg igen gondosan megválogatják a földidiót és a sajtolásra is nagyon gondosan előkészítik. E célra a legjobb minőségű afrikai eredetű (Rufisque) földidiót kézzel átválogatják és hámozógépekkel sziklevelekre, gyökérkékre és héjtörmelékre külön választják. A különböző alkotórészeket szita és szellőztető-rosta segítségével egymástól elkülö-

¹ Foods and their adulteration.

nítik. Az ily módon nyert sziklevelekből készül a legkitünőbb, étkezési célokra való olaj, mely majdnem szintelen. Minél sárgább színű, annál csekélyebb az értéke. A nem száradó olajok közé tartozik, kellemes szaga van s rendkívül enyhe ízű. Kellemetlen sajátsága csak az, hogy alacsony hőfokon megsűrűsödik és néhány fokkal zérus fölött szemcsés kiválásokat ülepít le.

A földimogyoróból, vagy a stearinjától részben megfosztott földidió-olajból készült olajos készítmény földidió-vaj néven ismeretes és a közönséges vaj helyettesítésére szolgál. Amit a földidió-olaj táplálóértékéről mondtunk, vonatkozik eme készítményre is. A földidió-vaj zamata a földidió jellegzetes ízére emlékeztet. A földidiót többé-kevésbé finomra őrlik és más élelmiszerekkel elegyítik.

Az Észak-Szenegambiából származó földidióból készült finom saláta-olajat különösen nagyra becsülik és kiterjedten használják. *Wiley* szerint a földidió-vajat és a peanoliát az Egyesült-Államokban jelentékeny mértékben s mennyiségben használják mint élelmiszert. E készítmények előállításához gondosan megpörkölik a földidiót, finom porrá őrlik és megfelelő mennyiségű sóval elegyítik. A connecticut-i mezőgazdasági kísérleti állomás elemzése szerint összetételük az alábbi:

	Földidió-vaj:	Peanolia:
Nedvesség	2·10%	1·98%
Fehérje	28·66 "	29·94 "
Zsír	46·41 "	46·68 "
Cukor és dextrin	6·13 "	5·63 "
Keményítő	6·15 "	5·58 "
Oldhatlan rost	2·30 "	2·10 "
Közönséges só	3·23 "	4·95 "
Hamu	0·80 "	1·08 "

A pörkölt és őrölt magot mintegy 4% közönséges konyhasóval elegyítik. A földidió szénhidrát tartalmának mintegy 4%-át pentozánok teszik ki.

C. A. A Utt nemrégiben szintén foglalkozott a földidió-vaj vizsgálatával. Előállítását így írja le: A földidiót meghámozzák, gyengén megpörkölik és finomra megőrlik. A sózott vagy sózatlan vaj-szerű tömeg, öntubusokba töltve, abban korlátlanul hosszú ideig frissen eltartható. Zsirtartalma 46·64—53·64% volt.

A földidió Európába elsősorban 1840-ben *Jaubert* útján került, még pedig a Cap Verdei szigetekről Marseillebe. Készítettek belőle egy időben kávépótlékot is. A két sziklevele szétválasztott és megpörkölt mag afrikai dióbabkává néven néhány évvel ezelőtt a Németbirodalomban és Svájcban forgalomban volt. Nagyjában és felületes megtekintés mellett némileg hasonlított a kávébabhoz. *König* szerint a hámozott, zsírtalanított és pörkölt földidió Austria-kávé néven szerepelt a kereskedelemben.

Ugyancsak *König* szerint a sajtolással olajától legnagyobb részt megfosztott földidió lisztjéből tisztán, valamint ennek egy részéből és három rész rozs-, illetve búzalisztból kenyeret is sütöttek. E kenyerek 13, 15, 30, 33% fehérjét — 2, 12,

15% zsírt tartalmaztak. Kekszeket (cakes) is gyártottak belőle egy időben, úgyszintén kétszersülteket is.

A hüvelyesek (borsó, bab, földidió) lisztjének hozzákeverését a gabonalisztekhez, már régen ajánlották. *Stohmann* szerint a hüvelyesek lisztjével kevert gabonalisztból, a szokásos sütési eljárással, tömött nehéz kenyeret kapunk, amely gyorsan apadtta válik, száraz és merev lesz. Kísérletekből kiderült, hogy $\frac{2}{3}$ rész rozsliszt és $\frac{1}{3}$ rész borsó- vagy babliszt lyukacsos laza kenyeret ad, ha a liszt 100 kg-jára 3 kg. konyhasót veszünk. Eme aránylag nagy sómennyiség a gyakorlati tapasztalat alapján szükségesnek mutatkozott. Minő a konyhasó hatása e tekintetben, nem ismeretes. Általában nem ismerjük többletéről a konyhasó hatását a kenyérfőzésnél, tény az, hogy a pékek gyakran használják javításra.

Az 1890/91-iki silány aratások következtében a figyelem ismét eme keverékekre terelődött. $\frac{1}{3}$ rész borsó- és $\frac{2}{3}$ rész rozsliszt keverékéből olyan kenyeret készítettek, melynek semmiféle kellemetlen mellékíze nem volt s tovább tartotta magát frissen, mint az olyan, amely árpát tartalmazott.

A jelzett célra használták a disznóbab-, a takarmány-bükköny és a csillagfűrt magjának lisztjét is. Ez utóbbiból azonban megőrlés előtt ki kell vonni a keserűanyagokat. Használták azonfelül a sójabab és a földidió lisztjét is. Mindkettő jelentékeny mennyiségű fehérjét és zsírt tartalmaz, azonban a kenyér, amely ezek lisztjének és a gabonaliszt keverékéből készült, olyan ízű volt, aminőhöz hozzászokva nem vagyunk. A földidió-liszt, mondja *Maurizio* inkább szolgálhatna általános pótlékul, miután nagy mennyiségben hozzák be.

Az összes hüvelyesek fehérjetartalma jelentékeny. Azonban, úgy a bennük levő szénhidrátok, mint a fehérjék igen nehezen használhatók ki. Míg a gabonafélék szénhidrátjainak 95—98%-a használati ki, a hüvelyesekéiből csak 82—94%. A gabonafélék fehérjéiből a szervezet azok 82—92%-át, a hüvelyesekéiből csak 67—82%-át veszi fel. Kihhasználásuk jelentékeny mértékben függ az elkészítés módjától s ajánlatos a hüvelyeseket finomra megőrlött, illetve ú. n. feltárt állapotban felhasználni.

Plagge és Lebbin nézetei szerint, akikhez *Voit* is csatlakozott, a földidió némi figyelmet érdemel. Megtisztított földidió-liszt mint olcsó fehérjeforrás, tömegek táplálására, ha élvezhető alakba hozzuk, egészségügyi szempontból ajánlható. Különösebben fűszerezett kétszersültek készítéséhez ajánlották nevezettek a földidió-liszt használatát. A hadsereg céljaira végrehajtott kísérletek folyamán kitűnt, hogy kétszersült, mely 1200 gr. búzaliszt, 400 gr. pörkölt földidió-dara, 120 gr. cukor, 15 gr. só és 500 gr. víz elegyből készült, kitűnően kihasználódik és különben is igen jól bevált. Földidió-liszt kitűnő minőségben állítható elő, s ha van földidió-behozatal, igen nagy mennyiségben kapható.

Dr. Windisch Rikárd.

Neon-lámpák.

Neon-lámpa néven egy új lámpatípus van forgalomban, amely a fénykisugárzási centrumok azon csoportjához tartozik, amelyről azt mondjuk, hogy *lumineszkálnak*, — tehát hideg fényt adnak. A lumineszkáló fénykisugárzást különböző elméletekkel iparkodtak megmagyarázni, de eddig még nem sikerült a jelenség lefolyásának tiszta képét megalkotni. Igen érdekesek és mélyenjárók *Lénárdnak* idevonatkozó fejtegetései. (Lásd: *Uránia* 1919. évf. 27. 1.). A lumineszkáló fénykisugárzás gyakorlati alkalmazása a világítási technika terén nem igen terjedt el. Így pl. a *Moore*-féle fény, amelyet hosszú, ritkított gázakkal telt csövekben magas feszültségű váltakozó árammal állítanak elő, nem igen vált be. A lámpa táplálásához szükséges, s a hálózat szokásos feszültségét jóval meghaladó magasabb feszültség bizonyára egyik akadálya a *Moore*-féle világítás elterjedésének. — A *higanygőzlámpa*, ahol az erősen ritkított vakuumsző katódjáról elszálló higanygőzök izzása lumineszkáló fényt ad, szintén nem terjed el. Ez a lámpa, bár a világítási hálózatok szokásos feszültségénél (110 volt) alkalmazni lehet, világítási célokra még sem alkalmas, mivel a kibocsátott lumineszkáló fény főleg kék és sárga sugarakat tartalmaz. Ily világításban pl. a vörösszínű tárgyak elvesztik színüket.

A *neon-lámpák* elve a *higanygőzlámpáéhoz* hasonlít. A *neont* az *argon*nal együtt 1898-ban fedezték fel, s amint az jól ismeretes, a nemes gázok csoportjához tartozik. (Nem lép vegyületbe.) A gázok általában rossz vezetők, az elektromos áramot csak igen magas feszültség mellett vezetik. A neon ebben a tekintetben kivétel, amennyiben már 220 volt feszültség mellett vezet, s így nagyon alkalmas ilyenmű lámpák töltésére.

Anódul vasbádoggal szolgál, a katódot a kadmium és thallium ötvözete képezi. A lámpát erősen ritkított neongázzal töltik meg, amelyet a cseppfolyós levegő ipari előállításánál mint mellékterméket nyernek. A gyújtás egy vakuumszagatóval egybekötött önindukciós tekercs magasfeszültségű áramlökésével történik. E lökés megtörténte után a gáz vezető lesz, az áram megindul, — a lámpa *rózsaszínben játszó lumineszkáló* fényt lövell ki. Fémgözöknek nem szabad a világítócsőbe jutni, különben a neon elveszti vezetőképességét. 220 volt feszültség s 1 ampère áramerősség mellett a lámpa 360—400 Hefner-fényegységet ad s így gyertyafényenként körülbelül $\frac{1}{2}$ watt az igénybevett energia-mennyiség, — tehát ez a lámpa nagyon gazdaságos. A fényelosztódást a világító cső alakjának megváltoztatásával tág határok között lehet változtatni. E lámpa fénye a Nap fehér fényétől nagyon eltér, belső helyiségek világítására tehát nem alkalmas. A szabadban nagyobb fényhatások elérésére, s jelzési célokra használják. A köd és a por, amint jól ismeretes, a kék sugarakat jobban szórja szét mint a vöröse-

ket, ennél fogva ködös időben a neon-lámpa, minthogy főleg vörös sugarakat lövell ki, nagyobb távolságra és erősebben világít, mint más lámpa.

A neonnal töltött lámpák egy más alakja is forgalomban van, melyet bármely foglalatba be lehet csavarni, s 220 volt feszültség mellett világít. E lámpa belsejében alkalmazott nagyobb felületű fényezett fémtest az áram bekapcsolása után sárgás-vörös színben világító gázcseppel vonódik be, amely a neongázban történő elektromos kisülésektől származik. A lámpa csak pislogó fényt ad, miért is csak mint ellenőrzőlángot, vagy pedig betegszobákban éjjeli világításul használják. Energia fogyasztása elenyészően csekély. Előnyösen használják a lámpát a fotografusok, mivel a vörös rubinüveggel felszerelt ilyen lámpa a sötétkamarában jobban világít, mint más izzótestek világítószála.

Hausser Ignác.

Egy gombát szedő diák keservei és örömei.

Kezembe került egy VII. osztályos diáknak naplója, amelynek érdekes tartalmából közlöm azt a részt, amelyben a gombaszedésre vonatkozó tapasztalatait írta le. Mivel a közönség nagy része hasonló zavarban szokott lenni, mint fiatal barátom, amikor az ehető és bolondgombákról szó esik, azért okulásul talán nem lesz fölösleges, feljegyzéseit a nyilvánosságának átadni.

* * *

Egy este a következő beszélgetés folyt le szüleim közt:

Apa: „Az mégis borzasztó, hogy a piacon el mernek kérni 10 deka közönséges gombáért 5000 koronát, mikor tele van vele az erdő!”

Mama: „Hát miért nem hozol az erdőből?”

Apa: „No hát, ki is megyek és hozok kosárszámra. Úgyis egyre azt olvasom, hogy sok milliónyi értékben rothad el a gomba az erdőben, csak azért, mert az emberek indolensek és nem tudják megbecsülni a természet adományát. Magam is láttam, hogy az Alföldön ezrível terem a legfinomabb csiperke, de senkinek sem jut eszébe azt összeszedni, inkább összetapossák. Azt is olvastam, nem egyszer, hogy a gomba tápértéke megközelíti a húsét és eléri a hüvelyesekét. Ha már nem ehettünk húst, együnk legalább gombát!”

Mama: „Jó jó, de a gombaétel elkészítéséhez zsír is kell.”

Apa: „Az baj; de legalább a levesbe jó lesz.”

Mama: „Annak jó lesz. De megtudod-e különböztetni a jó gombát a bolondgombától? Lelkedre veszed-e, hogy családodat kipusztítsd, ha össze-vissza szedel mindenféle gombát?”

Apa: „Te, mint jó gazdasszony, majd kiválogatod a jót.”

Mama: „Arra nem vállalkozom. Ha a parasztasszony hozza, akkor nyugodtan megveszem, mert tudom, hogy jót hoz, de a te tudományodban nem bízom.”

Apám megszégyenülten elhallgatott. Magam is osztozkodtam apám szégyenében. Végre is, nekem, aki jelest kaptam a természetrajzból, ismernem kellene a jó gombákat. Egy pillanat alatt átfutott agyamon mindaz, amit az iskolában a gombákról tanultam. Talán egy órán át volt az iskolában szó róluk. Most már csak homályosan emlékszem valami pontszerű magra, a spórára, amiből vékony fonál csirázik ki és ez összegubancolódva alkotja a gomba testét, melyet rendszeren a gomba gyökerének tartanak, holott a gombának nincs is gyökere. A gomba földfeletti része, a tönk és a kalap. Utóbbinak alsó felületén lemezek, tüskék vagy csövek vannak és ezeken, illetőleg ezekben keletkeznek a spórák, még pedig hihetetlen mennyiségben. Elszőnyvedve hallgattam a tanár úr magyarázatát, hogy a pöfetegnek a füstje sem más, mint a spórának elképzeltetlenül nagy száma. A pöfetegnek minden köbcentiméterje 350 millió spórát tartalmaz. Egy nagyobbfajta csiperkegombának mintegy kétmilliárdnyi spórája van. Lehet, hogy egy-két millióval tévedek, de az itt már nem sokat számít. Arról azonban, hogy hogyan lehet a jó gombát a rossztól megkülönböztetni, nem tudok semmit. Nem is emlékszem, hogy a tanár úr mutatott volna nekünk gombákat. Majd, ha már önálló férfi leszek, előadást fogok tartani a tanárok gyűlésén arról, hogy hogyan kellene az iskolában a gombákról tanítani és mit kellene csinálni, hogy a falusi tanítók is ismerjék a gombákat. A természetrajz gyakorlatiasabb szellemben való tanítása több hasznot hozna az ország közgazdaságának, mint a latinnak és a görögnek túlhajtott tanítása. Úgy se beszéljenki ezeket a klasszikus nyelveket.

No de most látom, hogy messzire elkalandoztam tárgyamtól.

Kis öcsém, akik részint játékaikkal, részint könyvekkel foglalkoztak, felneszeltek szüleim beszélgetésére. Közülük a lehangosabb, Pali elkialtja magát: „Apuka menjünk gombát szedni!“ Vékony-vastag hangon utána szólt az öcskösök kara: „Menjünk gombát szedni! Menjünk gombát szedni!“ „Jól van gyerekek, megyünk gombát szedni, de nemcsak úgy hübele Balázs módjára, hanem, hogy anyátokat is megnyugtassuk, előbb megtanuljuk, melyik a jó és melyik a bolondgomba,“.

Majd hozzám fordult és olyan komoly beszélgetésbe merültünk, mintha teljesen egykorú és egyenrangú férfiak volnánk. Beszélgetésünk eredménye a következő:

1. Én megkérdem a tanár urat, hogy miképen lehet a jó gombát a rossztól megkülönböztetni.

2. Apám pedig megkérdi a Természettudományi Társulatot, melynek régi, lelkes tagja, hogy milyen könyvek segítségével lehet a gombákat felismerni?

Az elhatározást tett követte.

A tanár úr azt mondta, hogy a gombákat nagyon nehéz felismerni. Az bizonyos, hogy a légyölgomba mérges és a sampinyon, vagyis

a csiperke ehető. Azt tanácsolta, hogy legokosabb a gombát a piacon venni, mert ott csak jó gombát árulnak. Hozzá nem értő emberek, és különösen gyerekek, már sokszor rosszul jártak, mert mérges gombát is szedtek. El is mondott néhány rémes mérgezési esetet. Őszintén bevallootta, hogy sohasem eszik friss gombát, de az aszalt gombától nem fél. Még sokat beszélt a gombák felismerésének nehézségeiről, tévhitokről és babonáról. Minél többet beszélt, annál inkább lohadt le kedvem. Mindezt elmondtam apámnak is, akinek kedve, bár szintén fagypontra szállott le, de még sem mondott le minden reményről. Türelmetlenül várta a Természettudományi Társulat válaszát. Megjött az is. A levélben azt írta a Társulat, hogy a gombák legnagyobb része ártalmatlan, mérges csak tizenhat van. Ezek fel is voltak sorolva. Aki ezeket jól ismeri, az bátran szedhet gombát. Nem igaz, hogy minden gomba, amely megtörve megkékül, mérges volna; nem igaz, hogy minden gomba, amely ezüstkanállal együtt főzve, azt megfeketíti, mérges volna; nem igaz, hogy minden csipős ízű gomba mérges. Ha pedig jól akarjuk a gombákat ismerni, okvetetlenül szükséges olyan könyveket használni, amelyekben a gombák le vannak írva és le vannak festve. Elsősorban ajánlja Istvánffi „A magyar ehető és mérges gombák könyve“ című munkáját. Ajánlja Bernátsky dolgozatait is, amelyek részint a Természettudományi Közleményekben jelentek meg. Felemlít néhány német, sőt francia és angol könyvet is. Aki pedig mélyebben be akar hatolni a gombák ismeretébe, az menjen a M. Nemzeti Múzeumba, ahol bővebb felvilágosítást adnak.

Ez a válasz új kedvet öntött belénk. Tehát csak tizenhat gombát kell ismernünk, hogy mérgeset ne hozzunk haza! Azok közül is a légyölgőt már ismerjük is. Borzasztóan kíváncsi voltam a többi 15- re. Apám sietett a könyvkereskedőhöz, hogy megvegye Istvánffi könyvét. Sajnos, eredmény nélkül. Ez a könyv már egyáltalán nem kapható. Apám kedve újból hanyatlott. A családot a gombaügy állandó izgatottságban tartotta. Az öcskösök folyton zaklaták apámat, hogy mikor viszi ki őket az erdőbe. Az ajánlott idegenyelvű könyveket sem lehetett megszerezni. Azok helyett néhány kisebb német könyvecskét hozott apám haza, de mindenikben más színnel volt ugyanaz a gomba festve. Aztán egy-két könyv csak gyanusnak mondott néhány olyan gombát, amelyeket más könyvek mérgesnek mondtak. Most már kérdésessé vált, hogy csakugyan tizenhat mérges gomba van-e? Sőt azt is olvastuk, hogy bizonyos mérges gombák, ha bőrüket lenyúzzák, ehetőek. Viszont, azt is olvastuk, hogy ehető gombák is okoztak már megbetegedéseket.

Szegény apám már egészen belezavarodott a gombákba. Mondta is: „nem is ettem gombát és már is belebetegszem“. Úgy látszik mégis legokosabban jár el a tanár úr, amikor nem is törődik a gombákkal. Legalább nyugta

van. Apám azonban, már csak tekintélyének megóvása végett is, kitarzott szándéka mellett. Még nem volt minden veszve. Még hátra van a M. Nemzeti Múzeum! Apám azt mondta, hogy ott csupa tudós van, azok előtt nem szeretne mint teljesen tudatlan ember megjelenni. Neki feküdtünk a német gombás könyveknek és nagy érdekléssel olvastuk Bernátsky cikkeit. Nem érdekelt minket a külső világ. Gombákról beszélgettünk nappal, azokról álmodtunk éjjel. Megtanultunk egy sereg latin nevet: *Agaricus*, *Lactaria*, *Russula*, *Clitocybe*, *Tricholoma*, *Clavaria* stb. Édesanyám előtt kezdtünk imponálni, bár olykor csendesesen megjegyezte, hogy a parasztok egyetlen latin nevet sem ismernek, mégis tele kosárral hozzák a jó gombát az erdőből. Anyámnak részben igaza volt: már hetek óta foglalkoztunk a gombákkal, anélkül, hogy konyhánk hasznát látta volna tudományunknak. Tehát mégis csak igaz volna, hogy az elméletnél többet ér a gyakorlat? Mivel a táplálkozás az nem elmélet, hanem a legreálisabb valóság, következik, hogy immár ideje nekünk is áttérni a gyakorlat terére. Elméletből nem lehet jóllakni.

Apám azonban megmaradt amellet, hogy előbb még beszél a Múzeum tudósaival. Engem is magával vitt. A Múzeum kapusától megtudtuk, hogy a növénytár, ahol a gombagyűjteményt őrzik a Tud. Akadémia épületében van. No nem baj. Ha már ennyit fáradoztunk, megtehetjük még ezt az utat is. Apám az egész úton azon méltatlankodott, hogy miért nincsenek a természetrajzi osztályok egy helyen? Beszélt külföldi utazásain tett megfigyeléseiről, beszélt a müncheni és a berlini nagyszerű botanikai múzeumokról. Persze, mi szegény ország vagyunk, nekünk nem telik fényesen felszerelt kulturális intézményekre. Az is igaz, hogy nálunk a közönség zöme nem is érdeklődik oly nagyon kulturális ügyek iránt. A közönséget nevelni kellene.

Ilyen elmélkedések között odaértünk a Tud. Akadémiához, melynek II-ik emeletén van a növénytár. Megvallom, hogy izgatottan nyomtam meg az ajtó csengőjét. De íme, kinyílt a nehéz ajtó. Beléptünk egy teljesen sötét helyiségbe, ahonnan egy másik sötét szobába és még két szobán keresztül abba a szobába vezettek, ahol az a tudós tartózkodott, aki a gombákat vizsgálja. Épen a mikroszkóp előtt ült és rajzolt valamit, Nagyszakállú öreg úrnak képzeltem, aki a gombák vizsgálatába már egészen megpenészedett. De nem ilyen volt, bár a penészedés nyoma őszülő gyér haján és kedvetlen ábrázatán meglátszott. Udvariasan fogadott és meghallgatta apám kérését. Azt mondta, hogy eddig mintegy hetven ezer gombát ismernek. Ezek leírását egy olasz tudós, (ha jól értettem: Saccardo) egy 22 kötetes hatalmas latin munkában össze is gyűjtötte. Ebben a nagy számban azonban bennfoglaltnak a világ összes gombái, még a mikroszkópikus penészek is. Középeurópában mintegy 1600 nagyobb

gomba van, ezek között ehető mintegy 300, gyanus 43, mérges 16. A többi vagy ehetetlen, de nem mérges, vagy az ehetőség szempontjából ki nem próbált gomba. Megmutatott egész sereg szebbnél szebb könyvet, melyekben rengeteg gomba van lefestve. Szédültem a gombák országának hatalmas arányaitól. Azok a kis könyvecskék, melyeket odahaza forgattunk csak 50—60 gombáról közölnek leírást, holott ezrével vannak a nagyobb gombák is! Messzebb voltunk mint valaha attól a ponttól, hogy végre teljes biztonsággal nekimenjünk az erdőnek, hogy ott ehető gombát szedjünk.

Kértük a tudóst, hogy mutassa meg a gombagyűjteményt is.

Miután átmentünk néhány könyvtári szobán, eljutottunk azokba a kisebb nagyobb helyiségekbe, ahol a növények vannak. Csupa szekrényt láttunk. A növények jól el vannak rejtve papírok közt. Végre olyan helyiségekbe is jutottunk, ahol már növényt is láttunk. A magyar növények legérdekesebbjei már a laikust is érdekelhetik. Szép a zuzmók, moszatok és gombák gyűjteménye. A helyszűke miatt mindez raktárszerűen van összezsúfolva. A gombagyűjteménynek az a beosztása, hogy külön szekrényekben vannak az ehető és a mérges gombák, tetszett nekünk. Sajnos, a gombák, akár folyadékban, akár szárazon vannak eltéve, egy idő múlva elvesztik természetes színüket. Mondta is a tudós, hogy a gombákat legbiztosabban friss állapotukban lehet meghatározni.

Apámnak arra a kérdésére, hogyan lehet a jó gombát a rossztól megkülönböztetni, hosszabb magyarázattal felelt, melynek veleje körülbelül a következő:

Mérges gomba alig van. Vannak gombacsaládok, melyekben mérges gomba nincs is. Ártalmatlan gombák a korallszerűen ágas gombák és a bunkóalakúak; a kucsmagombák; a földalatti szarvasgombák; a fiatal pöfetek; azok, amelyeknek kalapja alul tüskés; azok, amelyeknek kalapja érett állapotban téntászerű folyadékká folyik szét; a taplógombák, amelyek közül persze csak a lágyhúsúak ehetőek; a fán élő gombák (közülük egyedül a „kénvirág-gomba“ kerülendő); a csészegombák; a vargányafélék közül azok, amelyeknek kalapja alul nem piros; a piros vargányák közül is csak a sátángombát tartják mérgesnek. A lemezes gombák közül csak a következő génezokban vannak mérgesek: *Amanita*, *Tricholoma*, *Entoloma*, *Lactaria* és *Russula*. Fontos, hogy az ide tartozó tizenhat mérges gombát ismerjük. Valamennyi között legmérgesebb a gyilkos galóca és néhány közeli rokona. Ezek az *Amanita*-génuszba tartoznak. Ezeket szokták a csiperkével összetéveszteni és ez a végzetes tévedés szokta a halálos mérgezéseket előidézni. Pedig egy kis figyelemmel könnyen lehet e két gombát egymástól megkülönböztetni. A gyilkos galóca (*Amanita bulbosa*) lemezei mindig fehérek maradnak, míg a csiperke (*champignon*, *Psalliota campestris*) lemezei csak igen fiatal korban fe-

hérek, hamar rózsaszínűek lesznek, végül megfeketednek No meg aztán a gyilkos galócának tönkje a tövén hüvelyt is visel, míg a csiperkének ilyen hüvelye soha sincsen.

A rózsaszínű lemezekkel ellátott gombák közül csak az Entoloma lividum mérges, a Volvariák gyanusak.

A tejelő gombák (Lactaria-félék) közül kerüljük azokat, amelyeknek kalapja felül vagy szőrös, vagy pelyhes.

A Russulák (galambica) közül hagyjuk békében a pirosszínűeket, különösen, ha húsukat nyersen rágva, csípősnek találjuk.

A Tricholomák (pereszke) közül is a csípős ízűek a mérgesek vagy gyanusak.

De nem elég, ha ezt a néhány mérges gombát ismerjük. Jó, ha még egy-két tanácsot is meg szívlelünk. Tanuljunk más kárán.

1. Ne szedjük se túlfialat, se előregedett gombát; se férgeset, se rossz-szagút, se nedveset, esőtől megázottat. 2. Ne rakjuk a gombát se hátizsákba, se olyan tartóba, ahol összemorzsolódnak. 3. Azok a gombák, melyek lemezei rozsdabarnák, bár nem mérgesek, de nem is jóízűek. 4. Tanácsos a gombákat leforrázni és a vizet elönteni. 5. A gombaélt frissiben élvezzük és sohase tegyük el ebédre vacsorára, vagy pláne másnapra, mert állás közben a jó gombaétel is hamar elromlik. 6. A gyilkos galóca mérges marad, ha leforrázzák is, és ha aszalják is.

Sok függ az ember gyomrának természetétől is. Vannak, akik bizonyos mérges gombáktól sem betegszenek meg, míg vannak, akiknek az ártalmatlan gomba is megárt. És úgylátszik, hogy ugyanannak a gombának méregtartalma is vidékenként és időszakonként változik.

Végül újból lelkünkre kötötte, hogy véssük jól emlékezetünkbe a gyilkos galóca alakját, mert a mérgezéseknek legnagyobb számát ez szokta okozni: Ez a gomba feltétlenül igen mérges, a legtöbb esetben halált okoz.

Miután édesapám meghatottan köszönetet rebegett a tudósnak, eltávoztunk a gombák ezreinek múzeumából. Nagy darabon szórtalanul ballagtunk hazafelé. Elmerültük gondolatainkba. Végül is apám tőri meg a hallgatást: „Van-e bátorságod ezek után gombát szedni?” — „Épen én is ezt kérdeztem magamtól” feleltem. — „Ugy látom, hogy először meg kell emésztünk azt, amit ez a tudós mondott. Ha ezt megemésztjük, akkor a bolondgomba sem fog ártani.” Erre én csak azt mondtam: „Menjünk az erdőbe!” — „Igazad van fiam. Próbáljuk alkalmazni a sok jó tanácsot, amelyből kevesebb talán jobb lett volna. Lépjünk az elmélet teréről a gyakorlat mezejére. Vasárnap megyünk az erdőbe!”

Mondanom sem kell, hogy édesapámnak ez az elhatározása odahaza milyen nagy hatást keltett. Kisebb-nagyobb dobozokat és kosarakat kerestünk a kamrában és a padláson. A máskor oly nélkülözhetetlen hátizsák ezúttal a háttérbe szorult. Most már csak azért imádkoztunk, hogy szombaton ne essen az eső, nehogy vasárnap ázott gombát szedjünk. Hála Istennek, az idő

mindenben kedvezett. És miután még egyszer emlékezetünkbe idéztük a tudós tanítását, Isten nevében elindultunk merész vállalkozásunkra, melyben édesanyám a világért sem akart részt venni. Már előre mosta kezét, ő nem bízott bennünk, ő nem akart semmi bajnak okozója lenni. Ez az egész vállalkozás kedve ellen volt. Őcséimet sem akarta velünk engedni. Kitalált mindenféle ürügyet, csakhogy visszatartsa őket, de lehetett is azokkal beszélni! Mi férfiak csak megmosolyogtuk a mama asszonyi gyávaságát. Hiába! csak mi férfiak tudunk merészen cselekedni!

Kiértünk az erdőbe. Földre szegzett szemmel mentünk beljebb és beljebb. Nem érdekelt semmi, ami nem volt gomba. Szegény apámnak pillanatnyi nyugta sem volt. Egyre ostromoltuk: „Jó ez a gomba? Ez pirosszínű, szedjük-e? Édesapám kóstolja meg, nem-e csípős?” Legkisebb öcsém figyelme a gombákról hamar áterelődött a tölgy golyóalakú gubacsaira és a fenyők tobozaira. Ezeket érdekesebbeknek találta. Pali öcsém meg a taplókra vadászott, amelyek szörnyen tetszettek neki. Találtunk olyan parányi gombácskákat, amelyek alig voltak nagyobbak a gombostű fejénél. Sohasem gondoltam volna, hogy még a tölgyfa levelein is gomba nő. Bizonyára ehetők, de minek bibelődjünk velük, mikor ökölnyi, húsos jó gombák is voltak bőven. Apám közbe-közbe előszedte magával vitt gombás-könyvét s onnan meg is tudott nevezni néhány gombát.

Talán két óra hosszat jártuk az erdőt, amikor a gombagyűjtést abbahagytuk, mert megtelt minden kosarunk. Egyes diszpéldányokat kezünkben vittünk. Letelepedtünk egy kedves kis tisztás mohás-pázsitos puha talajára és apám egymásután kiürítette a kosarak tartalmát. Egész halom gomba emelkedett előttünk. Volt ott mindenféle színű, nagyságú és alakú gomba. Ha ezt a tanár úr látta volna, biztosan belezavarodott volna a gombák eme zűrzavarába. De talán a Múzeum tudósa sem tudott volna itt eligazodni. Magam is megijedtem, mert bár óvatosan gyűjtöttem, még sem voltam biztos a tudományomban. Apám azonban olyan nyugodtsággal, mintha egész életében egyebet sem csinált volna, sorra vette a gombákat és külön tette azokat, amelyeket feltétlenül jóknak ismert fel és külön tette azokat, amelyek gyanusak voltak és ismét külön a határozottan rosszakat. Utóbbiak közé tette a vén gombákat, a kukacosokat és a lágyhúsúakat is. „Látjátok fiaim, ezzel a megrostálással elértük azt, hogy csak az igazán jó gombákat fogjuk hazavinni,” mondta édesapám.

Zsákmányunkat vagy diadallal hoztuk haza. Meg voltunk magunkkal elégedve. Végre valami hasznosat is csináltunk. Végre saját eszünkkel és kezünk munkájával szereztünk ennivalót a konyha számára! Önbizalmam erősen megnövekedett. Éreztem, hogy most már több vagyok, mint egyszerű kenyérpusztító diák. Férfinak éreztem magam, aki már maga gondoskodik a

család eltartásáról. Eszembe jutott Robinson Crusoe. Ha lakatlan szigetre vetne a sors, most már magam is meg tudnám szerezni az ennivalót.

Apám odahaza újból átvizsgálta a gombákat. Néhányat, amelyek jóságában még kételkedett, ismét félre tett. A megmaradt, még mindig tekintélyes halomnyi gombát feltétlenül jónak jelentette ki. Mi el is hittük neki, de nem úgy a mama, akinek gyanus volt az egész gombahalom. Mindenféle kifogásokkal állott elő: nincsen zsír, nincsen tojás. Aztán rámutatott egy igazán különös gombára, mondván: „sohasem láttam ilyen ágas-bogas furcsa gombát: ez nem lehet jó!” — „De hiszen ez a palánkgomba, vagy klárisgomba, a Clavaria flava! Egyike a legjobb gombáknak!” felelte apám. Ismét egy másik gombára mutatott: „Ez a csunya sötétszínű, trombitaalakú gomba biztosan mérges. Ezt sem láttam soha a piacon”. Apám megmagyarázta: „Ez a Craterellus, melynek jóságát minden könyv dicséri. És ha még nem láttad ezeket a piacon, úgy ez csak azt jelenti, hogy mi máris jobban ismerjük a gombákat, mint a parasztok, akik nem tudják, hogy ezek is ehetőek.”

Pali öcsém azzal az indítvánnyal állott elő, hogy próbáljuk ki ezeket a gombákat előbb másvalakin, például a számtan tanárán, akit nem nagyon szeretett, mert a számtant sem szerette. Ha a tanár úrnak nem fog megártani, akkor mi is bátran ehetünk a gombából. Apám erre csak annyit felelt Palinak: „Micsoda illetlen beszéd ez!” Édesanyám nem tudta magát rászánni, hogy a gombákat elkészítse. Csak amikor apám megmutatta a gombák képét és a könyveknek azt az egybehangzó megállapítását, hogy a kifogásolt gombák ehetőek, kapitulált a tudomány előtt.

Este, mikor már az ágyban voltam, a lecke helyett a gombákra gondoltam. Bár meg voltam győződve arról, hogy azok jók, olykor-olykor mégis félelemmel gondoltam a holnapra, amikor a gombák jóságát saját magamon kell majd kipróbálnom. Hátha mégis tévedett apám? Hiszen egyetlen mérges gomba is elegendő, hogy az egész ételt megmérgezze. Élénken elképzeltem, hogyan fogja a gomba elpusztítani a családot. Rám jön a gyomorgörcs, szédülés, ájulás, hideg verejték üt ki arcomon, végül meghalok. Könnyek jöttek szemembe, amikor elgondoltam, hogy itt kell hagynom jó pajtásaimat, könyveimet: hogy vége a sok szép tervnek, amit oly kedvel szövőgettem. Eltemetnek. A rokonság, a szomszédság, az iskola körülállja a koporsómat. Sokan dicsérni fognak és sajnálni, hogy ily fiatalon kellett meghalnom. Sokan sírni fognak. Mikor erre gondoltam már úgy csorgott a könnyem, hogy nedves lett a párnám. Egyik osztálytársam és egyik tanárom el fog búcsúztatni, mint a tudomány vértanuját. Szomorú sejtelmek közt aludtam el.

Másnap délelőtt az iskolában elhatároztam, hogy kiverem fejemből a mai gombás ebédet és épen ezért minden figyelmemet az iskolai dolgokra irányítottam, de azért mégis nagyon

szórakozott voltam. Úgy éreztem magam, mintha a síralomházban volnék. Minden csengetés egy-egy órával közelebb hozott ahhoz a kritikus perchez, amikor Sokrates módjára ki kell ürítenem a méregpoharat, azaz meg kell ennem a magamszedte gombacsemegét. Eszembe jutott Tiberius római császár, akit Agrippina mérges gombával küldött az alvilágba. Seneca barátja is gombától halt meg. Így halt meg VII-ik Clemens pápa és VI-ik Károly király is. A névtelen áldozatoknak pedig se szeri se száma! Jókedvű társaim nem is sejtik, hogy pár óra múlva én is az áldozatok között leszek.

Az asztalnál nagyon csendes voltam. Apám és öcsém azonban lelkes hangulatban várták az ebéd fénypontját. Édesanyám halovány ábrázatán láttam, hogy sötét gondolatokkal küzdök. Szegényt nagyon megsajnáltam. Az én arcom is eláruhata lelkem vergődését és szokatlan némaságom is feltűnt, mert apám rámszólt: „Hát téged mi lelt? talán bizony beszekundáztál?” Zavartan háritottam el ezt a gyanúsítást. Mint a végzet, oly kérlelhetetlen pontossággal került az asztalra a szerfölött gyanus étel. Előttém volt tehát az a jól ismert és mégis ismeretlen étel, amely pompás illatával csábosan kínálta a halált!

Édesanyám, aki máskor maga szokta az ételt közöttünk elosztani, a gombából nem adott senkinek. Edesapám, talán, hogy ellensúlyozza a mama nyomott hangulatát, annál hangosabb volt: „No gyerekek, ezt a finom csemegét kiérdemeltük, ezt mi magunk szedtük. Majd adok belőle. Lakjatok jól!” Anyánk azonban óvatosságra intett minket: „Ne egyetek olyan sokat. Csak épen kóstoljátok. A gomba az nehéz étel és nektek gyenge a gyomrotok”. Ez ugyan nem igaz, mert gyomrunk a vasat is megemésztené, de azért ezúttal a mama pártján voltam. Olykor-olykor szégyenérzés fogott el, amikor arra gondoltam, hogy öcsém az én óvatosságomat esetleg gyávaságnak tekintik. Én gyáva? Mikor voltam én gyáva? És ha édes apám olyan bátran viseli magát, csak nem fogok én most lapulni! Magamat így bátorítva, bizony jócskán ettem a pompás ételből; kitűnő volt. Mindnyájunknak nagyon ízlett. Édesanyám azonban nem evett, azt mondta, hogy neki dolga van a konyhában és, hogy különben sem szereti a gombát. Magunkra hagyott. És talán a konyhában sírdogált.

Ebéd után feszülten figyeltem magamon a gomba hatását. A könyvekből tudtam, hogy a kevésbé mérges gombák mérgező hatása már 1/2—1 óra múlva jelentkezik. A mérgezés első jele a torokban jelentkező égő, karcoló fájdalom, melyet szédülés és hányási inger követ. Elmult az első óra: semmi baj. A kisebb veszedelmen már túl voltunk, de a nagyobbik veszedelem lehetősége még előttünk állott, mert a gyilkos galóca mérgező hatása csak 10—12 óra múlva jelentkezik, amikor a mérge már az egész testben szétterjedt. Ennek a gombának veszedelmes volta épen abban rejlik, hogy akkor mérgez, amikor

már elhagyta a gyomrot és mérgét átadta a vérnek, mely azt a test minden porcikájába széthordta. Soha olyan hosszúnak nem tűnt nekem a délután, mint ez. Elérkezett a lefekvés ideje, anélkül, hogy a legkisebb rosszullet is jelentkezett volna. Elmúlt a gombamérgezés határideje. Nem lettem a tudomány vértanuja. Elestem ettől a szomorú dicsőségtől. Ismét vidám lettem és ujongott az egész család is a boldogságtól.

Apám meglegedetten nézett ránk és lelkesen mondta: „Fiúk! tanuljatok jól, mert a tudomány sok örömet és nagy megnyugvást szerez annak, akinek lelke még nem fásult el egészen. Íme! egyikünk sem ismerte a gombákat és kitarással, szorgalommal elértük azt, hogy ezentúl annyiszor ehetünk gombát, ahányszor csak kedvünk kerekedik hozzá. Ez az érem egyik oldala, a praktikus oldala. De van az éremnek másik oldala is, az eszményi oldala, amely abban áll, hogy immár mélyebben is betekinthetünk a természet csodás világába és fogékonyakká lettünk a természet gazdagsága és szépsége iránt, minek folytán benső meggyőződéssel saját megfigyeléseink alapján csodálhatjuk Isten teremtő erejét a maga teljes nagyszerűségében!”

Közli: *Moesz Gusztáv dr.*

Prémes állatok tenyésztése.

A prémes állatok századunk elején, a prémek fokozott kereslete következtében annyira megyérültek, hogy a keresletet nem lehetett többé vadászat útján fedezni. Félni lehetett a folytonos üldözésnek kitett állatok kipusztulásától is. A prémek jó ára, rendkívül nagy értéke és a prémes állatok állandó számbeli apadása következtében gondolkozni kezdtek egyes ritkább fajok tenyésztésének lehetőségéről. Különösen az *ezüstróka*-prémet keresték, úgy, hogy már a múlt század végén kísérleteztek egyes amerikai prémkereskedők ennek a rókának a tenyésztésével. 1887-ben *Dalton Károly* trapper és prémkereskedő a Prince Edward-szigeten amerikai vörösrókák tenyésztésével kísérletezett, hogy azokból az ezüstróka-változatot kitenyessze. Kísérletei nem sikerültek, de kedvét és türelmét nem vesztette el. Sikerült két pár eleven ezüstrókat vásárolnia és ezekkel folytatta kísérleteit, azzal a határozott szándékkal, hogy tenyészteléből majdan az egész ezüstróka-prém szükségletet fedezheti. *Oulton Róbert*, *Daltonnal* egyidejűleg, de tőle függetlenül több szerencsével kísérletezett, mert néki sikerült az ezüstrókat tenyésztenie. *Dalton* tudomást szerezvén *Oulton* kísérleteiről, társul vele és a Savage-szigeten berendezik az első ezüstróka-tenyésztelét.

Az első amerikai ezüstróka-prém tenyésztő telep felállítása után néhány évre, csodálatos hírek jártak be az egész világot annak jövedelmezőségéről, úgy hogy egymásután új telepek épültek, új részvénytársaságok alakultak. Három testvér szerencsés vállalkozása 25.000 dollár nyereséget

hozott egy évben, egy másik részvénytársaság négyévi üzleti nyeresége 40.000 dollárt tett ki. 1914/15-ben valóságos ezüstróka-tenyésztési láz ütött ki Amerikában, amelynek csak a világháború vetett véget.

Még vége se volt a világháborúnak (1917), amikor a németek felismerve az ezüstróka tenyésztésének nagy jelentőségét, elkezdtek vele kísérletezni s ma már 17 tenyésztelével és hét év tapasztalataival gazdagabbak.

Az első németországi prémtermelő telepet *Demoll* tanár rendezte be Allgäuban, a másodikat ugyanő, Mecklenburgban. Németországnak úgy hegyes, mint sík vidéke alkalmas prémes állatok tenyésztésére. A legtöbb telepen ezüstrókat, egyeseken azonban nyesteket, nyusztokat és hermelineket is tenyésztenek. Vannak telepek, amelyek elég szép sikerrel kísérleteznek az ezüstróka és a mi vörösrókánk keresztezésével. Egy ezüstróka tenyészállat ára 5000 aranyárka, míg a kék róka ára mintegy 2000 árka. Norvégia, Finnország, Anglia és Svájc követték a német példát. Legújában Csehország, sőt Olaszország is kísérletezik az ezüstróka tenyésztésével.

A magyarországi prémpiac ma is elég erős ahhoz, hogy egy-két telep évi termelését elhelyezhesse. Az első magyarországi telepnek amúgy is elsősorban jó tenyészállatok tenyésztésére kell majd törekednie. Export lehetőségekkel is számolnunk kell, hiszen arra, hogy a valódi nemes prémekek mindenkor valutáris értékkel bírnak, épen a világháború tanított meg bennünket.

Az ezüstróka az északamerikai közönséges vörösrókának fekete ezüstösfehér szőrökkel behintett színváltozata, amely ott vadon is él. Megbízható törzsekből származó tenyészállatok utódai mind ilyen ezüstös színezetűek. Ugyanennek a rókafajnak tiszta fekete színváltozata szolgáltatja a valódi fekete rókaprémet, egy másik színváltozata pedig a keresztes rókaprémet is.

Állatunk eredeti hazájában inkább a magas északon él. Az eddigi tenyésztési kísérletek azonban azt bizonyítják, hogy jól tenyészthető melegebb vidékeken is és értékes prémnyeres szempontjából egyedüli kíváncsalm csak az, hogy a tenyésztés helyén, az év bizonyos szakában állandó hó legyen.

A tenyészthető prémes állatok közé tartozik még többek között a *mosómedve*, *opossum* és *szkunok*, csakhogy ezek tenyésztése nem olyan jövedelmező, mert prémjük jóval olcsóbb. Hazai állataink közül különös figyelmet érdemelnek a tenyésztés szempontjából a *nyestek*, *nyusztok* és a *rókák*. Rókáinkból egészen bizonyosan kitegyészthető a vadászaink által jól ismert *szenesróka*. A tenyésztés szempontjából hazai rókáinknak u. n. *aranyróka* színváltozata is figyelemre méltó.

Az ezüstrókák tenyésztése szakszerű vezetés mellett a legjobban jövedelmező gazdasági ágak egyike. A mai prémkereskedelemben levő ezüst-

róka-prémek 90%-a tenyésztett állatok bundája. 1922 februárjában Északamerikából 2375 drb. tenyésztett prém került a londoni piacra és a nyersbőr darabjáért 500—600 dollárt fizettek. Az amerikai telepek évi átlagos haszna 30—80% között váltakozik.

Elsősorban olyan állatokat válasszunk tenyésztésre, amelyeknek prémje a legértékesebb. Ilyen az ezüstróka, amelynek tenyésztése azért is ajánlatosabb, mert a kapható tenyészállatok ma már félig-meddig háziállatok, illetőleg olyanok, amelyek generációkon át fogságban éltek, s így eléggé szelídek is. A berendezkedés azonban rendkívül költséges és a tenyészállatok nagyon drágák. Semmiképen sem észszerű a tenyésztést sok állattal kezdeni. Tenyésztés közben sok olyan akadály támadhat, amelyre a könyvekben sem találunk jó tanácsot. A legjobb a tenyésztést néhány pár állattal megkezdeni és fokozatosan növelni az állományt. Főszempontunk legyen, hogy a minőség, és nem a mennyiség a fontos. Kis tenyésztelepeken az állatok jellege, egészsége és szaporodó képessége is jobban tanulmányozható, mint a nagy telepeken, ahol ez majdnem lehetetlen. Tenyészállatok általában még ősszel szerzendők be azért, hogy azok még a pázás előtt új lakóhelyüket megszokhassák. Az időjárás szeptember végén már elég hűvös ahhoz, hogy az állatok biztonsággal szállíthatók legyenek.

Magyarország éghajlata, leszámítva az abnormálisan száraz teleket, ezüstróka tenyésztésére igen alkalmas, különösen a hegyvidéken, ahol a hó hosszabb ideig megmarad. Kívánatos volna már csak nemzetgazdaságtani szempontból is, hogy hazánkban is foglalkozzanak az ezüstróka tenyésztésével, annál is inkább, mert rendkívül jövedelmező is.

Dr. Éhik Gyula.

Kisebb közlemények a botanika köréből.

A fa törzsének vastagodása, amint azt újabban Klebs és tanítványa, André, kimutatta, elsősorban a táplálkozástól függ. Klebs elmélete a következőképpen hangzik: A tenyészpontok erősebb növekedése és a kambium tágsejtű faképződése arányos a tápanyagoknak nitrogénben való bőségével. Ha a nitrogénvegyületek felülmúlják a szénhidrátok mennyiségét, a vastagodás erősebben megy végbe. Ezzel szemben a virágzás és a kambiumnak szűksejtű faképződése a szénhidrátok nagyobb mennyiségétől függ. Ezt az elméletet igazolja Klebs-nek az a kísérlete, amellyel sikerült neki bő táplálkozással a virágzást évekig elnyomni. Mihelyest azonban megszüntette a nitrogénben gazdag sókkal való táplálást, a virágzás újból megindult.

André Nicotiana-fajokkal, Sparmannia africana-val és a Lantana camara-val végzett kísérletei meg-rögsítették Klebs feltevéseit. Megállapította azt is, hogy hiába látjuk el a növényt bőségesen vízzel, a tágsejtű fának képződése nem indul meg erőteljesen, ha nem juttatunk egyúttal elegendő tápsót is a növénynek. Megállapította, hogy a Nicotiana és a Lantana camara eseteiben egységes szerkezetű fa képződik, ha a víz és a tápsók mennyisége, valamint a fény inten-

zitása is állandó. Ha a szerves anyagok mennyiségét csökkentjük, akkor a faszemek falai vékonyak maradnak, ha ellenben az asszimiláció élénkítésével a szerves anyagokat szaporítjuk, akkor a faszemek falai megvastagodnak ugyan, de a törzsnek a sugár irányában való gyarapodása csökken. Ezekből a tényekből értékes következtetéseket vont le André a trópusi fák évgyűrűinek keletkezésére vonatkozólag. Tény az, hogy a kambiumnak oszlási képessége nem független a külső tényezők hatásaitól. Az egyes növényfajok kambiuma azonban különbözőképpen reagál a külső tényezőkre. A Datura arborea kambiuma például közömbösen viselkedik a táplálkozás mennyiségével szemben. Ez a növény a trópusokban is homogén fát hoz létre. Viszont számos trópusi növény, különösen fa, az egyenletes klíma ellenére is, a növekedésben többé-kevésbé határozott ritmust — szakaszosságot —, növekedéssel váltakozó pihenést mutat, ami a kambium működésében is megnyilatkozik. Schimper (1898.) azt állította, hogy ez a szakaszosság a növény belső természetében rejlő okokon alapszik és teljesen független a külső tényezőktől. Schimper és követői szerint a növénynek egyik alaptulajdonsága, hogy bizonyos ideig tartó növekedés után pihenésre térjen. Akik így gondolkodtak, azok csak az éghajlat egyformaságát tartották szemük előtt, de elmulasztották megvizsgálni a talajnak a növény életére való befolyását; mert hiszen nagyon is valószínű, hogy a talaj összetétele is változónak van kitéve és ez a változás a növényre is kihathat. Lehetséges feltételezni, hogy a trópusok fája a gyökérzete körül levő talajt változatlanul hagyja, mert hiszen akkor, amikor a fa legerőteljesebben fejlődik, gyökérzetével okvetlenül erősen kihasználja a talaj táplálóanyagait. Ezek csökkenése és esetleges kimerülése folytán kell, hogy a növény fejlődésében is lassúbb tempó álljon be: a növény tehát pihenésre tér. Amikor azután a talaj mélyebb rétegeiből, vagy a lehullott levelek elhalása következtében a talaj felső részéből újabb tápanyagok jutnak a gyökérzet közelébe, akkor a fejlődés újból megindul.

(H. André: Über die Ursachen des periodischen Dickenwachstums des Stammes. Zeitschr. f. Botanik. 12. Jahrg 1920. 177.)

A kukorica hybrid-természete sejtteni vizsgálatok alapján is igazolást nyert. Kuwada japán tudós vizsgálata szerint az egyes kukoricafajtákban a chromoszomák száma hol 10, hol 12. Ezek a számok, valamint a chromoszomák alakja és oszlási módja megerősíti Collins elméletét, mely szerint a kukorica az *Euchlena mexicana* és egy *Andropogon*-féle pázsit hybridje volna.

(Kuwada: Die Chromosomenzahl von Zea Mays. Journ. of the College of sc. Imp. Univ. Tokyo. 1919. 39. Art. 10. 148 old.)

A chlorophyll színjászsága régóta ismeretes. A növény zöld festékének, a chlorophyllnak alkoholos oldata áteső fényben élénk smaragdzöld, ráeső fényben vörvörös. Stokes közölte először, hogy az élő zöld levél is fluoreszkál. Ezt a megfigyelést később mások is megerősítették. Stern Kurt rendkívül alapos kísérletek alapján arra az eredményre jutott, hogy a chlorophyll csak olyan oldatokban fluoreszkál, amelyekben valóban fel van oldva, de nem fluoreszkál az ú. n. kolloid-oldatokban. Ebből következik, hogy a chlorophyll-festék a chloroplasztban is valódi oldatban van jelen. Kérdés, melyik lehet ez az oldat? A szokásos laboratóriumi oldószerek nem jöhetnek szóba, mert ezek a növényi sejtre méreg gyanánt hatnak. Csakis az ú. n. lipid-oldatok és ezek sorában első helyen a lecythin-oldatok jöhetnek tekintetbe.

Maga a chloroplaszt pedig nem más, mint két alapanyag-

nak, úgymint a chlorophyll-lipoidplazmának és a hydroid-protoplazmának emulziója. A vizsgálatok további feladata volna megállapítani azt, hogy milyen szerepe van a fluoreszkálásnak az asszimiláció körül?

(Kurt Stern: Über die Fluoreszenz des Chlorophylls u. ihre Bedeutung beim Assimilationsprocess. Zeitschr. f. Bot. 13. Jahrg. 1921. 193 old.)

A rózsa hímpora meddőségének okát Cole az illető rózsafajok hybridtermészetében találta. A Harvard-egyetem arboretumának megvizsgálta 40 rózsafajtája közül csak ötnak volt teljesen ép pollenje. Hasonló eredményre jutott Forsaith is, aki az Onagraceae-családba tartozó fajok hybridjeiben szintén többnyire meddő pollent talált.

(R. D. Cole, Forsaith in The Bot. Gazette, 1916—1917. 62—63.)

A világitó baktériumok sokat foglalkoztatták a tudósokat. Abban megegyeztek, hogy a világitóképeség oxidáción alapszik, de ennek a folyamatnak részletei homályban maradtak. Gerretsen legújabb vizsgálatai sem oldották meg a kérdést. Gerretsen két világitóbaktériummal kísérletezett, a Photobacterium javanense-vel és a Ph. phosphorescens-szel. Kiderült, hogy a konyhasónak nagy szerepe van a foszforeszkálás létrejövetelében. Kiderült az is, hogy a konyhasó chlórja más savmaradékkal is helyettesíthető (úgy mint: Br., NO₃, SO₄, S₂O₃), anélkül, hogy a foszforeszkálásban csökkenés mutatkozna. A nátrium azonban legfeljebb csak magnéziummal helyettesíthető. Igen érdekes megfigyelése, hogy az ibolyántúli sugarak bár előlik a baktériumokat, azok foszforeszkálását nem szüntetik meg, az még évekig tovább tart. Ezt a jelenséget kétféleképpen lehet magyarázni. Az első magyarázat Molisch feltevését igazolná, amely szerint a foszforeszkáló baktériumokban bizonyos világitóanyag van, mely a baktérium halála után is világit. A másik magyarázat szerint a foszforeszkálás enzimes folyamat volna, mely a baktérium elpusztulása után is tovább tart.

Gerretsen elveti Molisch elméletét, mert lehetetlenek tartja, hogy az élő anyag oxidációs munkája nélkül a feltelezett világitóanyag elegendő oxigénhez jusson, amire pedig szüksége van, hogy hosszabb ideig világitásson. Az enzimes folyamat mellett bizonyít az a tény is, hogy a világitó baktériumokban eddig kimutatott egyetlen enzim, a katalase, a színeknek ibolyántúli sugaraival szemben is épen úgy viselkedik, mint a baktérium világitóképesége, azaz, csak hosszabb idő múlva tűnik el. Mivel Gerretsen csak két baktériummal kísérletezett, kérdés, vajon következtetései általánosíthatók-e?

A narkotizálásnak a növényre való hatásával már sokan foglalkoztak. A közönség legjobban az étterrel való narkotizálást ismeri, amely számos virágos növénynek korai hajtását eredményezi. Heibronn A. a „Naturwissenschaften“ című mű II. kötetében összefoglalta az idevonatkozó ismereteket.

Autonarkose-nak nevezi azokat a jelenségeket, melyeket a növény oxigénben szegény légkörben mutat. Ezek a jelenségek a következők:

1. A lélegzés rövid ideig tartó narkózis hatása alatt élénkül, hosszabb idő múlva azonban csökken.

2. Az erjedés folyamata Claude Bernard szerint teljesen szünetel. Heibronn azonban azt véli, hogy a típusos erjedést gyengébb és épen ezért nehezebben kimutatható oxidáció pótolja.

3. Az asszimilálás átmenetileg szünetel.

4. Az asszimiláció termékeinek szállításában nincs szünet. A keményítő oldása is tovább folyik. A cukor, asparagin és

más termékek felhalmozódása is szünet nélkül folyik; ennek következtében növekedik az osmotikus nyomás is, aminek viszont a szövetek burjánzása az eredménye. A hosszúságban való növekedés lassul, a vastagság irányában való növekedés ellenben gyorsul. Erősebb narkózis mellett azonban szünetel minden növekedés. Szünetel a kiválasztás is.

5. A sejtmagvak nagyobb fokú elváltozást szenvednek. A vakuolaképződés igen élénk. A sejtmag osztódása rendellenes.

6. A plazma szerkezetében fizikai változások mennek végbe. A plazma mozgásának lassulása folytán a chromatofórák helyváltozásában szünet állana be, ha maguk a chromatofórák aktív mozgása nem lenne élénkebb.

7. Az ingerlékenység csökken.

A narkotikumoknak az élő növényi anyag szerkezetére való direkt hatásáról azonban még semmit sem tudunk. Minden erre vonatkozó magyarázat még csak hipotézis.

A „korompenész“, mely az élő levelek felszínét fekete hártya módjára szokta bevonni, olykor egy-egy bokor vagy fa majdnem minden levelén mutatkozik; az üvegházi növényeket sem kíméli. Erről az igen feltűnő és kellemetlen, de szerencsére nem nagyon ártalmas bántalomról most már tudjuk, hogy olyan gombák okozzák, melyek a levelek felületére került édes nedvben tanyáznak. Ezt a nedvet vagy maga a növény, vagy a rajta élősködő levéltetvek választják ki. Mivel az édes nedvbe telepedett gombák nem a növényből táplálkoznak, azért csak közvetve ártanak a növénynek azzal, hogy fekete színükkel visszatartják a napfényt, minek folytán a levelekben az asszimiláció csökken. Neger 1917-ben nagyszabású kísérletei alapján megállapította, hogy teljesen helytelen eljárás, ha mi a „korompenész“-ről, mint egységes gombafajról beszélünk, mert a korompenészt különféle gombák társasága alkotja. Ennek a társaságnak összetétele sem állandó. A korompenészt alkotó gombafajok közül említhetők a következők: *Dematium pululans*, *Cladosporium herbarum*, *Botrytis cinerea*, *Hormiscium*, *Coniothecium*, *Penicillium*, *Atichia glomerulosa*, *Bactériumok és erjesztőgombák*.

A *Botrytis cinerea* sejtfaloldó képességéről Brown W. újabb adatokat közöl. Kísérleti úton igazolta, hogy ez a nagyon gyakori élősködő gomba, valamint vizes kivonata az élő növényi sejt falának középső részét, az ú. n. „középlamellát“, fel tudja oldani. Megállapította azt is, hogy a *Botrytis cinerea* ezen hatásában sem a sóskasavnak, sem a sóskasavas sók oldatának része nincs, hanem inkább bizonyos enzimeknek, melyek a *Botrytis*-még újat a sejt plazmájába egyengetik. Érdekes az a megfigyelése is, hogy a *Botrytis* a mohák sejteit nem tudja megtámadni.

(W. Brown: Studies in the physiology of parasitism. I. Ann. of Bot. 1915. 29. 213 old.)

A Margitsziget kavicsfeltöltésének első letelepült növényei. Hogy a Margitszigetet a Duna áradásától megvédjék, partjait hatalmas kavicsfeltöltéssel emelték. Néhány év múlva dús növényzet fogja az új partokat ellepni s akkor már nem lehet megállapítani azt, hogy mely növények voltak a frissen odahordott kavicssterület első letelepülői. A régebben emelt kavicspartokon helyenként már is eléggé sűrű bozótot alkotnak a fekete-nyárfa bokrai és közelükben a kisebb növényeknek egész serege talált új otthonra. Megfigyeléseim szerint a *Salsola kali* vert elsőnek gyökeret a kavicsalmokon, amelyeket még szét sem teregettek. Helyenként nagyobb mennyiségben jelent meg és rajta kívül más növénynek nyoma sem volt közelében. Régebben odahordott és már elegyengettett, de még laza

kavicsos nagyobb mennyiségben a következő növényeket láttam: *Corispermum nitidum*, *Polygonum aviculare*, *P. convolvulus*, *P. lapalhifolium*, *Kochia scoparia*, *Chondrilla juncea*, *Silene conica*, *Bromus tectorum*, *Setaria viridis*, *Eragrostis poaeoides*, *Convolvulus arvensis*, *Oenothera biennis*, *Artemisia vulgaris*. Ezeket a tömegesen előforduló növényeken kívül számos más növény is tarkította a kavicsot, amelyek sorából, mint feltűnőbbeket ki kell emelnem a *Gypsophila hungarica* bokoralakú szép töveit és a *Chamaenerion palustre* néhány, szépen virágzó példányát. Érdekes, hogy utóbbiak a szigetnek csak a Buda felé eső partnak északi részén voltak láthatók. A *Kochia* és a *Corispermum* is csak a nyugati parton jelent meg. Az első letelepülők tehát főképpen részint erőteljesebb kőrös növények, részint gyengébb, a földre lecsepült növények voltak. Csak amikor a kavics szemei jobban összetapadtak és a talaj megkötöttebb lett, jelentek meg a mohák apró gyepesekéi. Az első letelepülők kétségkívül magvakból fejlődtek ki. Hogy a magvak már benn voltak-e az odahordott kavicsban, vagy a szél hordta oda, azt nem tudjuk.

Moesz.

Kisebb közlemények az állattan köréből

A gorilla pusztulása. Az utolsó három esztendőben a gorilla majdnem teljesen kipusztult. Elterjedése a Kongofolyótól Kamerunig terjed. Egy ritkább, hegyi változatát V. Beringer fedezte fel a Kivu-tó közelében, Német-Kelet-afrikában, amely terület ma belga fennhatóság alá tartozik. Különösen ezt a gorillát fenyegeti a kipusztulás veszedelme. Hogy milyen rettenetes módon öldökölték ezt az igen érdekes, emberszabású majmot, azt legjobban, a nemrég megjelent következő három vadászati munkából láthatjuk. Az egyik könyvet, melynek címe: „A törpék és a gorillák országában“, Vilmos svéd herceg írta; a másik szerzője: T. A. Barns és címe: „A Kongo vulkánterületén keresztül“, a harmadik címe: „A legvilágosabb Afrikában,“ szerzője: K. Akeley.

Vilmos svéd herceg és társasága 14, Barns 3 darabot és Akeley 9 gorillát ejtett el. Akeley az élő gorillák számát mindössze 50, vagy legfeljebb 100 darabra becsülte, de lehet ötvennél kevesebb is, úgy, hogy a fent említett vadászoktól elejtett gorillák számát (26) igen nagynek kell mondanunk. A kipusztulás lehetőségéről különben mind a három „sportsman“ megemlékezik. Részük van a gorilla pusztításában a newyorki, londoni és stockholmi múzeumoknak is, a melyek érthető okokból, mindent elkövettek, hogy ezt a ritka állatot megszerezzék. Teljesen érthetetlen azonban, hogy miért lőtt a svéd herceg 14 darabot, amikor a stockholmi múzeumban már úgyszólván elég példány volt belőle.

A gorillák pusztítása ellen Sir Albert Gray emelte fel szavát, melynek az angol sajtóban nagy visszhangja támadt. Kifogásolja azt, hogy a múzeumok sportférfiakkal gyűjtjenek, mert ez fölösleges vandalizmushoz vezet. A gorilla vadászását különben sem tartja jóérzésű vadászhoz méltó mulatságnak. Ezzel szemben Vilmos svéd herceg a gorilla vadászását a legizgatóbb és legnehezebb sportnak minősítette. Barns szerint még az az ember is, akiben az emberi érzésnek csak a legkisebb szikrája van, nem tud szabadulni attól az érzéstől, hogy a gorilla elejtésekor a gyilkosságnak egy nemét követte el. Csodálatos, hogy ennek dacára Barns ép úgy gyilkol, mint Akeley, aki, midőn egy 10 tagú családra bukkant, nyugodtan öli meg

a családapát, az anyát és megsebesít egy fiatal. Maga Akeley írta, hogy a megsebzett fiatal szívettpő kifejezéssel hentergett mintha irgalomért esedezne és védelmet keresve, az egyik kísérő karjaiba menekült, aki egy szűrővel véget vetett életének. Akeley két nappal később még egy anyát lőtt. Gray sokáig élt a trópusok alatt, de soha eszébe sem jutott, hogy gorillára vadászson.

A mai technikai felkészültség mellett a gorilla teljesen ki van szolgáltatva a vadásznak, úgy hogy vadászata nem veszedelmes és nem indokolt. Tapasztalt vadászok szerint a gorilla állítólagos vadsága a mesék országába tartozik. A megsebzett állat természetesen védi életét, úgy, ahogy tudja. Barns szerint a gorillára vadászó ember kevesebb veszélynek van kitéve, mint az, aki egy forgalmas londoni utcán áthalad, vagy az, aki repülőgépen utazik.

A nagy állatok súlya. Azokat az állatokat, amelyeknek súlya az 1000 kg.-ot (1 tonna) eléri, óriásoknak szoktuk mondani. Az óriás állatok száma sokkal nagyobb, mint gondolnók.

A gerinctelen állatok között csak kevés az óriás. A mély tengerek fenekén élő óriás rák, melynek két ollója közt 6½ métert tesz ki a távolság, ép úgy nem éri el az egy tonnányi súlyt, mint az „óriási kagyló“, melynek héja 150 kg.-ot nyom. Ellenben a polipok, melyeknek 5–6 m. hosszú karjaik vannak, 2½–5 tonnára becsülhetők; elérik tehát az elefánt súlyát.

A gerincesek közt több az óriás. Különösen a halak közt akadnak ilyenek. A 16–20 m. hosszú „érdes cápa“ súlya 50–100 tonna; a 10 m-nél hosszabb „óriási cápa“ súlya 20–80 tonna közt váltakozik. A 6–8 m. hosszú „grönlandi cápa“ súlya 6 tonna; a „sas rája“ súlya pedig 5 tonna körül van.

A legnehezebb állatokat az emlősök között találjuk. Az 1 tonna súlyt már a nagyobb szarvasmarha-fajták (péld. a bölény) is elérik.

A viziló és az orrszarvúak súlya	2—3 tonna
A 3—3½ m. magas elefántok . . .	6—8 „
A kardszárnyú delfin	7—8 „
A kétfogú cet	10—12 „
A sarki bálna	23—45 „
A 17 m. hosszú biscayabálna . . .	100 „ és több.
A 24—26 m. hosszú finnabálna	200—400 „
A 22—24 m. hosszú grönlandi bálna	300 „
A 30—33 m. hosszú óriás bálna	350—450 „

Utóbbi a föld legnehezebb állata.

A legkisebb emlős állat, a törpe denevér súlya csak 3·7 gr.

A Himalaya legmagasabb régióinak állatvilága. Sokáig azt hittük, hogy a magas hegységekben, az örök hó határa felett nem élhetnek meg az állatok. Ezt a véleményt megdöntötte az az expedíció, mely a Mont-Everest megmászására indult. Kiderült, hogy a hóhatár felett is egész sereg állat él. 1300 méterrel a hóhatár felett apró pókokat fedeztek fel, amelyek egyébként táplálék hiányában, egymást falták fel. Az expedíció tagjai 5866 m. magasságban vadjuhot és nyulat láttak sőt megtaláltak egy fülemüle-féle madárnak a fészket is. 6000 m. magasságban, ahol pedig a növényzetnek már nyoma sincs, szöcskéket találtak, 7000 m. magasságban egy saskeselyűt, méheket és lepkéket figyeltek meg. A holló 9000 m. magasságig emelkedett. A nagy magasságban élő állatok sajátságosan alkalmazkodtak környezetükhöz. Így a 4000 m. magasságban élő vad-disznókat sűrű erős szőrözet fedte. Megfigyelték azt is, hogy a hollók a hideg ellen úgy védekeztek, hogy a vad-

juhok erősen gyapjas hátán aludtak. A nagy magasságban élő állatok, az emberektől, minthogy még nem ismerték őket, nem félték.

Struccenyésztés Délafrikában. A legtöbb struccot a Fokföldön, Outshoorn környékén tenyésztetik. Itt, mintegy 60 év óta űzik a struccenyésztést, mely a város lakóinak jó módot biztosít, amiről maga a város és a környéken levő villák is tanuskodnak.

A tenyésztett struccok ép oly szelídek, mint a mi házi szárnyasaink. A legtöbb farmon, különösen Karoo vidékén, a struccokat egész éven át a steppeken tartják és csupán „aratásra“, azaz tollaiknak levágása céljából, terelik őket össze félevenként. A legszebb tollakat a lucernásokon legelő struccok szolgáltatják. A struccenyésztés, ahol beválik, jobban fizet mint a gazdálkodásnak bármely más ága. Egy pár strucc után, évenként 20 kis struccakásra lehet számítani, amelyek feléves korukban már első dísztollaiktól megfoszthatók. A legújabban kitenyésztett struccváfaj, mind-egyik szárnyában 42—45 dísztollat növeszt.

Dr. Éhik Gyula

Kisebb közlemények a kémia és a technológia köréből.

Adatok a mozgófényképipar méreteihez. A *Scientific American* című havi folyóirat 1922. évi kötetének áprilisi füzetében megjelent egy hosszabb közlemény, amely tárgyalja ama eljárásokat, amelyekkel a fényképfelvétel készítése folyamán nyert hulladékokból az ezüst kiválasztható és értékesíthető. Az említett közlemény címe egy kissé hangzatos [Tonnákra rugó ezüstmennyiségek a hypo-nevű hulladékból. A jelenlegi mozgófényképiparnak nagyon érdekes mellékterméke.]. Egyébként a közlemény részletesen tárgyalja a mozgófényképek készítéséhez szükséges nyers filmek készítését, a képek felvétele és előhívása alkalmával végbemenő folyamatokat, a használt oldatokat és kimerítően magyarázza, hogyan és minő hulladékok keletkeznek. Majd ismerteti az Amerikában használatos eljárásokat, a melyekkel az említett hulladékokból az ezüst, fém-ezüst alakjában, leválasztható. Ebben semmi meglepő nincs. Mert mindenféle hulladékból, alkalmas eljárásokkal, a bennük levő értékes alkatrészek kiválaszthatók. Jövedelmezően ez az esetben történhetik meg, ha a kiválasztott alkatrész megfelelő értékű. Minél tetemesebb a kiválasztott alkatrész értéke, annál csekélyebb százalékos mennyiség jelenléte esetén érdemes azt kiválasztani. Míg tehát az arany-, a platina-, az ezüst-tartalmú hulladékok feldolgozása kifizeti magát még az esetben is, ha ezeknek százalékos mennyisége azokban csekély, nem fizetné ki magát az ugyanilyen százalékos réz-, ólom- vagy vastartalmú hulladéknak feldolgozása, illetve belőlük a fémréznek, az ólomnak vagy vasnak a kiválasztása.

Az amerikai mozgófényképipar központja és főszékhelye Los Angeles város és környéke Kaliforniában. Mintegy 3—4 cég foglalkozik különösebben az ezüsttartalmú hulladékok feldolgozásával, és havonta belőlük átlagosan mintegy fél tonna ezüstöt választanak ki. [1 amerikai tonna 2000 font = 907·20 kg.] Eme egyetlen adat is eléggé megvilágítja az amerikai mozgófényképipar méreteit. Találunk azonban az említett dolgozatban még egyéb, erre használható adatokat is.

A Los Angeles-ban és környékén működő mozgófényképipar-műtermek, ha teljes erővel dolgoznak, havonta mintegy 12 millió láb filmet dolgoznak fel, amelynek előhívására meg-

közelítőleg 30 ezer gallon-nyi előhívóanyag szükséges [1 láb = 30·48 cm., 1 gallon = 4·54 liter]. Ebből a felhasznált előhívó mennyiségből kiválasztható átlagos ezüstmennyiséget, havonta 10 ezer unciára becsüli az említett közlemény [1 troy uncia = 31·10 g., 1 troy font = 373·24 g.] (1 kereskedelmi font = 453·59 g.).

A filmek egy része lyukasztatlanul kerül a műtermekbe, holott a bemutatáshoz, a lepergetéshez szükséges, hogy azok széle átlukasztassék. Gépek segítségével végzik el ezt a műveletet és sok-sok millió lábnyi filmnek átlukasztása, jelentékeny mennyiségét szolgáltatja ama kerek lapocskák-nak, amelyek a lyukasztatás alkalmával a filmből kivágnak. A los-angelosi gyáraknak egyike, amely filmlukasztással foglalkozik, közli, hogy nála ilyen hulladékból havonta 2 tonnányi mennyiség gyűlik össze. Eme hulladékból meglehetősen egyszerű módon választják ki az ezüstöt. Elégetik a szervez alkotórészeket és kiolvasztják a visszamaradó hamut. Eme kivágott filmlapocskák hamujának minden fontja 5—6 uncia fém-ezüstöt szolgáltat. S egy tonnája eme lapocskák-nak az elhamvasztás előtt, úgy mondják 100—150 dollár értéket képvisel.

A los-angelosi mozgófényképipar hulladékaiból minden hónapban átlagosan fél tonna ezüstöt választanak ki, amely mennyiség elégséges volna 13·950 darab Egyesült Államok-beli ezüst dollár kiveréséhez. Még három vagy négy évvel ezelőtt, az összes los-angelosi műtermekben felhasznált előhívókat a városi csatornába vezették, vagy más úton-módon távolították el, miután nem tartották azokat eléggé értékeseknek arra, hogy érdemes volna fáradozni ezek feldolgozásával.

Újabb olajkeményítő-eljárás.¹ Az olajok keményítése vagy szilárdítása egy olyan eljárás, amidőn a folyékony halmazállapotú zsírokkal — olajokkal — kémiaiilag hidrogént vétetünk fel. Ennek következtében azok szilárdakká és számos célra sokkal alkalmasabbakká válnak. Keményítés útján nemcsak ipari célokra alkalmas zsiradékokat készítenek, hanem étkezésre valókat is. Az említett eljárás folyamán szükség van ú. n. katalyzátorokra is; azaz olyan testekre, amelyek siettetik annak a folyamatnak a lefolyását s azonfelül növelik még annak hatáskörét is. Eme katalyzátorok a keményítési eljárások folyamán nem változnak meg, csupán csak ennek lefolyására gyakorolnak kedvező befolyást. Egy olasz szaklap szerint [Giornale di chimica. Október, 1921] újabb alkalmas katalyzátort találtak e célra, amely a magnézium és a nickel kettős szilikátja. Ennek használata nagyon figyelemre méltó eredményeket szolgáltat.

Ennek az új katalyzátornak előnye, hogy a sötétszínűre festett olajokból tökéletesen fehérszínű szilárd zsírokat létesít. Az eddigelé használt olajkeményítő-eljárásnál előbb meg kellett tisztítani a sötétszínű olajokat, mielőtt azokat szilárd zsiradékokká alakították át. (V. ö. Természettud. Közlöny 1916. évi kötete, 631. lap.)

Salétromsav gyártása ózon segítségével.¹ Az Észak-amerikai Egyesült Államokban nemrégiben salétromsav-gyártási eljárást szabadalmaztattak, amely eljárás szerint ammóniából állítják elő a salétromsavat ózonozott levegő segítségével, amely utóbbi salétromsavvá oxydálja — égeti el — az ammóniákat.

Cyánamidból állítják elő vízgőz segítségével az e célra szükséges ammóniákat. Az idézett közlemény megemlíti, hogy az ammóniák, kiszabadulása eme pillanatában

¹ Scientific American 1922. évi áprilisi füzet 275. lap.

— status nascens — salétromsavvá felette könnyen oxydálható, amikor is aránylag csekély mennyiségben képződnek a nitrogénnek oxigénnel való vegyületei. Az ezen eljárás folyamán használt készülék gömbalakú, fedéllel bíró edény, amely fedő, csavarok segítségével, arra egészen szorosan erősíthető.

E készüléknek mintegy a közepén köralakú, átlukasztott, diaphragma van elhelyezve s erre helyezik a cianámidet. Azután csavarok segítségével helyére erősítik a fedelet s ennek alkalmasan elhelyezett nyílásán át gőzt vezetnek a készülékbe. A gőz behatására a cianámid ammóniákká bomlik, amely a diaphragmán keresztül a készülék alsó részébe jut. A készülék fenekén át abba ózont vezetnek, amelyet összekevernek az ammóniákkal. Az ózon az ammóniákat salétromsavvá oxydálja, amely a fenéken alkalmazott lefolyáson elvezethető.

Az egész folyamat azért felette érdekes, mert gyakorlatilag az a salétromsavnak összes képződhető mennyiségét szolgáltatja. Nincsen sem elnyelhető tornyok, sem más oxydáló berendezésre szükség a nitrogén oxydjainak átalakítására, amelyek az ammóniáknak salétromsavvá történő átalakításánál egyébként szükségesnek mutatkoztak.

Újabb bőrkenőszerek.¹ A bőrből készült használati tárgyakat — lószerszámok, nyergék, kantárok, szíjakk — rendszerint állati eredetű zsiradékokkal kezelik, hogy hajlékonyak, puhák maradjanak s törékennyé ne váljanak. Ezeknél jóval olcsóbb bőrkenőcs készítését írja le a *Scientific American*, amely bizonyos körülmények között chrómmal cserzett bőrkénél is használható, s ásványi olajokból készül. Az ásványi olajat összekeverik méz-szappannal, amely megszünteti eme olajnak a bőrt keménnyé és törékennyé tevő tulajdonságait. Az ásványi olajhoz közömbös zsírokat vagy zsírsavakat adnak azért, hogy a kész keveréket vízzel emulgalhatóvá tegyék, s ezért azután nedves bőrön is fel lehet használni azt. Az elkészítés művelete abban áll, hogy az ásványi olajok és a zsírsavak keverékét 110° C.-ra fölmelegítik, majd apránként belekeverik a calciumhydroxid — oltott méz — kiszámított mennyiségét. Azután egy ideig állani hagyják a keveréket, majd egy keverőkészülékbe viszik át, hozzáadnak meleg vizet és a kihűlésig keverik. Eme készítménynek egy mintájában 8% méz-szappant, 8% közömbös zsírt, 64% ásványi olajat és 20% vizet találtak.

Ama ásványi olajok, amelyeknek fajsúlya 20° C.-on 0.91 — 0.94 között van, hengerolajoknak neveztetnek. Ezeknek lobbanási pontja igen hatásos módon úgy fokozható, ha hozzájuk a zsírsavak alumínium sóit adjuk 3—15% mennyiségben.

A salétromsav hatása a barnaszénre.¹ A *Scientific American* 1922. évi áprilisi füzetében a következőket olvashatjuk: „Ha levegőn megszáritott, mintegy 25% nedvességet tartalmazó, finomra megőrölt barnaszénen lassan, fokozatosan salétromsav és kénsav keverékébe hintünk, olyan készítményt nyerünk, amely az eredeti szénnek salétromsavas származéka. Minden kg. szénre 5 kg. savkeveréket számítanak, amely 7 1/2 rész tömény kénsavból és 5 rész 1.42 fajsúlyú salétromsavból készül. A nitrálás műveletét közönséges szobahőmérsékletnél végezzük és a szenet a savkeverékével mintegy egy óra hosszáig hagyjuk érintkezésben. Ezen idő elteltével az egész keveréket vízbe öntjük s a csapadékot vízzel jól kimossuk. A nitrált készítmény színe vörösbarna, az eredeti szénél valamivel könnyebb és 3.80% o

nitrogént tartalmaz. A salétromsavas szén majdnem tökéletesen feloldódik acetonban, pyridinben, dichlorhydrinben ép úgy, mint benzol és borszesz keverékében.

E készítményből a hozam majdnem 100%-os. A salétromsavas szénnek pyridinrel készült oldatát vízzel gíghatjuk anélkül, hogy az megzavarosodnék. Az oldat épen úgy habzik, mint a szappan oldata, csak nem oly nagy mértékben. Különböző ásványi savak, chlorbarium, ezüstnitrát és egyéb sók csapadékot idéznek elő benne. Amidőn eme oldatból mészsókkal csapadékot létesítettek, ebben 6.3% calciumoxydot találtak.

A salétromsavas szén borszeszes káiluggal barnásfekete színt ölt. Ha leöntjük e maró oldatot és vízzel felvesszük a maradékot, sötét feketeszínű oldatot nyerünk, amely savakkal és sókkal szemben ugyanúgy viselkedik, mint a pyridines vizes oldat.

A szénitrátnak acetonos, vagy borszeszes — benzolos oldatait elpárologtatva, ezek lakk- vagy firniszszerű réteget hagynak hátra. Ez teszi ezt a terméket arra alkalmasá, hogy a festő és lakkozó iparágakban alkalmazzák.

A szulfocyan-vegyületeknek újabb felhasználás módja.¹ Említett vegyületek a világítógáz — kőszéngáz — gyártás melléktermékei. A világítógázból oly módon távolítják el a cyanvegyületeket, hogy azt átvezetik valaminő tisztító hatású közegen. Eme tisztító közeg vasoxydot is tartalmaz. A szulfocyan-vegyületek a tisztító közegben levő kén, vas és cyan egyesülése révén képződnek. A legtöbb figyelem, amit a közelmúltban a gázgyárak eme termékekre fordítottak, inkább abban állott, hogy új módját keresték annak, mi módon szabadulhatnak meg tőle, oly módon, hogy ferrocyanidokká alakították át, semmintsem hogy újabb felhasználási módjairól gondoskodtak volna.

H. E. Williams (Journal of the Society of chemical Industry 1921. év 221—224. lap) felhívja a figyelmet ama tényre, hogy a szulfocyanátok jó eredménnyel használhatók a pergament-papír — a cellulózából gyártott vulkán fiber — a mercerizált gyapot gyártásánál és a rostok fonásánál.

(A gyapot mercerizálásának ama eljárását nevezik, amidőn hosszúrostú gyapotféleségeket tömény hideg nátronlúg behatásának vetnek alá. A cellulózrostot ebben felduzzad s vízzel való kezelés után más fizikai sajátságokat ölt, szilárdabbá válik és mindezekeken felül selyemre emlékeztető fényt nyer. — A vulkánfiber nevű készítményt úgy nyerik, hogy táblapapírt [pappendekli, vastagabb rétegű enyvtelenített papíros] mintegy 40%-os chlór-zink-fürdőben áztatnak s utána magasabb hőmérsékleten sajtolásnak vetik alá. A chlór-zink kimosása és a készítmény kiszáritása után, levegőnek bőséges mennyiségű hozzájárulásával, az kémiailag és mechanikailag is, rendkívül ellentállóvá lesz. Eme készítmény épen úgy megmunkálható, mint a tégel, vagy mint a fa. Különösen ellentálló képességű szállító-tartányok, edények készítésére alkalmas és emellett jó szigetelőanyag is. Glycerin hozzáadására hajlékonyabbá válik, amikor is mint gummi, vagy bőrpótlék használható. Főleg Amerikában gyártják, ahol egyebek közt szelepbillentyűket készítenek belőle.

Pergament-papír az említett vegyületek segítségével úgy készül, hogy a papírt szulfocyan-savas méz és sósavas méz oldatába mártják. Mindkét oldatot a forráspontjánál használják. Ezúton igen erős pergament-papír készíthető. Ebből a pergament-papírból úgy készül a vulkánfiber, hogy azt újból szulfocyan-savas mézfürdőben áztatják, azután

¹ *Scientific American* 19.2. évi áprilisi füzet 275. lap.

¹ *Scientific American* 1922. évi áprilisi füzet 275. lap.

hengerlőben sajtolják. Az így nyert készítmény igen nagy mértékben emlékeztet a növényi elefántcsontra, fűrészlehető, esztergályozható, átlukasztható, igen szépen fényezhető és különböző módon megmunkálható.

Papír zabhéjból.¹ S. D. Wells írja, hogy a zabhéj előnnyel használható úgy papírpép, mint szalmatábla-papír gyártására. A zabhéjat mész segítségével foszlatják szét. A készítmény előállítására nem okoz nagyobb költséget, mint amikor lemeztábla-papírt készítenek szalmából. A zabhéjból előállított készítmény kevésbé erős, mint a szalmából gyártotté, azonban az alább említett két nyersanyag hozzáadása igen szívós papirost szolgáltat. A zab héjából papírpépet készítve, ahhoz gyapotrongyokat és gyapotmaghéj-rostot adva, a szulfátos eljárás szerint kezelik. Ily módon nagyon jó hozamot értek el, a nyert készítmény kitűnő volt, ami igen sokat ígérő forrásává teszi papírpép-gyártás szempontjából ezt a nyersanyagot, amelyből úgy könnyvnyomatási célokra szolgáló papír, nemkülönben írópapír is készíthető.

A Bentonit nevű, kevésbé ismert ásvány alkalmazhatósága.¹ A *Bentonit*, kevésbé ismert ásványnak rendkívüli kémiai és fizikai sajátosságai annak ipari értékesíthetőségét sokféle módon lehetővé teszik. Az említett név maga nem jelez egy bizonyos ásványt, hanem az agyaghoz hasonló anyagoknak egy csoportját, amelyek alkali-oxidot és 5—10%-nyi mennyiségben alkaliföldet tartalmaznak. A közelmúltig a *Bentonit* használata, alkalmazása korlátozott és vajmi csekély jelentőségű volt.

A szappangyártás folyamán tapasztalták azt, hogy többféle *Bentonit* a szappan anyagának 25—50%-át képes helyettesíteni s az ily módon készített termékek minden tekintetben még mindig olyan jók, mint a közönséges szappanfélék. A *Bentonit*ok másféleségei igen hatásos ragasztók készítésére bizonyultak alkalmasoknak. Főképpen olyan pép készül belőlük, amellyel papír fémekre ragasztható. Felemlítik, hogy *Bentonit*-ragasztóval fémekre ragasztott címkék nem göndörödnek össze és nem hullanak le. A *Bentonit* meglehetősen nagy mértékben képes vizet elnyelni. Ezért ajánlják, a nyers petróleum és egyéb olajok víztelenítésére is. Alkalmazásának egyéb módzatai közül még felemlíthetők: a massage-nál használatos krémek valamint a lakkfestékek és a nyomdafesték készítésénél mint alapanyagot használják. Alkalmazzák továbbá sűrű kenőanyagul és olajjal keverten kenőcsül is.

Dr. Windisch Rikárd.

Kisebb közlemények a csillagászat köréből.

Új üstökösök. A folyó évben eddig három új üstököszt fedeztek fel, melyeknek ideiglenes elnevezése a felfedezés sorrendjében 1925.a, 1925.b és 1925.c üstökös. Az 1925.a üstököszt 1925. március 22-én Simeisben (Krim félszigetén) Schain és tőle függetlenül Comas Solà a Barcelonában lévő Fabra csillagvizsgálón fedezte fel. Felfedezése óta több helyütt igen gyakran észlelték. Az eddigi megfigyelésekből számított pályája szerint az üstökös június hó folyamán a Sextans csillagképben (az Oroszlán és a Hydra között) fog tartózkodni. Perihelátmenete augusztus 27-én következik be. Perihelátávolában 4.22 csillagászati egységre lesz a Naptól s e nagy perihelátávola miatt igen gyenge fényű lesz. Nagyobb távessőkben egy ívperc átmérőjű, elmosódott, kerekalakú ködfoltnak látszik. Az 1925.b üstököszt Reid

fedezte fel 1925. március 24-én. Felfedezése pillanatában az égnek egyenes emelkedés = 13 ó. 29 p. 48 mp., déli elhajlás = 20 fok 16 ívperc értékekkel megadott helyén állott. Az üstököszt először a fokföldi csillagvizsgálón észlelték; március végén Bécsben, Milanóban, Lembergben, Heidelbergben, Lissabonban is. Perihelátmenete július 29-én fog bekövetkezni, de erős dél-felé irányult mozgása miatt csak a déli földgömbön lesz észlelhető. Mikor a földhöz legközelebb jut, akkor is 1.1 csillagászati egységre lesz a földtől. (A csillagászati egység = a Nap—Föld távolságával.) Az 1925.c üstököszt Orkész Krakkóban a Pegazus csillagképben április 4-én fedezte fel. Felfedezésekor fénye egy 9-ed rendű csillaggal volt egyenlő és magja 4—5 ívpernyi átmérővel bírt, mely központi sűrűsödést mutatott. Perihelátmenete április 1-én következett be, mikor 1.1 csillagászati egységre állott a Naptól. Ez az üstökös szabad szemmel látható. Május 23-án gamma Cassiopeiáé fölött tartózkodott és május végéig átszeli a Cassiopeiát és belép a Camelopardes csillagképbe és ennek északi részéig mozog, úgyhogy június folyamán igen közel jár a sarkcsillaghoz.

*

Az 1925-ben esedékes visszatérő üstökösök. Tekintve, hogy a zárt pályán mozgó 25 üstökös közül a folyó évben ötnék visszatérte (l. Stella-csillagászati almanach 36 lapját) is várható, továbbá arra, hogy még néhány új üstökös felfedezése is remélhető, a folyó év eléggé mozgalmas lesz üstökösökben. A visszatérő üstökösök közül a Tempel II., a Tempel—L. Swift-, a Wolf-, a Brooks- és a Faye-féléknek visszatérte esedékes. A Tempel II.-félének perihelátmenete augusztusban következik be. Ezen 1873-ban felfedezett üstökös 5.17 év alatt kering a Nap körül oly pályán, melynek Naptól való legkisebb távolsága 1.3, legnagyobb távolsága pedig 4.9 csillagászati egység. Eddig 6 ízben tért vissza. — A Tempel—L. Swift-félet még 1869-ben fedezték fel; keringési ideje 5.68 év és eddig mindössze öt visszatérést észlelték; a legutolsó 1915-ben következett be. — A Wolf-féle üstökös felfedezése 1884-ben történt, keringési ideje 6.80 év. Eddig négy visszatérte volt megfigyelhető (1884., 1891., 1898. és 1911-ben). — A Brooks-félének felfedezése 1889-re esik és három ízben tért vissza (1896., 1903. és 1910-ben). Keringési ideje 7.10 év. A legutolsó visszatérte ideje 1917/18. telére esett, de nem volt megfigyelhető. A pályaszámítás szerint 1886. július 9-én majdnem súrolta Jupiter felületét. A Faye-féle üstököszt 1843-ban fedezték fel, eddig 8 ízben (1851., 58., 65., 73., 80., 88., 95. és 1910-ben) tért vissza; 7.44 évnél nagyobb keringési idejének megfelelően 1902-ben és 1917-ben is vissza kellett volna térnie, de e két jelensége elmaradt.

Kis bolygók felfedezése 1923/24-ben. 1923. július 1-től 1924. június 30-áig összesen 108 új kis bolygót fedeztek fel. De a felfedezések még nem tekinthetők véglegesen biztosítottaknak, mert az új objektumoknak negyedét nem sikerült később megtalálni, további 29-nél pedig a későbbi megfigyelések nem voltak elegendők pályájuk pontos kiszámításához. A jelzett időtartamban mindössze 29 kis bolygót lehetett folyó számmal megjelölni. A megjelölt kis bolygók száma ezekkel 1024-re emelkedett.

Az új, azaz biztosítottak tekinthető 29 új kis bolygó fénye mind 12-ed rendű csillagnál kisebb, úgyhogy csak jobban felszerelt csillagvizsgálóban észlelhetők. Földtől való változó távolsaik szerint az egyeseknek fénye 5 csillagrenddel is változik. Ilyen pl. az 1011-es kis bolygó, amely mikor hozzánk legközelebb állott, 13-ad rendűnek, amikor pedig tő-

¹ Scientific American 1922. évi áprilisi füzet 275. lap.

ünk legtávolabb jutott, 17,5-ea rendűnek mutatkozott. Az összes új kis bolygók közepes fényességéből meg volt állapítható, hogy ezen eddig ismeretlen égitestek átmérői 5 kilométer és 98 kilométer értékek között változnak. Köztük legkisebb átmérője az 1009-es számú kis bolygónak van (5 km.); legnagyobb átmérője (98 km.) ellenben az 1021-es számúnak van. Az 1009-esnek és 1019-esnek naptól való távolsága majdnem egyenlő, úgyhogy egymáshoz igen közel juthatnak. Ezért az 1009-es kis bolygó igen alkalmas lesz a Mars bolygó tömegének újabb meghatározására.

Nagy saját mozgással bíró A. típusú csillag. Luyten a Harvard csillagvizsgálón egy oly A. színképtípushoz tartozó csillagot fedezett fel, amelynek feltűnő nagy saját mozgása van; saját mozgásának értéke 0,366 ívmásodperc. Radiális sebességének meghatározása céljából végzett megfigyelések 61 km/sec. értékre vezettek. A csillagnak színképi úton meghatározott abszolút fényességéből parallaxisára 278 parsecnyi érték adódott, melyből ki volt számítható, hogy e csillagnak (neve C. D—26° 16876) teljes sebessége 487 km/sec, mely az égnek 288 foknyi galaktikus hosszal és 4 fok szélességgel meghatározott pontja felé irányult.

Tass Antal.

KÖNYVSZEMLE.

Kezdetnők-e ezt a rovatot más névvel most, a Jókai-centenáriumban — irodalmunk e „szent év“-ében — mint éppen népszerű nagy regényírónkéval? Jókai két nagy kiadója — a *Révai Testvérek* és a *Franklin-Társulat* — összefogva (ami a mai széthúzó világban már maga örvendetes jelenség), új, centénáris kiadást rendeznek Jókai műveiből. E kiadás válogatott lesz. Nem omlalja magában — mint a „nemzeti díszkiadás“ tette, Jókai minden írását, de a tervezett ötven kötetben minden olyan munkája bennfoglalatik, amelyekből az egész Jókai — az ő teljes lelki képe — kialakul. „Nagysága benne van egészen“ e kiadásban, mondja a szép előszóban Rákosi Jenő, méltatva egyben Jókai halhatatlan egyéniségét, géniuszát is és régényeit, amelyek „művészi és irodalmi értékük mellett újszólván történelmi események számába mennek“.

A kiadás lehetőleg tízkötetes sorozatokban fog megjelenni, s az első tíz kötet — igen szép kiállításban, gyönyörű, tiszta nyomással — már a könyvpiacra került. Ez a sorozat az *Erdély aranykora*, *Török világ Magyarországon*, *Egy magyar nábob*, *Szerellem bolondjai*, *Fekete gyémántok* s a *Mégis mozog a föld* című regényeket tartalmazza. Örömmel adjuk hírül, hogy ennek az első sorozatnak első, háromezzer példányos kiadása máris teljesen elfogyott, úgy hogy a kiadók már a második kiadást is elkészítették s árusítják. Hiszen azt mindenki tudta, hogy Jókai még mindig nagy varázserővel bír az olvasóközönségre, — de a mai sanyarú gazdasági viszonyok között ilyen példátlanul fényes eredményt még sem mert remélni senki. Végzetlenül örvendetes jelenség ez, biztató fény sugar a magyar éjszakában — úgy gazdasági, mint kulturális szempontból, mert hiszen ezen a két tényezőkön épülhet csak fel nemzeti jövőnk. Ez a siker lehetővé teszi, hogy a centénáris kiadás második tízkötetes sorozata már a nyár végére megjelenjék, — a karácsonyi könyvvásár idejére pedig valószínűleg meg fog jelenni a harmadik ciklus is. Kell-e biztatnunk nekünk is a mi olvasóinkat, Jókai vásárlására? Legfeljebb azt ajánljuk, hogy siessen kiki ennek a kitűnően összeválogatott és remekszópen kiállított kiadásnak megszerzésével, mert addig-addig, hogy elfogy a már for-

galomban lévő második kiadás is, és akkor — legalább egy darabig — mégis csak várni kell a *harmadikra*.

Végzetlenül érdekes és értékes könyvújdonság a *gróf Tisza István összes munkái* című nagyszabású vállalat második kötete, amely a halhatatlan államférfinak a világháború első félévében írt leveleit, egyes előterjesztéseit tartalmazza. E munkákat *Balogh Jenő*-nek, az Akadémia fáradhatatlan főtítkárának szerkesztésében az „Országos Tisza István Emlék-Bizottság“ kezdeményezésére és támogatásával a *Magyar Tudományos Akadémia* adja ki, a nyomdai előállítás gondos munkája pedig a *Franklin-Társulat* régi híres nyomdáját dicséri.

Ez a Tisza-leveleket tartalmazó kötet a legérdekesebb olvasmányok egyike. Tisza István általában az őszinte megnyilatkozások embere volt, de viszont sokkal tartózkodóbb, hogy sem a hazája jól felfogott érdekében kifejtett munkássága indító okainak, az ezeket előidéző és beismerő körülményeknek részleteiről beszélni szeretett volna. Ezek a levelek élénk világot vetnek sok tetteire, intézkedésére, sokat megmagyaráznak, sokat megértetnek nagy lelke vívódásaiból s úgy rávilágítanak hatalmas egyéniségére, hogy az a maga teljességében és tökéletességében tükröződik e könyv lapjairól. Félreérthetetlenül kitűnik e levelekből, hogy Tisza István mennyire ellenezte a háborút, hogy a kettős monarchia minden vezetőtényezője között ő volt az egyetlen, aki a hebehurgya beugrás helyett az örvények békés áthidalásának álláspontját foglalta el. Az is kitűnik, hogy ha nem tudta megakadályozni a véres háborút, miért maradt meg mégis felelős állásában, s a maga érdekeinek rovására miért hallgatott mindig, valahányszor a felizgatott tömeg ő benne látta és vádolta a háború megindítóját? Ragyogva emelkedik ki e levelekből a Tisza István emberi mértéket szinte meghaladó alakja, azé a Tiszáé, aki a ránk kényszerített háborúban nem ismert más kötelességet, mint hogy példaadással, szóval és írással tartsa a lelket, a bátorságot, a bizalmat a magyarságban, a lankadatlan kitarásban látva legbizonyosabb zálogát a győzelemnek.

De nem csak az államférfi, nem csupán a közélet nagyszerű bajnoka lép élénk ezekből a levelekből. Az ember is ott tündöklék bennök, a maga tiszta egyszerűségében és egyszerű tisztaságában — a hűséges barát, a szerető rokon, a nép egyszerű fiainak meleg szívé pártfogója. Oh, akik tudtok gyönyörködni az igazi lelki nagyságban — s akik példányképet kerestek magatoknak, a hazafiúi és emberi erények követése érdekében: Olvassátok a Tisza István leveleit, s szívetek meg fog telni melegséggel, lelketek fölmagasztosul és megedződik nemes gondolatokra, értelmetek megtermékenyül nagy, szent elhatározásokra . . .

Hosszabb szünet után megjelent a *Kisfaludy-Társaság* egyik régi híres vállalatának: a *Sebestyén Gyula* szerkesztette *Magyar Néphöltségi Gyűjtemény*-nek XIV. kötete, a *Nagyszalontai Gyűjtés* című, melynek anyagát a *Folklore Fellows* magyar osztályának nagyszalontai gyűjtő szövetsége szedte össze, s amit *Kodály Zoltán*-nak, a nagynevű zenetudósunk közreműködésével *Szendrey Zsigmond* tanár szerkesztett. A kötetet — igazán elismerésre méltó áldozatkészséggel — az *Athenacum* állította ki, melynek a könyv tulajdona is. Ez a *Nagyszalontai Gyűjtés*, a Sebestyén Gyula érdekes előszava után, karácsonyi betlehemes játékokat, balladákat, szerelmi-, hazafias-, katona-, pásztor-, betyár-és borsdalokat, tréfás verseket, köszöntőket, siratókat, játékvverseket, meséket és mondákat tartalmaz, igen érdekes

jegyzetekkel kiegészítve. Felettből emeli az anyag értékét, hogy igen sok olyan darab van benne, amit gyermek- és ifjú korában Arany János — Nagyszalonta „nevezetes város” híres szülöttje — is ismert, s amelyek így kétségkívül hatással voltak költészetére, költői hangulata kialakulására. Így mindjárt a balladák elseje, a *Sára asszony* című, egészen azonos tárgyú Arany *Agnes asszony*-ával, s nagyon valószínű, hogy Arany ismerte az említett népi éneket.

*

Az írói centenáriumok gazdag terméséből az idén egy *háromszázados* nevezetés születési évforduló is kiemelkedik: az *Apáczai Csere János*-é, a jeles bölcészé, a kitűnő pedagógusé és kultúr-politikusé. *Neményi Imre* nyugalmazott államtitkárnak, a magyar neveléstudomány fáradhatatlan bajnokának az érdeme, hogy évtizedek óta tartó Apáczai-tanulmányai, s Apáczairól szóló írásai után most egy kötetben gyönyörű monográfiát nyújt a XVII. századbeli, korán elhunyt, tragikus sorsú tudósról, akit — csodálatosképpen — még ma sem ismernek és méltányolnak eléggé Magyarországon. Pedig már Bod Péter megmondotta Athénás-ában a 34 éves korában elköltözött Apáczairól, hogy ha tovább élhetett volna: „a tudományok is jobb lábra állottak volna, mivel nékie a tanításban nagy földön mása nem volt”.

Ónálló kutatásokon, szorgos tanulmányokon alapuló, érdemes könyvében — mely *Lampél R.* kiadásában jelent meg, részletesen ismerteti Neményi Apáczai életét, a Barczaság Apácza nevű községében ringott szegényes bölcstől kezdve a külföldön töltött tanulmányi éveken keresztül a gyulafehérvári Bethlen-főiskola katedrájáig, s onnét történt elmaradása után a kolozsvári iskola igazgató-székéig, s az ugyanottani temetőben hamar megnyílt, immár jeltelenül eltűnt sírig. A végtelen szeretet, sőt rajongás, mellyel hősnének valóban kivételes alakját körülveszi, itt-ott talán némi túlzásra is ragadja a szerzőt — különösen a sokak által Apáczai mesterének vallott Comenius megítélésében. De könyve legtöbb lapján magával ragad bennünket a lelkes és tudós szerző, s remélhetőleg az eddiginél a szélesebb körben fog érdeklődést kelteni három századdal ezelőtt élt nagy hazánkfiá iránt, akinek köszönhető, hogy „*Ramus* és *Cartesius* filozófiája a XVII. század közepén hazai tudományosságunkban polgárjogot nyert, — hogy a bölcsészet magyar nyelven előbb jutott szóhoz, mint más népeknek az ő nemzeti nyelvükön, — hogy az *Encyclopaedia* az ismeretek egész birodalmára kiterjedően előbb alapította meg a magyar tudományosságot, mint más nemzetek a magukét, — s hogy Erdélyben a nevelés és oktatás ügye a XVII. század második felében az európai szintjét jelezte”.

*

Csak sorrendben említjük utoljára — érdem szerint világerő sem utolsóként — a fáradhatatlan *Franklin-Társulat* egyik legutóbbi kiadványát: *Arany-nak Kisebb költeményei*-t, mikhez *Voinovich Géza*, a finom tollú irodalom-búvár írt rendkívül szép bevezetést és bőséges jegyzeteket, minden oldalról megvilágítva bennök a nagy költő életét, egyéniségét, költészetét, s alaposan, behatóan magyarázva a verseket. Mindent összevéve: mégis csak Arany a mi legnagyobb, legművészbibb, legnemzetibb költőnk. Ő az az örökéltű tiszta forrás, amelyhez elfáradva, eltikkadva, elcsüggedve — minduntalan vissza kell térnünk, s ő mindig új erőt, életkedvet önt belénk. A nemzetközi példák után induló modern írók és pártfogóik zajos tombolása közepett ma, elesettségünkben, kétszeresen szükséges az Arany műveinek szorgalmas olvasása s minél behatóbb tanulmányozása. *Voinovich* — ki most nagyszabású Arany-életrajzon

dolgozik — boldogult *Lehr Albert* után egyike Arany művei legalaposabb ismerőjének, s ezzel a kiadással is nagy szolgálatot tett nem csak irodalmunknak, hanem az irodalommal kapcsolatos nemzeti közérdeknek is, mikor nem csak elének tárja Arany lelkének kincsesházát, hanem bepillantást is enged e költői alkotó lélek mélyébe, ahonnan sohasem fakadt más, mint a szépnak, jónak, igaznak szeretete, s amely lélek a legnemzetiebbek közül való, amik csak valaha születtek és formálódtak a Kárpátok alján, a Duna-Tisza-medrén, dombjain és síkjain.

Jávorka Sándor: Magyar Flóra (Flora Hungarica). Magyarország virágos és edényes virágtalan növényeinek meghatározó kézikönyve. Budapest, 1924—1925. A „*Studium*”, kiadása. 8°. CIII+1307, összesen 1410 oldal. Ára egyszerre véve 455.000 K, famentes papiroson 504.000 K, részletekben véve 490.000 K, famentes papiroson 539.000 K.

Az *Uránia* XIII. évf. 6—12 számában örömmel jelentettük, hogy ez a régóta várt munka a közeljövőben megjelenik. A könyv ez év május havában teljes egészében a könyvpiacra került. Ez olyan elsőrendű tudományos esemény, amelynek jelentőségét mindenki el fogja ismerni. Aki ezentúl a történeti Magyarország növényei iránt érdeklődik, legyen az akár szakember, akár növénykedvelő, akár magyar, akár idegen, *Jávorka* művét nem fogja nélkülözhetni. Ez az egyetlen munka, amely egész Magyarország minden növényét magában foglalja. Tudtuk ugyan, hogy hazánk flórája gazdag, de eddig azt sem tudtuk biztosan, hogy hány növényfaj terem hazánk területén. *Jávorka* könyvéből most tudjuk, hogy növényfajaink száma 4238; a fajnál kisebb rangú (alfajok, formák, hibridek) növényeink száma pedig még ennél is több. Sokakat meg fog lepni az a pontos megállapítás, hogy hazánkban közel 600 rózsája, mintegy 250 erdei szederféléje, 100 ibolyája és 130 kakukkfűje van. Szőlőből 76 fajtát művelnek nálunk. Fel vannak sorolva a gyakrabban termesztett és értékesebb burgonyaféleségek is. Már ezekből is látható, hogy ezt a könyvet nemcsak a „floristák” hanem a gazdálkodók is haszonnal forgathatják. Az erdészek is megelégedéssel fogják tapasztalni, hogy e mű a hazai fákat is a legnagyobb figyelemben részesíti és nagy gondal jelöli meg azok elterjedését. A növényföldrajzi vonatkozások kidomborítása általában nagy előnye e műnek. Nagy súlyt helyezett a szerző arra, hogy a növényeket könnyen meg lehessen határozni. E célból kulcsos táblázatokat szerkesztett, amelyek összeállításakor elsősorban a laikus szemével is észrevehető feltűnő tulajdonságok kiemelésére volt gondja. Vannak génuszok, amelyeken belül az egyes fajokat csak nehezebben észrevehető tulajdonságok választják el. Ezek az úgynevezett „nehéz” és „kritikus” génuszok kétségkívül újabb ösztönzést fognak adni floristáinknak, hogy e munka alapján, tovább kutassanak. Néhány nagyobb génusz kidolgozására olyan kiváló szakférfiak vállalkoztak, akik az illető növénycsoporttal évek óta speciálisan foglalkoznak. Kétségkívül nagy nyereséget jelentenek *Andrasovszki, Degen, Gáyer, Lyka és Trautmann* tüzetes tanulmányai, melyek e munka keretében jelentek meg és amelyek a szőlő, a rózsza, az erdei szeder, a kakukkfű és a menta fajait és alakjait tárgyalják. Kiváló érdeme e műnek, hogy a magyar növényneveknek, igen gazdag gyűjteményét is tartalmazza. Ezek felsorolásával — amiben *Gomboc Endre* és *Mágoesi-Dietz Sándor* segítettek — szolgálatot tett nyelvészeinknek is.

Értekes kiegészítő része e monumentális forrásmunkának a *Bevezetés* (I—CIII oldal), mely négy fejezetre tagozódik. Az elsőből meg tudjuk e mű keletkezésének történetét,

a másodikkól megismerjük a növények alaki tulajdonságait, a harmadik megmagyarázza a növényföldrajzi alapfogalmakat és a növényföldrajzi beosztást, végül, a negyedik megtanítja a kezdőt a növénygyűjtés és a határozás módjaira. Az alaki tulajdonságok leírását több száz, jól sikerült ábrácska kíséri, összesen 13 oldalnyi terjedelemben. Ezeket *Csapody Vera* tanárnő rajzolta. A növényföldrajzi rész megírásával a szerző jó szolgálatot tett a közönségnek, melynek most nyílik először, alkalmá arra, hogy hazánk növényföldrajzáról helyes képet szerezzen.

Jávorka Sándor, a Magy. Nemzeti Múzeum osztályigazgatója, amikor közel 20 évi kutatásának és szorgalmas munkájának hatalmas eredményeit e vaskos könyvben a nyilvánosságnak átadja, betetőzi *Diószegiék*, *Hazslinszky*, *Gönczi*, *Simonkai*, *Cserey Adolf* és *Wagner János* hasonló irányú munkásságát. Ez a munka összefoglalása mindannak a sok részletkutatásnak, amelyet botanikusaink *Kitaibeltől* kezdve napjainkig, fáradhatatlan buzgalommal, gyakran nagy nehézségekkel küzdödvé, végeztek. A nagy közönség, mely ezeket a fáradságos kutatásokat nem ismerte, mert a tudósok munkájukat csendben végzik és eredményeiket szaklapokban és herbáriumokban helyezik el, *Jávorka* művéből meg fogja tudni, hogy a magyar botanikusok hazájuk flórájának felkutatása érdekében, milyen nagy tevékenységet fejtettek ki. De meg fogja ezt most tudni a külföld tudományos világa is, mely eddig nélkülözötte a magyar flóra összefoglalását. *Jávorka* munkája becsületet fog szerezni a külföldön is a magyar tudománynak.

Nem fejezhetem be ezt a hosszúra nyúlt, de a munka jelentőségéhez és tartalmához képest mégis rövid ismertetést anélkül, hogy a legnagyobb elismerés hangján meg ne emlékezzem a „*Stúdium*“ -ról, mely nagy áldozatok árán, ennek a műnek megjelenését lehetővé tette. Dieséret illeti a *Kir. magy. Egyetemi Nyomdát* is, a meglehetősen nehéz nyomdai munka gondos végzéséért.

A közönség bizonyára örömmel fogja e sorokból tudomásul venni, hogy a „*Stúdium*“ könyvkiadó vállalat e mű kiegészítéséül ki fogja adni annak illusztrált kötetét is, mely mintegy 4000 növénynek rajzolt képét fogja magában foglalni. A képeket *Csapody Vera* tanárnő rajzolja, akinek növényképei szakkörökben általános tetszést nyertek.

Hogy a külföld könnyebben használhassa e munkát, a szerző egy magyar-német-latin szakszótárt is készít hozzá, mely a kötetkező hónapokban fog elkészülni. Ezzel együtt forgalomba kerül a magyar flórára vonatkozó irodalom felsorolása is.

Moesz.

Dr. Szabó Zoltán: Útmutató virágos növények és harasztok gyűjtésére, konzerválására és növénygyűjtemények berendezésére. Budapest. 1924. Kiadja a Kir. magy. Természettud.-Társ. Alapár száma 3.

A szerzőnek ez az 58 oldalra terjedő munkája, mely 34 szövegközötti képet is tartalmaz, annak a feladatnak, melyet a cím kifejez, kitűnően megfelel. Azok, akik a növények gyűjtésében örömeiket lelik, e könyvben ügyes tanácsadót nyernek. Ez a munka rövidített, kiadása az első, de már teljesen elfogyott kiadásnak, amelyből a szerző ezúttal elhagyta a virágtalan növényekre vonatkozó fejezeteket. Az első kiadás iránt megnyilvánult élénk érdeklődés bizonyítja a legjobban e munka használhatóságát. — oe —

Dr. Szabó Zoltán: A növények életmódja. Szent István könyvek 29. száma. Budapest, 1925. Kiadja a Szent István Társulat. 154 old. 42 szövegközti képpel. Ára? A utolsó 15 esztendőben a magyar botanikai irodalom néhány nagyobb szabású általánosabb érdeklődést keltő művel

gazdagodott. (*Mágoecy-Dietz S.*: A növények táplálkozása; *Tuzson J.*: Rendszerezés növénytan I. rész; *Filarszky N.*: Növénymorphologia; *Szabó Z.*: A növények szervezete; *Jávorka S.*: A Magyar Flóra). Hiányzott azonban olyan munka, amely a növények életét rövid összefoglalásban, a nagy közönség igényeinek megfelelő módon tárgyalta volna. Ezen a hiányon segített a szerző, amikor ebben a kis műben a tőle megszokott avatottsággal, a tudomány legújabb eredményei alapján, könnyen megérthető módon ismerteti a növény életmódját és a növényi szervezetek típusait. — oe —

A biológia magyar úttörői. Természethistória. I. kötet. Szerkesztették: **dr. Méhes Gyula, dr. Karl János.** Budapest, 1925. Az Athenaeum kiadása. 236 old. Több szövegközötti arcképpel. Ára?

Tanárok írták tanítványaiknak, de haszonnal olvashatja ezt a szépen kiállított, kedvesen megírt, tanulságos könyvet bárki más is. Ilyen könyvünk még nem volt. Örömmel üdvözljük ezt a művet, melyből megismerhetjük a biológiai tudományok magyar mestereinek és úttörőinek küzdelmes életét és munkálkodásuk legfontosabb eredményeit. Az új nemzedék, okulva azokon a tanulságokon, amelyeket e könyvből meríthet, talán megértőbb lesz a magyar tehetségekkel szemben, mint az előző nemzedékek. A jövőben talán nem fogja elérni oly sűrűn tudósainkat a „magyar végzet“, mely kifejezéssel oly gyakran kellett élniök e könyv szerzőinek az egyes életrajzokban. Mi az a magyar végzet? letörés a cél előtt; üldözés, mellőzés, lekicsinylés, legjobb esetben közönbösség, elismerés helyett, melyet csak a késő utókor ad meg a halott emlékének.

E könyvben a következő úttörők életrajzai vannak: Apáczai Csere János, Miskolczi Gáspár, Grossinger János, Kitaibel Pál, Diószegi Sámuel, Brassai Sámuel, Petényi Salamon, a két Frivaldszky, Hanák János, Margó Tivadar, Hazslinszky Frigyes, Xantus János, Herman Ottó, Jurányi Lajos, Entz Géza, Borbás Vince, Paszlavszky József, Simonkai Lajos, Daday Jenő, és Apáthy István.

Az életrajzok írói: Geszti Lajos, Horváth Károly, Karl János, Méhes Gyula, Szilády Zoltán, Varga Sándor és Zalányi Béla. Az életrajzok mindenike, kiváló paedagógiai érzékkel megírt jeles munka; a szívhez és az értelemezhez szólnak; olvasásuk élvezetet és sok tanulságot nyujt; kiválóan alkalmasak arra, hogy az ifjúság lelkét megihlessék, komolyabb és nemesebb eszmék iránt fogékonyá tegyék. A legtöbb életrajz élén az illető tudós nagyon jó arcképét látjuk, melyeket *Vezényi Elemér* rajzolt. — oe —

Kárpáti Lapok. A Magyarországi Kárpát Egyesület hivatalos lapja. Szerkeszti és kiadja **Schermann Szilárd dr.**, a M. K. E. titkára. Budapest, 1925. Ára számonként tagoknak 5000 K, nem tagoknak 8000 K.

Ez év elején fenti címen egy új turista lap jelent meg, melynek immár második száma is kezünkbe jutott. Kiállítására tetszetős, képei csinosak, tartalma gazdag. Célja a Kárpátok kultuszának ápolása. Az első cikket *Eöttevényi Olivér* dr., a M. K. E. elnöke írta; lelkes szavakkal fejti ki azokat az okokat, amelyek e lap megindítását szükségessé tették. A második cikkben *Schermann Sz.* értekezik a M. K. E. feladatairól, és sok üdvös eszmét vet fel. *Strömpl Gábor* dr. az aggteleki cseppkőbarlang keletkezését magyarázza. *Ifj. Asch Mihály* Csövérra tett kirándulását írja le. A Kárpáti Lapok rovatai, nevezetesen: Egyesületi élet, A Karpathenverein köréből, Hírek a Felvidékről, Felvidéki egyesületek hírei, Természetvédelem, és Figyelő, bő olvasni valót nyujtanak. A budapesti közönséget érdekelni fogja az a tisztán megrajzolt térkép, mely a M. K. E. Budai osztályának út-

jelzéseit a Budai hegységben mutatja be. Hisszük és reméljük, hogy közönségünk szívesen fogadja ezt a nagy szeretettel és ügybuzgósággal szerkesztett lapot, melynek hivatása, hogy ébren tartsa érdeklődésünket Kárpátjaink iránt. — oe —

Növényvédelmi szaklapok. A növényvédelem fontos ügyének eddig nem volt külön organuma. Most egyszerre két folyóirat is indult meg. Az egyik a „Növényvédelem“ melyet **dr. Kerekes Lajos** szerkeszt és ad ki; a másik a „Növényvédelmi Közlöny“ a Magyar Növénymentő r. t. hivatalos lapja, melyet **dr. Schilberszky Károly** szerkeszt. Mindkettő havonta jelenik meg. A „Növényvédelem“ előfizetési ára egész évre 48000 K. Kétségkívül szükség volt a növényvédelmet felkaroló folyóiraatra és kívánatos volna, ha minden egyes gazdálkodóhoz és tanítóhoz eljutnának e szaklapok füzetei, amelyek változatos cikkei a növényvédelem minden ágából közölnek hasznos tudnivalókat és adnak jó tanácsot. Tekintettel arra, hogy bizonyos betegségek rettenetes károkat okoznak gazdasági növényeinkben, valóban ideje volna ha a gazdatársadalom végre felelősen és iparkodna a szakemberek fáradozásainak eredményeit a maga hasznára fordítani.

Felmerül az a gondolat, hogy nem volna-e célszerűbb az erők egyesítésével, két, azonos irányú lap helyett egyet kiadni? Viszont az is igaz, hogy sokszor az ügy javára szolgál, ha két párhuzamos vállalkozás egymással versenyezve, iparkodik a közönségnek a lehető legtökéletesebbet nyújtani. — oe —

Nagy Alföldünk Állatvilága. Szerkesztette: **Dr. Szilády Zoltán.** (A Debreceni Tisza István Tudományos Társaság Honismeretítő Bizottságának Közleményei I. 3). Debrecen, 1925. Alapára?

Nagy Alföldünk zoológiai kutatására a háború előtt nem sok gondot fordítottak. A megjelent füzet nem tartalmaz sok új adatot, inkább a magyar Fauna-katalógus adatainak kritikai megrostálása az egész. És mégis nélkülözhetetlen forrásmunka, mert egyrészt első összefoglalása az Alföldre vonatkozó zoológiai ismereteinknek, másrészt mint határkö jelzi, hogy meddig jutottunk máig. Új korszak küszöbén állunk, nemcsak politikai, hanem tudomány-politikai értelemben véve is. Menekült egyetemeink elhelyezésével és a meglévő kiépítésével kapcsolatban a tudományos fejlődés és kutatás lehetősége szélesebb alapokra helyeződött. Nagymultú tudományos intézeteinkben is javarészt új generáció lépett a régi helyébe. A magyar természettudomány renaissance-ának kezdetén tehát szükségünk van ilyen határkövekre, mert megkönnyíti és helyes irányba tereli a további munkát, fölösleges időpazarlástól óv meg, és mert lehetővé teszi annak a megállapítását is majd egykoron, hogy mit végzett a mai nemzedék... **Szilády** munkatársai, javarészt a Nemzeti Múzeum Állattani Osztályának lelkes bűváraiból kerültek ki, ami érthető, mert rendszeres állattani kutatásokat ezidőszereint jóformán csak ott végeznek és a legteljesebb rendszeres állattani gyűjteményünk is ott található. A munka kiadását a Debreceni Tisza István Tud. Társ. áldozatkészsége tette lehetővé. Tartalma: **Dr. Éhik Gyula:** Emlősök; **Dr. Nagy Jenő** (Debrecen): Madarak; **Dr. br. Fejérváry Géza Gyula:** Hüüllők; **br. Fejérváryné Láng Aranka dr.:** Kételtűek; **Dr. Hankó Béla:** Halak; **Dr. Soós Lajos:** Puhatestűek; **Dr. Szilády Zoltán:** Izeltlábúak, Férgék, Tömlőbélűek, Végelények. **Éhik.**

Dr. Soós Lajos: Rendszeres állattan, I-II. köt. (Tudományos gyűjtemény 10, 11.) Pécs—Budapest, 1924. Danubia kiadás. Alapára kötetenként 5.

Hosszú évtizedes hiány után végre megjelent az *első magyar rendszeres állattani tankönyv* főiskolai hallgató-ságunk számára. A pécsi Danubia kiadóé az érdem, hogy ennek az igazán szükséges és hézagot pótló munkának a kiadására elhatározta magát.

Választása is *igen szerencsés* volt, amikor az egész munka megszervezése és a gerinctelen állatokra (az izeltlábúak kivételével) vonatkozó rész megírására éppen **Soós Lajos** ezt a széles látkörű, alapos tájékozottságú, tudományának magaslatán álló zoológusunkat kérte fel, aki a reábizott feladatnak mindenképpen kitűnően meg is felelt. A sorozatnak ez a két első kötete föleleli az izeltlábú állatok kivételével az összes gerinctelen állatokat.

Minden egyes törzset általános jellemzésben ismerteti a szerző, világosan, magyarosan és tudományos alaposággal. Elmondja a törzse jellemző anatómiai bélyegeket, ismerteti a test szerkezetét és életműködését, valamint a törzshe tartozó osztályok és rendek közötti különbségeket és az egyes állatsoportok életfeltételeit és elterjedési viszonyait. Az elmondottakat az I. kötetben 30, a II. kötetben 33 egyszerű, világos, néha a lényeg helyes kidomborítása kedvéért vázlatos szöveg közötti rajzzal még könnyebben érthetővé teszi. A rendszer, melyet **Soós** könyvében találunk, ebben az összeállításban határozottan eredeti, minden részletében a legmodernebb kutatások eredményével vetve számot; megfelel a didaktika követelményeinek is, mert egyszerű és világos, e mellett azonban szorosan hozzásimul a feltételezett phyletikai kapcsolatokhoz, melyek minden *természetes rendszer* alapját képezik.

Soós könyve megírásával úgy kulturális mint hazafias szempontból szép, nemes és maradandó becsű munkát alkotott. Nagy és fáradságos munka volt ez, olyan, amelyre a maiaknál ezerszerre jobb körülmények között egyetlen egy magyar zoológus sem vállalkozott. **Soós** azonban nem riadt vissza sem a fáradságtól, sem a nehézségektől, nem félt azoktól az önzetlenül hozott áldozatoktól, amelyekbe neki művének megírása került. Azért mondom, hogy *önzelenül* hozott áldozatok ezek, mert **Soós**, a m. nemzeti múzeumi osztályigazgató, e munkájától, a mai szomorú viszonyok közepette, nem várhatott, de nem is várt, sem anyagi, sem erkölcsi kompenzációt.

Mi pedig, a M. Nemzeti Múzeum Állattani Osztályának tisztviselői, büszkeséggel tekintünk **Soós Lajos** kedves kártársunkra és barátunkra, és őszintén örülünk annak, hogy az első magyarnyelvű rendszeres állattani tankönyv szerzője a mi sorainkból került ki; **Soós** fényes tanúságot tett arról, hogy Osztályunk munkássága nemcsak az ú. n. „múzeális“ munka némelyek felfogásában nagyon is szűkre szabott keretei közt mozog, hanem a szabad kutatás jegyében, oly irodalmi termékek létrejöttét is eredményezi, amelyek az ifjú nemzedék nevelése és a tudománynak széleskörű terjesztése folytán azt bizonyítják, hogy a Múzeum nemcsak holt kincsek megőrzője és classificatora, hanem egyúttal — mintegy a tudományunk oltárán feláldozott életek kiengesztelésére — az *életbe* kapcsolódva hirdeti a kutatás igéjét és azt, hogy mindenütt és mindig lehet alkotni, csak akarni kell. „Where there is a will, there is a way!“

Könyvének főbb fejezetei: I. kötet: Végelények, Szivacsok, Csalánzók, Laposférgék, Nematelminthes és Kerekférgék. II. kötet: Gyűrűsférgék, Tentaculata, Puhatestűek, Tüskésbőrűek, Öskordások.

Dr. báró Fejérváry Géza Gyula.
egyet. m.-tanár.

Csiki Ernő állattani kutatásai Albániában. A magy. tud. Akadémia Balkán-kutatásainak tudományos eredményei. I. köt. 10 táblával és 14 rajzzal. Budapest, 1923. Alapára 10.

Csiki Ernő a Magyar Nemzeti Múzeum állattani osztályának igazgatója az Akadémia megbízásából három ízben, 1916—17—18. években, bejárta Szerbia és Albánia nagyrészét. Kutató útjáról rendkívül gazdag és igen értékes anyagot hozott haza. Állattani kutatásainak kisebbik részét a szaktudósok feldolgozták s ennek eredményeit tartalmazza a megjelent kötet. Rengeteg eddig ismeretlen állatföldrajzi adatról és számos új faj felfedezéséről számolnak be az anyag feldolgozói. Az anyagot a lengyel *J. Stach* kivételével a következő magyar zoológusok dolgozták fel. *Csiki Ernő*: Egyenesszárnyú rovarok, Levéldarazsak és Hymenoptera. — *br. Fejéruary Géza*: Kételtűek és hullók. — *Hankó Béla*: Halak és Planariák. — *Hojnos R.*: Fosszilis foraminiferák és radioláriák. — *Pongrácz Sándor*: Recésszárnyúak. — *Stach J.*: Apterogota és Collembola. — *Szilády Zoltán*: A bögöly-félék családja, — és *Szűts Andor* a Férgek. A cikkek legtöbbje magyar és német nyelven jelent meg. A tartalmas kötetet *gr. Teleki Pál* és *Csiki Ernő* rendezték kellő gondnal sajtó alá. *É.*

Lambrecht Kálmán: Az őslények világa. 51 képpel, 1 képmelléklettel. Budapest, 1924. Kultúra kiad. Alapára kötve 6.

Az ősvilág csodálatos, folyton tökéletesedő növényi és állati életének meglevenített képét adja a szerző pompásan megírt könyvében. A föld történetét népszerűsíteni nehéz feladat. *Lambrecht* derekasan megfelelt feladatának. Fejezetei: Ősvilági emlékek a tudományban, irodalomban és művészetben. A földtörténelem. A tűzvarázs. Az őstengerek élete. A halgyíkok és rokonai. A bakonyi ősteknős. A fekete gyémánt születése. Krétahegyek között. Az ősvilág óriás-gyilkjai. Az első madár. A borostyánkő-erdőben. Amikor az elefánt még törpe volt. A szirénák csípője. Amikor a póni óriásszamba ment. Az élő ősvilági állat. Atlantisz. A pampák rejtélye. Óriások és törpék. Rege a csodaszarvasról. *É.*

Dr. Éhik Gyula és dr. Dudich Endre: A magyarországi emlíősök és azok külső rovarélskődőinek hártározó táblái. Budapest 1924. A szerzők kiadása. (Studium bizománya). Alapára 6.

A jó kézikönyvekben oly szegény irodalmunknak nagy nyeresége e kis könyv, amelyet szerzőik méltánylásra érdeme áldozatkészséggel saját költséjükön adtak ki. Úgy az emlíősök, mint a rajtuk élskődő rovarok meghatározó táblái világosak és szakismeret nélkül is könnyen használhatók. A több szakismeretet kívánó helyeken ügyes rajzok adnak útbaigazítást. A munkát annak idején, a Vallás- és Közoktatásügyi Miniszterium a középiskolák figyelmébe külön rendelettel ajánlotta. Miután *Éhik* munkája az első, amely a teljes magyar emlíő fauna felölé, a középiskolák természetrajz tanárai részére nélkülözhetetlen forrásmunka és segédkönyv. Ezenkívül nagy haszonnal forgathatja ezt a munkát a tanulóifjúság, a vadásztársadalom és mindazok, akik szeretnek a természetben nyitott szemmel járni. *M.*

Biró Lajos: Hét év Új-Guineában. (Hat világrész Szerkeszti Halász Gyula) Budapest, 1923. Alapára 9.

Biró Lajos, kiváló zoológusunk és utazónk írásait a mai nemzedékből nem sokan ismerhetik, mert írásai szét-szórtnak és elég régen jelentek meg. De akik véletlenül itt-ott elolvasták egy-egy írását, lázasan kutattak a többi után, hogy minél többször elolvassa, végül egészen sajátjuknak mondhassák azokat. Írásai elfelejthetetlenek. *Biró Lajos*

Új-Guineában, a földkerekség legegészségtelegebb vidékén átél küzdelmeiről számol be 1895—1902 között onnan írt s most kötetbe foglalt leveleiben. *Biró Lajos* kiváló író is s könyve nemcsak tanulságos de rendkívül érdekesítő olvasmány is. *Éhik.*

Landgraf János és dr. Hankó Béla: Tógazdasági tanácsadó. Budapest, 1924. (Köztelek Gazdasági Könyvtár VII. füzet) OMGE kiadása. Alapára 2.40.

A haltenyésztést nálunk semmiféle iskolában sem tanítják és eddig olyan gyakorlati irányú könyvünk sem volt, mely a modern tógazdasági üzemek vezetésére vezérfonalat nyújtott volna. A *Tógazdasági tanácsadó* mind a két hiányt pótolja. Szerzői különösen gondot fordítanak arra, hogy tógazdaságaink csak kitünő fajtákkal dolgozzanak és hogy hústermésük minél nagyobb legyen. Igen részletes tanácsokat adnak különösen a tavak műtrágyával való megjavítására. A műtrágya jóval olcsóbb mint a takarmány; a haltermésnek ilyen módon való fokozása tehát nagy anyagi előnnyel jár. A könyv főbb fejezetei: A ponty szervezete és életmódja. A halgazdaság létesítésének előfeltételei. Halastavak építése és felszerelése. Halastavak kezelése. Tógazdasági üzemek. Pontyok élve szállítása. A halastavak trágyázása. A szerves, vagy természetes trágya. A szervetlen, vagy műtrágya. A tótrágyázás rövid szabályai. A tótrágyázás és pontyvetés együttes alkalmazása. A tófenék feljavítása és végül a tógazdasági könyvelés. *Éhik.*

Dr. Hankó Béla: A halbetegségek és az ellenük való védekezés. 22 rajzzal. Budapest, 1923. Studium kiadása. Alapára 1.60.

A szerző, aki a Magyar Nemzeti Múzeum halszakértője, oly útmutatót adott munkájával a haltenyésztők kezébe, melynek tanácsai alapján a tógazdaságokban nagy károkat okozó halbetegségek sikeresen leküzdhetők. Nagy hiánytól tehát ez a kis munka, mert megmutatja a pusztítást okozó halbetegségek ellen való védekezés módjait. *É.*

*

Az Uránia Magyar Tudományos Színház az 1924/25. évben 250 tudományos és ismeretterjesztő előadást tartott a színház helyiségében, hétköznapokon d. u. 1/24 órakor, vasár- és ünnepnapokon d. e. 11 órakor kezdve. Ez előadások között adott a színház igazgatósága alkalmat társaságunknak arra, hogy a maga felkért előadóival előadásokat tarthasson sez előadások jövedelmét társaságunknak engedte át. Minthogy ez előadásokról külön számolunk be, itt csak a színház igazgatóságától rendezett többi előadásról mondjuk el, hogy az előadások nemcsak olcsó helyáraikkal vonzottak érdeklődő ifjúságot és közönséget, hanem kiváló előadók érdekes tárgyai gyűjtöttek össze figyelmes hallgatóságot napról napra. Előadásokat tartottak F. Boda István, ifj. Gonda Béla, De Sgardelli Caesar, dr. Bódiss Sándor, dr. Cholnoky Jenő, Trócsányi Zoltán, dr. Méhes Gyula, dr. Solymossy Sándor, Fischer Mór, Szieberth Imre, dr. Radó Antal, dr. Oroszlán Zoltán, Kittenberger Kálmán, dr. Hankiss János, br. Nyáry Albert, Vikár Béla, dr. Lambrecht Kálmán, szandai vitéz Sréter István, Sárosy Bella, Rerrich Béla, dr. Balogh István, Rexa Dezső, dr. Miskolczy István, dr. Farkasfalvy Kornél, dr. Bartucz Lajos.

E sorozatban mutatta be az Uránia színház Shakleton délsarki útját, Karácsony hetében mindennap az Úr Jézus élete, szenvedése és megdicsőülése történetét s rendezett két Jókai-ünnepet is.

Külön előadássorozat volt Ságody Otmár zeneirő 27 zene-történeti előadása zenei bemutatókkal.

Ezeken kívül még 48 ismeretterjesztő előadást tartott a színház középfokú iskolák tanulói számára. Ezekkel együtt összesen 325 tudományos és ismeretterjesztő előadás volt az Uránia színházban.

A színház igazgatóságának, elsősorban *dr. Hodász Béla* vezérigazgatónak elvitázhatatlan érdeme, hogy ez előadások rendezésével közönséget szerzett a komoly előadásoknak is. Az eddigi eredmények után a jövőben méltán várunk

hasonló sikert ez előadásoktól, bár a hétköznapi délután korán való kezdés némileg akadályozta annak, hogy újabb közönséget hódíthassanak. Vajon lehetne-e oly megoldást találni, hogy a délután későbbi óráiban vagy esetleg este lehessen ezeket az előadásokat megtartani?

HIVATALOS ÜGYEK.

Az Uránia Magyar Tudományos Társaság népszerű tudományos és ismeretterjesztő előadásai az Uránia-színházban. Amint folyóiratunk 1923 decemberben megjelent füzeté borítékján hirdettük, 1924 január 13-án megkezdtük az Uránia-színházban tervezett előadásainkat. Az első félévben 24 előadást tartottunk, a másodikban mindössze nyolcat. A 32 előadás a következő volt: 1. *Dr. Lukács György* v. b. t. t. elnök úr megnyitói előadása jan. 13-án (Népegészség). — 2. jan. 22-én. *Dr. Lux Kálmán*: Buda és Pest a középkorban. — 3. jan. 27. *Dr. Szász Károly*: Élet és irodalom. — 4. jan. 28. *Dr. Rapaics Rajmund*: A növények társadalmi élete I. — 5. jan. 30. *Dr. Kéky Lajos*: Újabb irodalomtörténeti irányok (Beöthy, Péterfy, Riedl). — 6. febr. 4. *Dr. Rapaics Rajmund*: A növények társadalmi élete II. — 7. febr. 11. *Biró Lajos*: Az újguineai pápuák I. — 8. febr. 13. *Csányi Károly*: Magyarország középkori műemlékei (román kor). — 9. febr. 18. *Biró Lajos*: Az újguineai pápuák II. — 10. febr. 20. *Csányi Károly*: Magyarország középkori műemlékei (gótikus kor). — 11. febr. 24. *Dr. Kornis Gyula*: Mi a kultúra? — 12. febr. 27. *Mikola Sándor*: A mindenségről való képzeink. — 13. márc. 5. *Ballenegger Róbert*: Amin a búza terem. — 14. márc. 12. *Dr. Lukács György*: Trianoni Magyarország. — 15. márc. 17. *Dr. Finály Gábor*: Városi élet az ókorban. — 16. márc. 21. *Dr. Horváth Jenő*: A mult diplomáciája. — 17. márc. 23. *Dr. Szász Károly*: A magyar dráma hagyományai. — 18. márc. 24. *Dr. Juba Adolf*: Az egészséges sport. — 19. márc. 28. *Dr. Lutter János*: A jelen diplomáciája. — 20. márc. 31. *Paikert Alajos*: A nemzetek szövetsége. — 21. ápr. 11. *Dr. Szilády Zoltán*: A betegségek okozói. — 22. ápr. 14. *Dr. Kovács-Karap Ernő*: Jövők a Keleten. — 23. ápr. 21. *Biró Lajos*: Utazásom a pápuák közt Újguineában. — 24. ápr. 23. *Dr. Ybl Ervin*: Savoyai Jenő herceg ráckevei kastélya, Hildebrandt Lukács alkotása. — 25. okt. 6. *Dr. Kriessfalussy István*: Az aradi 13. vértanú és emlékeik. — 26. okt. 8. *Dr. Galamb Sándor*: A bécsi színháztörténeti kiállítás. — 27. okt. 15. *Dr. Pályi Sándor*: A pálmák világa. — 28. okt. 21. *Dr. Pályi Sándor*: Ausztrália növény- és állatvilága. — 29. okt. 29. *Dr. Vargha György*: A Balaton nyáron és télen. — 30. nov. 9. *Dr. Szász Károly*: A színház. — 31. nov. 19. *Dr. Futó Mihály*: Ami a Föld mélyében történik. — 32. dec. 9. *Biró Lajos*: A mai műveltség csirái egy kőkorszakát élő népnél.

Ez előadások bevételeit az Uránia-színház igazgatósága minden költséglevonás nélkül teljes összegben társaságunk rendelkezésére bocsátotta. Az előadók tiszteletdíjainak kifizetése után 2,112.000 korona tiszta jövedelem maradt meg társaságunk céljaira. Társaságunknak közgyűlésünkön kifejezett köszönetét a színház igazgatóságának e helyen is szívesen ismétljük meg. Reméljük, hogy a jövő téli időnyben ismét sikerülni fog ily módon társaságunknak működési teret és jövedelmet szerezniük.

1923. és 1924. évi közgyűléseink.

1922-ről beszámoló 1923. évi közgyűlésünket az év végén, december 27-én tartottuk meg a Királyi Magyar Természettudományi Társulat helyiségében *dr. Lukács György* elnök elnöklése alatt, 1923-ról és 1924-ről beszámoló közgyűlésünket pedig a József kir. herceg Szanatórium-Egyesület helyiségében 1925. február 16-án, *dr. Illosvay Lajos* alelnök elnöklése alatt.

I. Főtitkári jelentés 1922-ről:

Mult évi közgyűlésünk óta másfél év telt el. E másfél év kezdetét folyóiratunk 1922. évi 1—5. számmal jelölt füzetének megjelenése jelezte a tavalyi közgyűlés meghívójával, végét pedig ugyanannak az évfolyamnak 6—12. számmal jelölt második füzeté, mai közgyűlésünk meghívójával.

A közbeeső idő, a legutóbbi két hónap kivételével — ószintén kell beszélnem — nagyon hasonlított ahhoz az

állapothoz, amelyet nem jogosulatlanul haldoklásnak lehet nevezni: a korábban megindított dolgok a vis inertiae törvénye szerint haladtak a maguk útján, kivülről kaptnak egy néhány jóakarató támogatást jelentő értesítést és adományt, egyébként pedig vártunk arra, hogy talán még sem kell dicstelenül kimulnunk.

1922 július 1-én kezdtük meg a tavalyi közgyűlésen helyesléssel fogadott javaslat alapján a tárgyalásokat a Szabad Lyceummal és az Erzsébet Népakadémiával való egyesülésről, amely alkalommal a Szabad Lyceumot Pályi Sándor, dr. Gerevich Tibor és dr. Hézszer Aurél, az Erzsébet Népakadémiát dr. Hámos Pál, dr. Szirmai Lóránt és Petridesz Jenő urak képviselték. A tárgyalás folytatására még nem került sor, nekünk nem is volt módunk a folytatást erőszakolni, hiszen főerősségünk, a folyóiratunk, szünetelt, s nélküle csak mint haldoklók vehettünk volna részt a további tárgyalásokon!

Kivülről jövő támogatást kaptunk Kecskemét sz. kir. várostól, amelynek közönsége 1922 május hóban kelt határozatával 2000 K-val alapító tagul lépett be társaságunkba s alapítványát be is fizette. Ugyancsak pénzbeli támogatást nyújtott a TÉBE 1922 októberében 25.000 K ajándékozásával.

Számadásunk ki fogja mutatni, hogy 1922. évi 1—5. füzetünk 41.427 K 93 f-be került és hogy az év végén 41.032 K 69 f állt rendelkezésünkre a folyóirat kiadására. Ezzel szembeállítva a nyomda 1922 novemberi költségvetését, amely szerint 1 év nyomtatása akkor 43.800 koronába került volna, a számok eléggé megmagyarázzák, miért nem tudtuk 1922 végén az évfolyamat befejező füzetet kiadni.

Azóta, már majd az 1923. évi számadásban leendő elszámolásra, kaptunk még újabb 100.000 K államsegélyt. Ezzel és az 1923-ban befolyt jövedelemmel a folyó év őszén mintegy 160.000 korona állott rendelkezésünkre. Egy év nyomtatása most már félmilliónál több költséget igényelt, tehát nyilván nem lehetett volna ismét semmit sem kinyomtatnunk s a hosszú hallgatás dicstelen kimulással végződött volna.

De élni akarunk és élnünk kell, hogy magunkra vállalt feladatunkat a magyar kulturfőlny jegyében tovább is végezhessük.

Az Uránia Magyar Tudományos Színház r. t. igazgatósága, első helyen *Virtler Ferenc* úr ő méltósága jóakarató megértéssel fogadta az Uránia folyóirat megmentésére irányuló tervezeinket s a folytatólag *dr. Hodászy Béla* igazgató úrral való megbeszéléseink eredménye az, hogy noha fedezetünk készpénzben nem volt, mégis megjelentettük folyóiratunk 1922. évi befejező füzetét két íven, több mint másfélmillió korona költséggel és azzal a biztos reménnyel, hogy a ma még kifizetetlen számlát nem sok idő telével teljesen kifizethetjük, néhány hónap múlva kiadhatjuk a hátralékos 1923. évi Urániát, persze 1 füzetben és további 1—2 hónap múlva megindíthatjuk az 1924. évi folyóiratot is.

A költségek fedezésére méltóztatnék felhatalmazni a választmányt, hogy a tagoktól pótdíjat, egyelőre 3000 koronát kérhessen és hogy a folyóirat borítékán hirdetett felolvasások jövedelmét elsősorban a folyóirat fenntartására fordítsa, természetesen az előadók kellő és illő honorálása után.

E felolvasások jövedelme mellett elég jelentékeny bevételt várunk folyóiratunknak az Uránia-színházban való árusításából is.

Amint látni méltóztatnak, közgyűlést korábban azért nem tarthattunk, mert nem lett volna tárgyalnivalónk anyagi erőnek teljes hiányában. Mostani jelentésem is jóformán csak tervezgetés, de e tervezgetések valószínűségi számításokon alapuló reményeket mondanak el.

Mindenesetre nagy felelősséget kell társaságunknak elvállalnia az Uránia 1922. évi 6—12. füzetének kiadásával, szerencsére azonban a vállalt adósság elvleg fedezetet talál vetítőképünk készletében már a jelen pillanatban is. Felolvasásaink jövedelme pedig talán nem túlzott reménykedésünk szerint abba a helyzetbe fog juttatni, hogy nem is oly sok idő múlva ismét rendszeresen jelentethetjük meg folyóiratunkat.

Tisztelettel kérem a m. t. Közgyűlést, méltóztatnék e jelentés tudomásul vételével jóváhagyni az Uránia 1922. évi 6—12. füzetének kiadását, a tagsági pótdíj összegének előzetes meghatározását 3000 koronában és a választmányt

megbízni azzal, hogy az 1924. évi pótdíjat a szükséghez képest a közgyűlés utólagos jóváhagyása kikérésével állapítsa meg.

Kérem továbbá a m. t. Közgyűlés meghatalmazását a választmány részére a Szabad Lyceummal és az Erzsébet Népakadémiával való egyesülésről való tárgyalás folytatására.

II. Számadás 1922-ről:

I. Bevételek:

1. Maradvány áthozat 1921-ről	18.566 K 09 f
2. Tagdíjakból és előfizetésekből	16.430 K — f
3. Hátrálékos tagdíjakból	5.696 K — f
4. Előre fizetett tagdíjak	232 K — f
5. Értékpapírok kamatai	2.302 K — f
6. Folyószámla kamatai	27 K 14 f
7. Kiadványok eladásából	1.299 K — f
8. Államsegély	52.500 K — f
9. Adományok	25.428 K — f
10. Átmeneti tételek	38.045 K 22 f
Összes bevétel	160.525 K 45 f

II. Kiadások:

1. Folyóirat nyomdai költsége	33.727 K 93 f
2. Írói és szerkesztői tiszteletdíjakra	7.700 K — f
3. Főtitkár tiszteletdíja, pénztárnok %-a	9.067 K — f
4. Irodai és postaköltségek	1.831 K 30 f
5. Rendkívüli kiadás	1.100 K — f
6. Államsegély nyugtabélyege	530 K — f
7. Könyvársi %	126 K — f
8. Lombardkölcsön kamatja	861 K 20 f
9. Lombardkölcsön törlesztése	7.558 K — f
10. Kezelési költségek pénztáratvezetéseknél	380 K 02 f
11. Szoboralap elkülönítése	1.214 K — f
12. Átmeneti tételek	38.045 K 22 f
13. Maradványkészpénzben	9.926 K 36 f
postatakarékpénztárban	46.458 K 42 f
takarékbetétben	2.000 K — f
Összesen	160.525 K 45 f

III. Vagyon kimutatása:

1. Készpénz	9.926 K 36 f
2. Postatakarékpénztárban	46.458 K 42 f
3. Takarékbetét	2.000 K — f
4. Értékpapírok a) 40/0-os záloglevél 6.400 K	
b) 40/0-os talajjav. záloglevél 8.200 K	
c) 40/0-os koronajáradékkötv. 900 K	
d) 60/0-os hadikölcsönkötvény 20.000 K	
e) 76 db Uránia-színházrészv. 7.600 K	43.100 K — f
5. Butor, felszerelés	70 K — f
6. Vetítőgépek készlete	50.000 K — f
7. Kiadványok raktára	10.000 K — f
8. Hátrálékos tagdíjak	1.000 K — f
Összesen	161.554 K 78 f

Terhelő lombardkölcsön 1922. XII. 31-én 11.899 K — f
Tiszta vagyon 149.655 K 78 f

Szoboralapok: Trefort-szoboralap vagyona 13.808 K 16 f, gyarapodása 189 K. József fhg. szoboralap vagyona „kerekén” 53.000 K, gyarapodása 1029 K 78 f.

(A Leszámloló és Pénzváltóbank költségkímélés szempontjából 1922 dec. 31-én nem csinált zárlatot.)

III. Főtitkári jelentés 1923-ról és 1924-ről:

Társaságunk múlt év utolsó napjával 25-ik évét fejezte be. S ezzel a 25-ik évvel történik meg először és reméljük utoljára velünk, hogy közgyűlésünk nem egy, hanem két év munkájáról szóló jelentésekkel és számadásokkal foglalkozik.

Magyaroztatát ennek a körülménynek elég könnyű megadnunk: könnyelműség és télenség bűnének terhe nélkül bevallhatjuk, hogy az 1923. és 1924. év közül az előbbi, 1923., társaságunkra nézve a teljes stagnálás ideje volt, amely időről beszámolnivalónk nincsen illetőleg csak arról kell beszámolnunk, hogy miért nem történt semmi. Erről azonban már legutóbbi, 1923. végén tartott közgyűlésünkön tettünk jelentést: nem volt anyagi erőnk arra, hogy éljünk. S ugyanaz az 1923. december végén tartott közgyűlésen vette volt örvendetes tudomásul azt, hogy megpróbálunk ismét élni.

1924 ennek az ismét élni akarásnak a jegyében folyt le, 1923-ról a bemutatandó számadások szerint igaz, hogy

több mint 100.000 K pénztári maradványt hoztunk át 1924-re, de ezzel együtt 212.334 K-t mutató vagyonunkkal szemben terhelt 1922. évi folyóiratunk kifizetetlen költsége, 1,755.639 K, melynek minél előbb lehető kifizetéséről kellett gondoskodnunk.

Azok a népszerű tudományos előadások, amelyeknek megkezdését épen ebben a kifizetetlen füzetben hirdettük először, 1924 január 13-án tényleg megkezdődtek elnök urunk öngyméltósága előadásával és a nyári szünet megszakításával az év végéig folytak. 32 előadást tartottunk. amelyek összes bevétele 4,973.000 korona volt, kiadása. az előadók és a rendezés tiszteletdíjai, 2,860.800 K-t tett, úgy, hogy belőlük 2.112.200 K tiszta jövedelmünk volt s e jövedelem az év végéig még 500.000 K hetikamatot hozott.

Mivel azonban e bevételek az év első harmadában még nem állottak rendelkezésünkre, örömmel kellett fogadnunk az Uránia Tanszergyár r. t. ajánlatát, amely vidéki akciónk képsorozatának negatív lemezeit 10 évi használatra kérte kölcsön s használati díj fejében még az utolsó nagy devalváció előtti időben 1,500.000 K-t be is fizetett társaságunknak, úgy, hogy a nyomdával szemben fennálló adósságunktól egy csapásra megszabadultunk.

Amikor már tehermentesítettük társaságunkat, sőt az 1924 elején a Pénzintézeti Központ-részéről tett akkor előnyös ajánlatra 16.000 K hadikölcsönkötvény eladása által az értékpapírjainkat terhelő lombardkölcsönt is teljesen letörlesztettük, minden erőnket és minden törekvésünket arra irányítottuk, hogy folyóiratunkat megjelentetni tudhassuk.

Erre azonban az Uránia-színházban tartott előadásaink jövedelme s a soványan befolyó tagdíjak és előfizetések nem adtak módot. A mult és szeptember havában úgy a Hornyánszky-nyomdától, mint Tud. Társ. és Int. Sajtóvállalat r. t.-től és a Budapesti Hirlap nyomdájától kért ajánlatok akkora összegekről szóltak, hogy tagjaink rendkívüli hozzájárulása nélkül újabb füzet kiadására nem is gondolhattunk.

Ezért 1924 dec. 29-én tartott választmányi ülésünk határozatából minden tagtársunkat felszólítottuk, hogy folyóiratunk 1923/24. évi, most kiadandó évfolyamának költségeihez 50.000 koronával járuljon hozzá.

Több mint 700 felszólított tagtársunk és előfizetőnk közül eddig — már az 1925. év számadása javára — sajnos mindössze 165 tett eleget kérésünknek.

Mivel azonban az így befolyt kerekén 8,000.000, a mult évről félretett 2,500.000 és a Tud. Társ. és Int. Orsz. Szöv. Papirelosztó Bizottságától kedvezményes papír helyett rendelkezésünkre bocsátott 3,000.000 korona, együtt 13,500.000 K áll e pillanatban rendelkezésünkre, rövid időn belül meg tudjuk jelentetni folyóiratunkat, legalább is annak 1923/24. évi egyesített évfolyamát. Hogy 1925-re is tudjuk megjelentetni, természetesen újabb áldozatot kell kérnünk tagjainktól.

Az Uránia-színházban tartott előadásainkat kénytelenek vagyunk ugyanis egyelőre teljesen szüneteltetni: előadóink jelentékeny része középiskolai tanár, akik a tél folyamán d. u. 2 óráig vannak iskolában s így a d. u. fél 4 órakor kezdődő előadásokra nem bírnak vállalkozni. Így e forrásból bevételünk egyelőre nincsen s kiadandó folyóiratunk terhe majdnem egészen t. tagtársainkra hárul. Ezért — alapszabálmódosítás nélkül — 1925-re 5 aranykorona, azaz 85.000 papirkorona tagdíj befizetését kell kérnünk. Erre nézve tisztelettel kérem a T. Közgyűlés határozatát.

Az elmondott, majdnem kizárólag anyagi dolgok közt nem szabad azonban megfeledkeznünk arról, hogy társaságunk céljai tulajdonképpen ideális célok, amelyek közt a pénzszerzés csak mint az ideális célok, elérésére segítő eszköz szerepel. Ez ideális célok szolgálatában tartottuk meg már említett előadásainkat az Uránia-színházban. Az Uránia-színház részéről tapasztalt jóakaratot — amint már mult közgyűlésünkön is szerencsém volt jelezni, *Virter Ferenc* vezérigazgató úr személyes intézkedésével nyertük meg. *Virter* akkor már gyöngéledett s nem sokkal előadásaink megkezdése után erőt vett rajta a betegség, 1924. március 6-án elhunyt. Illó és méltányos, hogy társaságunk iránt élete végén tanusított jóakarataért kegyeletes részvétünk kifejezését — amelyet temetése alkalmával a főtitkár személyesen is kifejezett — most közgyűlésünk jegyzőkönyvébe iktassuk.

Utóda, az Uránia-színház új vezérigazgatója, *Dr. Hodászy Béla* tagtársunk, a legnagyobb jóakarattal és érdeklődéssel támogatja előadásaink ügyét, úgy, hogy reményünk van arra, hogy tavasszal, amikor a középiskolák ismét vissza-

térnek az 1 órákor végződő tanításra, ismeretterjesztő előadásainkat újra megkezdhetjük.

A múlt tanévben szerzett tapasztalataink között igen fontos az a megállapításunk, hogy az előadások úgynevezett propaganda-célokra nem használhatók. Erről bizonyosságot tesz az az előadássorozat, amelyet a Magyar Külügyi Társaság közbenjárásával megnyert előadóink 1924 március 21-től április 14-ig tartottak. A kitűzött és hírlapi közlésekben és az Uránia-színház színlapjain hirdettet 4 előadás átlagos bevétele 31.000 K volt, holott az első félévben 70.500, az egész évben pedig 155.000 K volt egy-egy előadás átlagos bevétele.

Ezen az alapon fogjuk a folyó évben tartandó előadásainkat mint népszerű ismeretterjesztő előadásokat rendezni, oly tárgykörökből, amelyek iránt a nagyközönség érdeklődést mutat, hogy elérhessük a célul kitűzött kettős hasznót: a nagyközönség okulását és a pénzszerzést.

Az előadások bevételeiből fedeztük eddig is az előadók tiszteletdíját és a rendezés költségeit. E költségek közt nem szerepel az, amit rezsiköltség néven szokás nevezni. Ezt a költséget az Uránia-színház nem hárítja át. Mivel pedig ezzel jövedelmünk jelentékenyen megnövekszik, tisztelettel javaslom, hogy a t. közgyűlés mondjon ezért köszönetet az Uránia Magyar Tudományos Színház r. t.-nak s elsősorban vezérigazgatójának, *dr. Hodászy Béla* úrnak.

Mint társaságunk életében fontos momentum szerepel még annak a közgyűlési határozatnak a végrehajtása, amely a rokon Szabad Lyceum és Erzsébet Népakadémia nevű egyesületekkel való egyesülést mondja ki kívánatosnak. Tisztelettel jelentem, hogy tárgyalások folynak, s ha a kiküldött bizottságok megegyezése a részletekben is ki lesz dolgozva, szükség esetén rendkívüli közgyűlés összehívását fogjuk kezdeményezni, hogy a kívánatos egyesülés minél előbb létrejöhessen.

IV. Számadás 1923-ról:

I. Bevételek.

1. Áthozat 1922-ről	58.384 K
2. Tagdíjakból és előfizetésekből	83.358 K
3. Hátrálékos tagdíjakból	32.772 K
4. Értékpapírok kamatai	2.781 K
5. Kiadványok eladásából	1.450 K
6. Hirdetési díjból	70.000 K
7. Kecskemét város adománya	2.000 K
8. Államsegély	112.500 K
9. Térítmények	3.002 K
10. Átmeneti tételek	157.179 K
Összes bevétel	523.426 K

II. Kiadások.

1. Folyóirat nyomdai költségeire	100.000 K
2. Klisék	11.845 K
3. Főtitkár tiszteletdíja, pénztáros %-ai	22.527 K
4. Irodai és postaköltségek	17.478 K
5. Kezelési költségek pénztáratételeknél	5.743 K
6. Lombardkölcson kamatai	491 K
7. Folyószámlára betét	11.899 K
8. Átmeneti tételek	242.000 K
9. Maradvány, átvitel 1924-re	111.443 K
Összes kiadás	523.426 K

III. Vagyonkimutatás.

1. Készpénz	78.538 K
2. Betét postatakarékpénztárban	30.905 K
3. Betét takarékpénztárban	2.000 K
4. Értékpapírok: a) 4 ⁰ / ₀ -os K. záloglev. 6.400 K	
b) 4 ⁰ / ₀ -os talajjav. záloglevél	8.200 K
c) 4 ⁰ / ₀ -os koronajáradékkötvény 900 K	
d) 6 ⁰ / ₀ -os hadikölcsönkötvény 20.000 K	
e) 100 db Uránia-színház részv. 10.000 K	
f) 8 db M. Tud. Társ. Sajtóváll.	
részvény	8.000 K
5. Butor és felszerelés	70 K
6. Vetítőképek és lemezek készlete	50.000 K
7. Kiadványok raktára	10.000 K
8. Tagdíjhátrálékok	1.000 K
Összesen	226.013 K
Terhelő lombardkölcson 1923. XII. 31.	13.679 K
Tiszta vagyon	212.334 K

V. Számadás 1924-ről:

I. Bevételek.

1. Áthozat 1923-ról	111.443 K
2. Tagdíjakból és előfizetésekből	336.000 K
3. Hátrálékos tagdíjakból	273.100 K
4. Kiadványok eladásából	20.500 K
5. Népszerű előadásokból	4.973.000 K
6. Adományok: a) <i>dr. Lukács György</i> 80.000 K	
b) <i>Ribáry Dániel</i>	50.000 K
c) <i>Paikeri Alajos</i>	15.000 K
d) <i>Réthly Antal</i>	3.000 K
e) <i>Kuhárszky Tibor</i>	2.000 K
7. Értékpapírok kamatai	13.665 K
8. Heti kamatok	500.000 K
9. Negatív lemezek bére	1.500.000 K
10. Térítmények	4.200 K
11. Kisorsolt értékpapírért	200 K
12. Átmeneti tételek	5.761.279 K
13. Trefort szoboralap bevételei	12.115 K
14. József főherceg-szoboralap bevételei	43.087 K
Összes bevétel	13.698.589 K

II. Kiadások.

1. Folyóirat nyomdai költségei	1.676.639 K
2. Írói és szerkesztői tiszteletdíjak	79.000 K
3. Népszerű előadások tiszteletdíjai	2.860.800 K
4. Főtitkár tiszteletdíja	200.000 K
5. Pénztárosi %/o-ok	101.875 K
6. Postai költségek és nyugtábélyegek	37.850 K
7. Kezelési költségek pénztáratételeknél	26.124 K
8. Befizetés a Tud. Társ. Sajtóvállalatnál	2.500.000 K
9. Átmeneti tételek	5.661.079 K
10. Trefort-szoboralap kiadásai	12.115 K
11. József főherceg-szoboralap kiadásai	43.087 K
12. Maradvány, átvitel 1925-re	500.020 K
Összes kiadás	13.698.589 K

III. Vagyonkimutatás.

1. Készpénz	221.174 K
2. Betét postatakarékpénztárban	276.846 K
3. Betét takarékpénztárban	2.000 K
4. Értékpapírok: a) 4 ⁰ / ₀ -os K. záloglev. 6.400 K	
b) 4 ⁰ / ₀ -os talajjav. záloglevél	8.000 K
c) 4 ⁰ / ₀ -os koronajáradékkötvény 900 K	
d) 6 ⁰ / ₀ -os hadikölcsönkötvény 4.000 K	
e) 100 db Uránia-színház részv. 10.000 K	
f) 8 db M. Tud. Társ. Sajtóváll.	
részvény	8.000 K
5. Butor és felszerelés	70 K
6. Vetítőképek és lemezek készlete	50.000 K
7. Kiadványok raktára	10.000 K
8. Tagdíjhátrálékok	1.000 K
9. Letét Tud. Társ. Sajtóvállalatnál	2.500.000 K
Összesen	3.098.390 K
Külön alapok: Trefort-szoboralap	12.400 K
József fhg-szoboralap	50.000 K
Összesen	3.160.790 K

A közgyűlések a főtitkári jelentésüket tudomásul vették, a bennük foglalt javaslatokat határozattal emelték, kivéve az 1925. évi pótdíjra vonatkozó javaslatot, a számadásokat jóváhagyták, a felmentvényeket a szokásos fenntartással megadták, egyúttal költségvetés helyett a választmányt bízták meg, hogy a befolyó jövedelem mértékéhez képest elsősorban a folyóirat megjelenéséről gondoskodjék.

A megtörtént választások eredménye szerint a választmány most a következő tagokból áll: 1925 végén kilépnek *dr. Hámos Pál, dr. Keller Oszkár, dr. Krecsmárik Endre, dr. Pályi Sándor, dr. Pekár Dezső, dr. Pekár Mihály, dr. br. Radvánszky Antal, Varga Bálint*. 1926 végén kilépnek: *Fröhlich Károly, dr. Fuló Mihály, Hauser Ignác, dr. Jávorka Sándor, dr. Koch Nándor, dr. Marcinkó Ferenc, dr. Szóts Gyula, dr. Windisch Ödön*. 1927 végén kilépnek: *Adorján Antal, dr. Deptner Tibor, Mikola Sándor, dr. Papp Ernő, dr. Pekár Gyula, dr. Rapaics Rajmund, Tass Antal, dr. Zsoldos Benő*.

A kiadásért felelős: *dr. Finály Gábor*.
Kir. magyar egyetemi nyomda. (Szabó T. István.)

